

Common Cause
Public Foundation

**2021-ЖЫЛДЫН 10-ЯНВАРЫНДАГЫ КЫРГЫЗ
РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ПРЕЗИДЕНТИН
МӨӨНӨТҮНӨН МУРДА ШАЙЛООГО ДАЯРДЫК
ЖАНА АНЫН ӨТҮШҮ БОЮНЧА БАЙКООЛОРДУН
ЖЫЙЫНТЫГЫ БОЮНЧА ФИНАЛДЫК ОТЧЕТ**

**БАЙКОО 2020-ЖЫЛДЫН 25-ОКТЯБРЫНАН
2021-ЖЫЛДЫН 24-ЯНВАРЫНА ЧЕЙИН
ЖҮРГҮЗҮЛДҮ**

«ЖАЛПЫ ИШ» КООМДУК ФОНДУ

ФЕВРАЛЬ 2021

Бул Отчетту америка элинин АКШнын Эл аралык өнүгүү боюнча агенттиги аркылуу жардамынан улам жасоого мүмкүн болду. “Жалпы иш” коомдук фонду жарыяланган материалдын мазмуну үчүн жоопкерчилик алат, ал USAID же АКШ өкмөтүнүн позициясын милдеттүү түрдө чагылдырбайт.

Бул отчетту Улуу Британиянын өкмөтүнүн жардамынан улам жасоого мүмкүн болду. “Жалпы иш” коомдук фонду жарыяланган материалдын мазмуну үчүн жоопкерчилик алат, ал Улуу Британиянын өкмөтүнүн позициясын милдеттүү түрдө чагылдырбайт.

МАЗМУНУ

АББРЕВИАТУРАЛАР ЖАНА ҚЫСҚЫРТУУЛАР	4
БИЗ ЖӨНҮНДӨ.....	5
РЕЗЮМЕ (ҚЫСКАЧА МАЗМУНУ).....	7
КИРИШҮҮ	14
I БӨЛҮМ. МЫЙЗАМ НЕГИЗДЕРИН ТАЛДОО	14
II БӨЛҮМ. ШАЙЛОО КОМИССИЯЛАРЫНЫҢ ИШМЕРДИГИНЕ МОНИТОРИНГ ЖҮРГҮЗҮҮ.....	17
БОРБОРДУК ШАЙЛОО КОМИССИЯСЫ	18
ТЕРРИТОРИАЛДЫК ЖАНА УЧАСТКАЛЫК ШАЙЛОО КОМИССИЯЛАРЫ	22
III БӨЛҮМ. ТАЛАПКЕРЛЕРДИ КАТТОО	24
ТАЛАПКЕРЛЕРДИ КӨРСӨТҮҮ	25
КОЛ ҚОЮУ БАРАКТАРЫН ТОПТОО ЖАНА ТАПШЫРУУ	27
IV БӨЛҮМ. ШАЙЛООЧУЛАРДЫ КАТТОО	29
V БӨЛҮМ. ШАЙЛООЧУЛАРДЫ МААЛЫМДОО ЖАНА ШАЙЛОО АЛДЫНДАГЫ ҮГҮТ ИШТЕРИ	34
ШАЙЛОО АЛДЫНДАГЫ ҮГҮТ	35
FACEBOOK СОЦИАЛДЫК ТАРМАГЫН ТАЛДОО	40
VI БӨЛҮМ. ШАЙЛОО КАМПАНИЯСЫН ҚАРЖЫЛОО.....	45
VII БӨЛҮМ. ДОБУШ БЕРҮҮ КҮНҮ.....	51
УЧАСТКАЛАРДЫҢ АЧЫЛЫШЫ ЖАНА ДОБУШ БЕРҮҮ	51
ДОБУШТАРДЫ ЭСЕПТӨӨ	56
ДОБУШ БЕРҮҮ КҮНҮ ТШҚДА БАЙҚОО ЖҮРГҮЗҮҮ.....	56
VIII БӨЛҮМ. ШАЙЛООНУҢ ЖЫЙЫНТЫҚТАРЫ	58
IX БӨЛҮМ. БУЗУУЛАР ЖАНА ДАТТАНУУЛАР	59
ШАЙЛОО АЛДЫНДАГЫ МЕЗГИЛДЕ АНЫҚТАЛҒАН БУЗУУЛАР.....	60
ИМАРАТТАН ТЫШКАРЫ ДОБУШ БЕРҮҮ КҮНҮНДӨГҮ БУЗУУЛАР.....	62
ДОБУШ БЕРҮҮ КҮНҮНДӨГҮ БУЗУУЛАР.....	62
X БӨЛҮМ. НЕГИЗГИ СУНУШТАМАЛАР	65

АББРЕВИАТУРАЛАР ЖАНА КЫСКЫРТУУЛАР

ДСБ	Даректик-сурап билүү бюросу
АСУ	Автоматтык түрдө санаган урна
ЕККУ АУДИБ	Адам укуктары жана демократиялык институттар боюнча Европадагы коопсуздук жана кызматташтык боюнча уюмнун Бюросу
ИДП	Ички дүң продукция
МКК	Мамлекеттик каттоо кызматы
УКМК	Улуттук коопсуздук боюнча мамлекеттик комитет
УМБ	Узак мөөнөттөгү байкоочу
КМБР	Калк боюнча мамлекеттик бирдиктүү реестр
ШКБС	Шайлоочулардын каттоонун бирдиктүү системасы
КР ЖК	Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши
Шайлоо жөнүндө мыйзам	Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө Кыргыз Республикасынын конституциялык мыйзамы
ИСН	Идентификациялык салык номери
ЫРККТ	Ыкчам реакция кылуучу координациялык топ
КР	Кыргыз Республикасы
АУКК	Адам укуктарын коргоо боюнча комитет
ДБМЧА	Ден соолугу боюнча мүмкүнчүлүгү чектелген адам
ИИМ	Ички иштер министрлиги
ЖСУЭП	Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакт
ААК	Ачык акционердик коом
БУУ	Бириккен Улуттар Уюму
КТРК	Коомдук телерадиоберүү корпорациясы
ЖТАИ	Жүргүнчүлөрдү ташуучу автотранспорт ишканасы
ПБН	Персоналдык бирдейлештирилген номер
КР Президенти	Кыргыз Республикасынын Президенти
ЖМК	Жалпыга маалымдоо каражаттары
АШК	Аймактык шайлоо комиссиясы
БШК	Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясы
УШК	Участкалык шайлоо комиссиясы
Фонд	“Жалпы иш” коомдук фонду
ФИО	Фамилия Аты-жөнү

БИЗ ЖӨНҮНДӨ

Жалпы иш» коомдук фонду – коммерциялык эмес фонд. Ал Кыргыз Республикасындагы шайлоолорго мониторинг кылуу, жарандык билим берүү боюнча долбоорлорду ишке ашыруу жана жарандарды чечимдерди кабыл алуу боюнча процесстерге тартуу иштерин жүргүзүү үчүн түзүлгөн. Фонд эркин жана акыйкат шайлоолорду өткөрүүнү, андан сырткары Кыргызстандагы демократия менен жарандык коомдун өнүгүшүн колдойт.¹

Фонддун ишмердүүлүгү бийлик жана жарандар менен диалог аркылуу майнаптуу өз ара иштешүү, саясий маанилүү процесстерге мониторинг жасоо, чечим кабыл алган процесстерге катышуу, адамдардын эркиндигин жана укугун коргоо максатында алардын ачык түрдө таралышын камсыздоо, өлкөнүн демократиялык туруктуу өнүгүшүн камсыздоо боюнча биргелешкен иш-аракеттерди жасоо.

Шайлоого байкоо жүргүзүүнүн максаты – жарандарга жана кызыккан тараптарга шайлоо боюнча эл аралык стандарттар менен улуттук мыйзамдардын негизинде кесипкөй, тең салмактуу жана өз учурунда коюлган бааны берүү. Анын ичине бир топ эле мыйзам бузуулар табылган учурлар, шайлоочулардын келиши жана шайлоонун жыйынтыгы, шайлоо процесстерин жакшыртуу максатында айтылган сунуштар, пикирлер кирет.

Добуш берүү күнү шайлоочуларды биометрикалык каттоо менен кабыл алып калган өзгөртүүлөр, идентификация, автоматтык эсептөө киргизилгендиги мурдагы бир катар жергиликтүү жана эл аралык мониторинг миссиясынан айырмаланып, шайлоо участкаларында добуштарды жасалмалоо ыктымалдыгын төмөндөтүп киргизилгендигин эске алып, КР президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоосуна мониторинг жүргүзүүнү Фонд чечим кабыл алган. Анда президенттик мөөнөтсүз шайлоодо байкоо салуу иштерин шайлоо алдындагы абалга — добуштарды сатып алуу болуп кетиши мүмкүндүгүнө, административдик ресурсту кыянатчылык менен пайдаланып кетүүгө, шайлоочуларга басым жасоо, коркутууларга өзгөчө көңүл буруп, фонддон чыр-чатак чыгып кеткен учурда иштей турган формалардын негизинде иш жүргүзүү каралган.

Узак мөөнөткө байкоо жүргүзүүнү фонддун башкы офиси 58 узак мөөнөттүү шайлоочулардын, дубандардын бардыгында болгон аймактык 8 координатордун негизинде жасады. Аны менен кошо эле 7 аймактык юрист катышты. Аларга шайлоо учурунда мыйзам бузуулар кездешсе, арыздар боюнча жардам көрсөтүү тапшырмасы берилген. Байкоочулар участкалык шайлоо комиссияларынан, талапкерлердин штабдарынан, өкүлдөрүнөн, шайлоочулардан маалымат топтогон. Андан сырткары үгүт иштери учурунда аймактык шайлоо комиссияларынын ишмердүүлүгөн улам мониторинг жүргүзүштү. Ага социалдык тармактарга жасалган мониторинг да кошулду. Мындан сырткары Фонд Президенттик мөөнөтсүз шайлоонун датасы жарыялангандан тарта БШКнын, анын жумушчу топторунун, жана БКчам реакция кылуучу координациялык топтун ишине байкоо салган жана шайлоо мыйзамдарына анализ жасаган 5 эксперт-юристарды ишке тарткан. Алар мындан сырткары добуш берүү күнүндө болгон мыйзам бузуулар боюнча аналитикалык иштерди жасап, шайлоонун жыйынтыгын аныктаган процесске мониторинг жүргүзүштү.

¹ <http://commoncause.kg/about>

Шайлоо күнү Фонд тарабынан кыска мөөнөттөгү 500 байкоочу, узак мөөнөттөгү 58 байкоочу, 58 мобилдик топ, башкы кеңсенин 20 кызматкери, аймактын 8 координатору, ачылган, добуш берген, добуштарды санаган, өлкө боюнча добуш берүүнүн жыйынтыгын чыгарган процесстерге байкоо салуу үчүн 16 юрист иштеди. Кыска мөөнөттөнү көз карандысыз 500 байкоочу өлкө боюнча 500 УШКларга жөнөтүлдү. Алар капыстан, аралыктагы жана катмардык үлгү менен тандалып алынган. Фонд байкоонун статистикалык негиздемесин шайлоого мониторинг жүргүзүүдөгү алдыңкы негиздемени пайдаланды. Ал добуш берүү күнүндөгү конкреттүү шайлоо процесстери туурасында репрезентативдик бүтүмдү бүтүн өлкөгө жасоого мүмкүнчүлүк берет.

Фонд мындан сырткары социалдык тармакта эң белгилүү болгон талапкерлердин катышуусу боюнча баа берген сынамык мониторингди Кыргыз Республикасындагы Facebook тармагында жүргүзүп баштады. Бул жерге коюлган социалдык тармактагы мониторингдин жыйынтыгы талапкерлердин Facebook тармагындагы баракчаларында жана рекламаларга негизделген. Facebook Ad Library отчету 2020-жылдын 17-декабрынан тарта 2021-жылдын 15-январындагы отчеттук мезгилди камтыды.

РЕЗЮМЕ (КЫСКАЧА МАЗМУНУ)

Фонддун 2021-жылдын 10-январында өткөрүлгөн Кыргыз Республикасынын Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоого көз карандысыз жүргүзгөн байкоосу жалпысынан шайлоону уюштуруу жана башкаруу улуттук мыйзамдардын ченемдерине жана эл аралык стандарттарга ылайык өткөрүлгөндүгүн көрсөттү. Ошол эле учурда, байкоо жүргүзүү учурунда чогултулган маалыматтарды ар тараптуу талдоо мамлекеттик органдар тарабынан дагы, жарандар тарабынан дагы көңүл бурууну талап кылган бир катар көйгөйлөрдү көрсөтөт. Атап айтканда, талапкерлердин ортосунда атаандаштыктын жоктугу, шайлоочулардын жетишсиз маалыматтары, шайлоочулардын аз катышуусу жана өлкө жарандарынын шайлоо процесстерине болгон мамилеси суроолорду жаратат.

Фонд 2016-жылдан берки өткөн шайлоо цикли жарандардын биометрикалык каттоосунун, шайлоочуларды идентификациялоонун жана добуштарды автоматтык эсептөөнүн натыйжасында, шайлоонун жыйынтыктары жалпысынан шайлоочулардын чыныгы эркин чагылдыргандыгын көрсөттү деп белгилейт. Бирок, шайлоо процессине шайлоочулардын көп санынын киргизилбеши, саясий атаандаштыктын жетишсиздиги, шайлоо мыйзамдарынын бузулушу жана маалымат талаасында коомдук пикирди бурмалоо, бул шайлоонун жыйынтыгына таасир этиши мүмкүн, бирөөнү ойлондурат жана талапкерлердин теңдиги принцибин жүзөгө ашырууга, партиялык курулушту стимулдаштырууга, аялдардын, жаштардын жана башка аз өкүл топтордун саясий ишмердүүлүгүнө көмөктөшүүгө, сунушталган саясий талапкерлердин ортосунда шайлоочулар үчүн чыныгы тандоонун пайда болушуна мүмкүнчүлүктөрдү түзүүгө байланышкан маселелерди чечет.

Өткөн шайлоо өнөктүгү эки айырмалоочу өзгөчөлүк менен ачык мүнөздөлөт. Алардын бири коомдук-саясий жана маалымат мейкиндигинде бир талапкердин үстөмдүгү болгон. Шайлоо жарышынын жүрүшүндө, талапкерлердин шайлоо фонддорунун мүмкүнчүлүктөрү менен көлөмүнүн ортосундагы айырмачылык ачык байкалды. Анын үстүнө, талапкерлердин үгүт иштерине катышуу мүмкүнчүлүгүнүн бирдей эместиги атаандаштыктын жоктугуна түрткү болду. Талапкерлердин шайлоо фонддорунун кирешелеринин жана чыгымдарынын ачык-айкындуулугуна, шайлоо учурунда мамлекеттик жалпыга маалымдоо каражаттарынын калыстыгына, ошондой эле добуш берүүнүн жыйынтыктарына таасир эткен мыйзам бузууларга байланыштуу маселелерди өзүнчө кароо зарыл.

Президенттик шайлоонун дагы бир айырмалоочу өзгөчөлүгү - шайлоочулардын аз катышканы. Ошентип, БШКнын маалыматы боюнча, шайлоочулардын тизмесине киргизилген шайлоочулардын саны 3,563,574. Алардын ичинен 1 395 513 же 39,16% гана добуш берүүгө катышкан. Ошол эле учурда талапкер С.Жапаровду колдоп 1 105 248 шайлоочу добуш берди, Ошол эле учурда калган добуштар, тактап айтканда 2 458 326 добуштар дайынсыз бойдон калды, анткени алардын айрымдары башка талапкерлерге - 290 265, ал эми бир кыйла бул шайлоодо 2,168,061дин бир бөлүгү добуш берген жок. Ошол эле учурда, болжол менен 517 836 жаран биометрикалык каттоодон өтпөгөндүгүн жана шайлоочулардын тизмесине кирбей калгандыгын эске алуу керек. Ошентип, активдүү добуш берүү укугуна ээ болгон 2 685 897 өлкөнүн жарандары аны колдонушкан жок. Мындай шартта, шайланган Кыргыз Республикасынын Президенти, чындыгында, анын талапкерлиги үчүн активдүү добуш берүү укугуна ээ болгон шайлоочулардын жалпы санынын үчтөн биринен азы (27%) добуш бергендигин эске алышы керек.

Жалпысынан өткөн шайлоолорго баа берүү менен Фонд Кыргызстандагы демократиялык институттар түптөлүү баскычында экендигин белгилейт. Ошентип, таза жана акыйкат

шайлоону өткөрүүнүн бардык шаймандары менен, өлкөнүн шайлоо тутуму дагы деле болсо шайлоо процессинин бир катар аспектилерин көзөмөлдөп, өркүндөтүп, ошондой эле саясий атаандаштыкты, талапкерлер жана саясий партиялар үчүн теңдик принципти жана демократиялык принциптерге шайкештикти камсыз кылуу үчүн мыйзамдардын аткарылышын көзөмөлдөөгө муктаж.

Активдүү шайлоочунун укуктарын ишке ашыруу

Өткөн шайлоонун өзгөчөлүгү (№ 2 форма) өзгөртүлгөн шайлоо дареги менен добуш берүүнүн алып салынышы болду. Азыркы нормаларга ылайык, № 2 форма менен шайлоо күнү, 2021-жылдын 10-январында Кыргыз Республикасынын аймагынан сыртта жүргөндөр гана добуш берди. Фонд альтернативдүү вариантты киргизбей туруп шайлоо дарегин жок кылуу чечими менен парламентарийлер жашаган жеринде каттоодо турган адамдардын активдүү шайлоочунун укугун ишке ашыруудан - добуш берүү укугунан ажыратып койгондугун белгилейт.

Мындан улам Фонд добуш бере турган адам шайлоо дарегин алмаштыруу зарылдыгын тастыктаган документти алып келсе шайлоо дарегин алмаштырууну кайра кайтаруу зарыл деп эсептейт. Муну менен бир облус ичинде шайлоо дарегин алмаштырууга чектөө киргизүү жана арыздарды карап чыгуу мөөнөтүн узартуу сунушталат. Же болбосо жарандын жашаган жеринде турган каттосуна карабай эле активдүү шайлоочунун укугун ишке ашырган альтернативалык механизм кароо керек.

Мындан сырткары активдүү шайлоочунун укугун ишке ашырууну камсыздоо үчүн тиешелүү болгон мамлекеттик орган же өзүн өзү башкаруу боюнча жергиликтүү орган шайлоочунун каттоосун же үзгүлтүксүз эсеп-чотун алып туруу иштерин жасашы керек.

Активдүү шайлоочунун укугун ишке ашыруу үчүн соттун өкүмү мыйзамдуу түрдө күчүнө кирип эркинен ажыратылып абакта жаткандар боюнча жасаган кылмышынын оордугуна жараша чектөөлөрдү алуу мүмкүнчүлүгүн кароо керек.²

БШКнын жана башка мамлекеттик органдардын, өзүн-өзү башкаруу боюнча жергиликтүү органдардын аракеттерине карабай, шайлоо участкаларынын ден соолугунан мүмкүнчүлүгү чектелген адамдарга жеткиликтүү болушу жаатындагы маселе чечилбей келет. Бул жааттагы ишти улантуу зарылдыгы турат.

Фонд БШК, тиешелүү мамлекеттик органдар КРдагы жана анын аймагынан сырткары жүргөн активдүү шайлоочулардын укугун ишке ашыруу боюнча мындан аркы да аракеттер зарыл деп эсептейт.

Пассивдүү шайлоочулардын укугун ишке ашыруу

Фонд Пассивдүү шайлоочулардын укугун ишке ашыруунун бир бөлүгү деп эл аралык байкоочулардын миссияларынын сунуштарына карабай азыркы мыйзамда Кыргыз Республикасынын Президенти кызматына талапкер болгондор негизи эки шайлоо тосмосунан өтүшү керек деген норма бар. Алар шайлоо күрөөсүн төгүү жана шайлоочулардын 30 миңден кем эмес кол топтоо. Мындан улам Фонд шайлоо күрөөсү

²1990-жылдагы ЕККУнун Копенгаген Документинин 24-пунктунда «демократиялык коомдогу ар кандай укуктар менен эркиндиктер колдонулуп жаткан мыйзамдын максаттарынын бири менен байланыштырылышы керек жана ал мыйзамдын максатына так пропорционалдуу болушу керек» деп жазылган. 1996-жылдагы ЖСУЭП БУУнун АУКК Башкы Комментарийинин 14-пунктунда «эгерде добуш берүү укугун токтото туруу кылмышка соттуулугу болсо, анда бул укуктун убактылуу токтотулушу кылмыштын оордугуна жана өкүмүнө пропорционалдуу болушу керек».

түрүндөгү босого-тосмону алып салуу жана 30 миң шайлоочунун колун топтоону күчүндө калтыруу бардык талапкерлер үчүн көбүрөөк тең укуктуулукту түзүп берет деп эсептейт. Мындай болгон учурда азыраак финансылык ресурстары бар талапкерлер, анын ичинде аялдар да шайлоого катышууга мүмкүнчүлүк алат эле.

Мындан сырткары КР Президентине шайлоо өткөрүүдө каттоо зарылдыгы үчүн үчүн чукул арада шайлоочулардын колунун чын экендигин карап чыгууга туура келет.

Аны менен катар эле аялдардын шайлоо учурунда талапкер катары активдүү катышуусун колдоо максатында атайын киргизилген чараларды карап чыгуу керек. Жергиликтүү кеңештерге да, КР Президентине болгон шайлоодо да аял талапкерлерге кошумча бекер эфирдик убакыт берүү, аял талапкерлерге шайлоочулардын туура чогултулган колдорунун санын азайтуу боюнча атайын убактылуу чараларды киргизүү мүмкүнчүлүгүн кароо иши да турат.

Шайлоо алдындагы үгүт иштери

Фонддун мониторингинин жыйынтыгында КР Президентинин кызматына талапкер болгон талапкерлердин баарында шайлоо алдындагы үгүт иштерин өткөрүү үчүн бирдей талаптар болбогондугун белгилейт. Үгүт иштерин КР Президентинин кызматына талапкер болгон С.Жапаров, А.Мадумаров, Б. Толбаев жана К. Асанов көбүрөөк активдүүлүк менен өткөргөн. Муну менен катар эле бир катар талапкерлер соттук чектөөлөрдүн айынан өлкөдө кенен-кесири жүрүп, шайлоочулар менен тоскоолдуксуз жолугууларды өткөрө алган эмес. Маселен, КР Президентинин кызматына талапкер Р. Жээнбековго сот аны үй камагына чыгаруудагы баш коргоо чарасын өзгөртүүдөн баш тарткан. Андыктан талапкердин өлкө ичинде кенен-кесири жүрүүсүндө, өлкөнүн аймагынан тышкары чыгып, чет мамлекеттеги шайлоочулар менен жолугууда кыйынчылыктар жаралган. Ал эми дагы бир талапкер К.Асановдун баш коргоо чарасында өзгөрүү болуп, шайлоочулар менен жолугууга шарттар жаралган. Мындай абалдан улам БШКга, сотторго, тартип коргоо органдарына ушуга окшогон кырдаалда бардык талапкерлерге бирдей мүмкүнчүлүк жана укук бериш үчүн натыйжалуу чараларды иштеп чыгуу сунушталат.

Азыркы мыйзамда үгүт иштерин жөнгө салуудагы “Макул” же “Каршы” бөлүгүндө карама-каршылыктар орун алган. Мисалы, Шайлоо мыйзамында талапкерге же талапкерлерге “макул” жана ошондой эле “каршы” үгүт иштерин жүргүзүүгө уруксат берет.³ Муну менен катар эле Мыйзамдын башка нормасында талапкерлерге эфирдик убакытты жана басылма аянтын тигил же бул талапкерге каршы жасалган үгүт иштеринин белгиси бар материалды чыгарууга тыюу салат жана андай коллизияны жок кылуу зарылдыгы айтылат.⁴

Фонд муну менен катар эле Шайлоо мыйзамына ылайык, дебаттар эрежеге ылайык мамлекеттик теле-радио уюмдагы бекер эфирдик убакыттын эсебинен өткөрүлөрүн белгилейт. Мындан улам, талапкерлердин дебаттарын телекөрсөтүү уюмунун альтернативалык каналдарында өткөрүүнү карап чыгуу зарылдыгы турат.

Шайлоо комиссияларын каржылоо

Талапкерлердин шайлоо кампанияларына жасалган анализ калктын кирешелери жана чыгашалары боюнча жалпы декларация тапшыруунун жоктугу талапкерлердин

³ Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө Кыргыз Республикасынын Конституциялык мыйзамы. 1,22-берене.

⁴ Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө Кыргыз Республикасынын Конституциялык мыйзамы. 28-берене.

финансысына мониторинг жасоодо бир катар тоскоолдуктарды жаратарын көрсөттү. Азыркы система талапкерлердин шайлоо фонддоруна финансы салып жаткан адамдардын акчаларынын кайдан экендигин карап турууга жол бербейт. Мындан сырткары 2020-жылдын ноябрь айында Шайлоо мыйзамына киргизилген өзгөртүүдөгү талапкерлердин өкүлдөрү менен үгүтчүлөрдүн кызматынын бекер көрсөтүлүшүнө жол берүү боюнча бөлүмү мыйзамдын башка бөлүгүнө каршы келет.⁵

Муну менен катар эле Facebook социалдык тармагында мониторинг жүргүзүү боюнча сынамык долбоордун алкагында белгилүү болгондой, талапкерлер өзүнүн экинчи отчетунда берген маалыматтарда Фонд бир катар талапкерлер маселен, өзүнүн расмий чыгымында социалдык тармактарга берген жарнамасынын чыгымын көрсөтпөгөндүгүн белгиледи. Бул маселени чечүү үчүн жалпы элдик декларация тапшыруу маселесинен сырткары акча салгандардын каражат булагынан кайдан экендигин ачыктоо үчүн талапкерлердин отчетторундагы чыгышталган жана кириштелген акчалардын деталдаштырылган формасын карап чыгуу керек. Муну менен катар эле БШК ал отчетторду бардык талапкерлердин контрагенттеринин маалыматтарын коомчулукка ачык кылып, анализдеп, салыштырып алууга оңой форматта көчүрүп алууга болгондой шартта талапкердин сайтында Word/Excel форматында жайгаштыргандай кылышы керек.

Шайлоо комиссияларынын ишмердүүлүгү

Жалпысынан бул финалдык отчетто чагылдырылган мезгилдеги шайлоо комиссияларынын ишине баа берип жатып Фонд БШКнын иши ачык болгонун, бекитилген процедуралардын алкагында аткарылгандыгын, чечимдерди кабыл алууда коллегиялык принциптер сакталгандыгын белгилейт. БШКнын ишмердүүлүгү боюнча бардык маалымат расмий сайтында <https://shailoo.gov.kg/> ачык жарыяланган.

Фонддун байкоочулары коомдук байкоочулар жана талапкерлердин байкоочулары тушуккан негизги тоскоолдук отурумдардын ыраатсыз жана капыстан уюштурулушу, отурумдардын эмнеге кеч башталып жатканы жана качан башталары боюнча өз учурунда маалымдабаганы болгон. Андан сырткары шайлоо өнөктүгүнүн катышуучуларынын кабыл алган чечимдеринин көчүрмөлөрүнүн өз учурунда берилбегени боюнча да көйгөйлөр жаралган.

Шайлоо комиссияларынын ишмердүүлүгү боюнча анализде көрүлгөн бир топ аракеттерге, бир катар участкалык жана аймактык шайлоо комиссияларынын компетенттүүлүк деңгээлине карабастан канааттандырылгыч болуп чыккан. Мындан сырткары бир нече аймактык шайлоо комиссияларында ачыктык болбогондугунан сырткары материалдык техникалык база жетиштүү комплекттелген эмес жана санитардык эрежелердин бузулганы кездешкен.

Көрсөтүлгөн жагдайлардан улам БШК төмөнкү шайлоо комиссияларын шайлоо мыйзамдарынын ченемедери боюнча мезгил-мезгили менен окутуп туруу чечимин кабыл алышы керек. Мындан сырткары шайлоо комиссиясынын мүчөлөрү аларга тагылган милдеттүү майнаптуу аткарышына түрткү бериш үчүн өкмөт БШК менен биргеликте АШК менен УШК мүчөлөрүнүн маяна фондун оптимизациялоо мүмкүнчүлүктөрүн кароосу шарт. Бул аталган комиссия мүчөлөрүнө берилүүчү акыны көбөйтүү максатында жасалышы керек.

⁵ Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө Кыргыз Республикасынын Конституциялык мыйзамы. 41-берене.

Фонд муну менен катар эле азыркы Шайлоо мыйзамында шайлоону стандартуу эмес, пандемия жана башка ушуга окшогон кырдаалда өткөрүүнү жөндөө нормаларына каралбагандыгын белгилейт. Буга байланыштуу мыйзамдагы бул боюнча кемчиликти четтетүү керектиги айтылган.

Добуш берүү күнү

№2 Форманы жоюу шайлоо күнү имараттан сырткары добуш берүү активдүүлүгүнүн өсүшүнө алып келди. Фонддун байкоочуларынын билдиргенине караганда, Ош облусу менен Бишкек шаарында башка аймактарга караганда имараттын тышында добуш берүүгө берилген арыздардын саны өскөн. Мониторингдин жыйынтыгында бир катар участкаларда мыйзам бузуулар кездешкен жана Фонд булар боюнча шайлоо комиссияларына арызданган. Жыйынтыгында бир нече участкаларды имараттын сыртынан добуш берүүнүн жыйынтыгы жокко чыгарылган. Фонд Шайлоо мыйзамында имараттын тышында добуш берүүгө арыз берүүгө үчүн негиздеменин жана имараттын тышынан добуш берүүнүн жыйынтыгын жокко чыгаруу боюнча бекитилген процедуралардын так негиздемеси каралбагандыгын айтат. Жалпысынан алганда, мындай мыйзам бузууларды мындан ары болтурбай алдын алыш үчүн имараттын сыртынан добуш берүүгө арыз берүүнүн жана көчмө добуш берүүнүн жыйынтыгын жокко чыгаруу боюнча так критерийлерди киргизүү керек.

Добуш берүү күнүндө түшкөн билдирүүлөр бир топ райондордо АСУнун толук иштешинде бир топ кемчиликтер бар экендигин көрсөттү. Фонд 2021-жылдын 10-январындагы добуш берүүдө эл аралык жана жергиликтүү байкоочулардын көбү АСУнун жеткиликтүү иштебей, техникалык көйгөйлөр жаралгандыгын белгилеген. Мониторингдин жыйынтыгында добуш берүү күнү түшкөн билдирүүлөрдөн улам Фонд бир катар байкоочуларда АСУ туура иштегени, иштебей жатканын туура түшүнүп алуу боюнча маселе жаралгандыгын белгилейт. Мындан улам Фонд Шайлоо мыйзамына АСУнун убактылуу техникалык ишке жараксыз болушу менен АСУнун иштеп чыгып калышы боюнча так түшүнүк киргизүү зарыл деп эсептейт.

Шайлоо күнү Фонддун байкоочулары саат боюнча шайлоочулардын канча пайызы келгендиги боюнча так маалымат ала албай кыйналышкан. Муну менен катар эле байкоочулар ар кайсы шайлоо участкаларында шайлоочулардын келишин белгилеп турган бирдиктүү стандарттардын жоктугуна күбө болушкан. Бул маселени чечүү үчүн БШК шайлоочулардын келишин бирдиктүү ыкма менен белгилеп турган маселени чечип, добуш берүүчүлөрдүн келишин кагазга протокол менен белгилөөнү киргизүүнү карашы керек. Бир катар аймактардагы шайлоо участкаларында АСУнун иштебей калышынан улам Фонддун байкоочулары менен участкалык шайлоо комиссиясынын маалыматтары эки ача чыгып калып жатты.

Фонд мындан улам шайлоочуларды, талапкерлердин штаб өкүлдөрүн, шайлоо комиссияларын, жарандык коомдун өкүлдөрүн Шайлоо мыйзамынын нормаларына окутуу учурдагы көйгөй болуп кала берерин белгиледи. БШК жарандарды шайлоо өнөктүгү учурунда эле эмес, анын ортосунда да жарандарга маалымат берүү иштерин жүргүзүп турушу керек. Мындан сырткары шайлоочулардын учурдагы шайлоо системасына болгон ишениминин деңгээлин билиш үчүн мезгил-мезгили менен социалдык иликтөөлөрдү жасап туруу зарыл.

Коомдук байкоочулардын укугу

Акыркы циклдеги шайлоолордо чоң көйгөй 2017-жылы бейөкмөт уюмдардан киргизилген “коомдук байкоочулардын” категориясы жана коомдук байкоочулардын шайлоо комиссияларынын чыгарган чечимдерине жана алардын кылгандарына (же эч нерсе кылбагандыгына) арыздана ала турган мүмкүнчүлүгү болду. 2019-жылы коомдук байкоочулардын аккредитация процедурасын жоюп салган өзгөрүүлөргө карабай, каттоо процедурасын жеңилдетишти, бир нече байкоочунун комиссиянын ишин мониторинг кылуусуна мүмкүнчүлүк беришти. Добуш берүүнүн жыйынтыгы менен шайлоонун жыйынтыгына арыздануу бөлүмүндө коомдук байкоочулар үчүн чектөө сакталган тейде калды. Калыптанып калганына карабай, шайлоо комиссияларынын байкоочуларга күбөлүк берүүсүн Фонд Шайлоо мыйзамынын ченемдерине бул маселени жөнгө салган норма жоктугун белгилейт. Бул кемчиликтин жоюп салуу керек же шайлоо комиссиялары күбөлүк берүүсүн токтотуп, байкоочуларды каттап коюу менен чектелгени оң деп эсептейт.

Фонд шайлоо участкаларындагы бир учурда болгон коомдук байкоочулардын саны боюнча талаптарды кайра карап чыгуу зарылдыгын айтат. Шайлоо комиссияларынын чечимине же алардын кылгандарына (же эч нерсе кылбагандыгына), анын ичинде добуш берүүнүн жыйынтыгын бекиткен жана шайлоонун натыйжасын аныктаган чечимдерге арызданган ыйгарым укуктарын бөлүштүрүү керек деп эсептейт.

Шайлоо талаштары

Мыйзам бузуулар боюнча фонд жасаган анализдер негизинен алар алдын ала үгүт иштерин жүргүзүү, үгүт иштерин жүргүзүүнүн эрежелерин бузуу, шайлоочулардын добуштарын сатып алуу, административдик ресурстарды кыянаттык менен пайдалануу фактылары боюнча кездешкендигин көрсөттү. Буга карабастан ошентсе да Кыргыз Республикасынын Жоруктар туурасындагы кодекске административдик ресурстарды кыянаттык менен пайдаланууда жоопкерчилик каралган жаңы берене киргизилгени менен мындай иштер менен аны ачык мүнөздө күнөөлөө бекитилген эмес. Практикада бул күнөөлүү адамдардын жоопкерчиликке тартууда көйгөй жаратышы мүмкүн. Фонд Кыргыз Республикасынын Жоруктар туурасындагы кодексине шайлоо мыйзамдарынын ченемдерин бузгандарга, анын ичинен административдик ресурстарды кыянаттык менен колдонгондорго ачык мүнөздө күнөө тага турган өзгөртүүлөрдү киргизүү зарыл деп эсептейт.

Жашыруун добуш бергенде болгон эреже бузууларга жасалган анализ шайлоо комиссиялары үчүн мындай жааттагы арыздарды кароодо иштей турган бирдиктүү алгоритмдерди кароо зарылдыгын көрсөттү. Кээде көрсөтүлгөн фактылар комиссиянын өздөрү тарабынан каралган, ал эми бир катар учурларда тартип коргоо органдарына өткөрүп берилип, ал айтылган фактылардын көп маанилүү болуп каралышына алып келген. Жашыруун добуш берүү учурунда мыйзам бузулса кылмыш жоопкерчилиги карала тургандыгын эске алып, Фонд буга окшогон иштерди кароону тартип коргоо органдарынын иликтөөсүнө берүү практикасын киргизүү ылайыктуу болорун сунуштайт. Жалпысынан алганда, шайлоо комиссиялары менен тартип коргоо органдарына шайлоо мыйзамдарынын бузулушуна каршы майнаптуу чара көрүү жолдорун иштеп чыгып жана мыйзам бузуулар боюнча арыздарды мыйзам тарабынан бекитилген компетенциясын чектөөгө жараша карашы зарыл.

Шайлоочуларды талапкер менен жолугушууга жана добуш берүү күнү шайлоо участкаторуна ташып келүү көйгөй болгон жана коммерциялык эмес уюмдардын жана талапкерлердин өкүлдөрүнүн өтө көп кайрылууну жараткан маселеси болуп келе жатат. Муну мыйзамдык чараларды көрүүнү кабыл алуу жолу менен чечиш керек.

Фонд шайлоо чырларын караган органдардын ишин мониторинг кылуунун жүрүшүндө чечүүнү талап кылган бир нече маселелер чыккандыгын белгилейт. БШКга түшкөн арыздар менен даттануулар мыйзамда көрсөтүлгөн мөөнөттөрдү сактоо менен өз учурунда каралган. Муну менен катар эле чыгарылган чечимдерде баш тартуу же аны канааттандыруунун себептери негизделип берилген. Анткен менен төмөнүрөөк турган шайлоо комиссиялары (АШК, УШК) түшкөн арыздар менен даттанууларды бардык учурда эле тиешелүү мөөнөттө караган эмес, ал эми кээ бир учурларда карабай да коюшкан.

Фонд мыйзамдардын же башка эреже бузуулар, маселен, сатып алуу, административдик ресурсту кыянаттык менен колдонуу, коркутуу, басым жасоо боюнча арыз берүү процедуралар жөнөкөйлөштүрүлүп жана шайлоо процесстеринин субъектилери үчүн түшүнүктүү болушу керек деп эсептейт. Тартип короо жана прокуратура органдары коомчулуктун мыйзам бузуулар боюнча маалыматтарын ар тараптуу, өз учурунда кароого күч-аракеттерди жумшап жана коомчулукту көрүлгөн чаралар боюнча кабардар кылып туруусу керек.

Муну менен катар эле Фонд тартип коргоо органдарынын коомдук байкоочулар үчүн ишин мониторинг кыла турган механизмдер жок экендигин жана тиешелүү механизмдерди киргизүү зарылдыгын белгилеген.

КИРИШҮҮ

Кыргыз Республикасында шайлоо жашыруун добуш берүү менен, жалпыга тең жана тикелей шайлоо укугунун негизинде жүргүзүлөт. Кыргыз Республикасынын Конституциясы боюнча Президент жарандар тарабынан алты жылдык мөөнөткө шайланат. Бир эле адам КР Президенти болуп эки ирет шайлана албайт.

2020-жылдын 15-октябрында КР Президенти С.Жээнбеков өз ыктыяры менен отставкага кеткендиги тууралуу жалпыга билдирүү жасады. КР ЖК КР Президенти С.Жээнбековдун отставкасын 16-октябрда кабыл алды. Шайлоо жөнүндө мыйзамга ылайык, Президентти мөөнөтүнөн мурда шайлоо Конституцияда каралган учурларда, иштеп жаткан Президенттин ыйгарым укуктары токтотулган күндөн тартып жумалык мөөнөттөн кечиктирилбестен Жогорку Кеңеш тарабынан дайындалат жана иштеп жаткан Президенттин ыйгарым укуктары токтотулган күндөн тартып 3 айлык мөөнөттө өткөрүлүшү керек. КР ЖК көрсөтүлгөн мөөнөттө мөөнөтүнөн мурда шайлоону дайындабагандыгына байланыштуу 2020-жылдын 24-октябрында БШК КРнын Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоонун датасын 2021-жылдын 10-январына белгиледи. Шайлоо мөөнөтүнөн мурда өткөрүлгөндүгүнө байланыштуу Шайлоо жөнүндө мыйзамга ылайык шайлоо аракеттеринин бардык мөөнөттөрү чейрекке кыскарды.

УМБ маалыматтарына ылайык, өлкөдөгү коомдук-саясий кырдаал салыштырмалуу тынч болгон. Эки региондо локалдык мүнөздөгү социалдык чыңалуу белгиленген: Ош областында –эпидемиологиялык кырдаалдын начарлашы, Баткен областында – чек ара кагылышуулары. 18 райондо шайлоо даректерин өзгөртүүгө байланыштуу (№2-форма) жарандардын нааразычылыктары аныкталган. Фонддун коомдук байкоочулары шайлоодо добуш бере албай калабыз деп тынчсыздангандыгын белгилешет.

Жалпысынан Фонд шайлоо мезгили республика үчүн татаал учурда өткөрүлгөндүгүн белгилейт. Экономикалык жана саясий кризис, пандемия, кыш мезгили жана башка ушул сыяктуу жагдайлар өткөрүлгөн жол-жоболорду толук кандуу сапаттуу жүргүзүүгө таасирин тийгизген.

I БӨЛҮМ. МЫЙЗАМ НЕГИЗДЕРИН ТАЛДОО

Жалпысынан алганда КР шайлоо мыйзамдары түрдүү деңгээлдеги шайлоолорду уюштуруу жана өткөрүү маселелерин жөнгө салуучу ченем укуктук актылардын олуттуу базасына ээ.

КРнын Конституциясы, шайлоолорду жана референдумдарды өткөрүүнү регламенттеген «КР Президентин, КР ЖКнын депутаттарын шайлоо жөнүндө», «Референдум жөнүндө»конституциялык мыйзамдар, ошондой эле «Шайлоо комиссиялары жөнүндө», «Саясий партиялар жөнүндө», «Тынч чогулуштар жөнүндө»жана башка өз компетенциясынын чегинде кабыл алынган БШКнын токтомдорун кошо камтыган ченемдик укук актылары шайлоолорду жана референдумдарды өткөрүү үчүн негизги мыйзамдык база болуп саналат.

Кыргыз Республикасы өлкөдө шайлоолорду уюштуруунун жана өткөрүүнүн демократиялык принциптерин сактайт жана шайлоолор боюнча эл аралык негизги келишимдердин катышуучу-өлкөлөрдүн катарына кирет:

- Адам укуктарынын жалпы декларациясы⁶;
- 1966-жылдын 16-декабрындагы Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакт⁷;
- КМШ катышуучу-мамлекеттеринде демократиялык шайлоолордун стандарттары, шайлоо укуктары жана эркиндиктери жөнүндө Конвенция⁸;
- Коопсуздук жана кызматташуу боюнча Кеңешменин адамдык ченемдер боюнча Копенгаген кеңешмесинин Конференциясынын документи⁹;
- Адам укуктары жана негизги эркиндиктери жөнүндө Конвенция¹⁰, №1-Протокол¹¹;
- Демократия үчүн Европа комиссиясы кабыл алган шайлоолорду өткөрүүдө сунушталган ченемдердин жыйындысы: жетекчи принциптер жана түшүндүрмө доклад¹² жана башкалар.
- Аялдарга карата дискриминациянын бардык формаларын жоюу жөнүндө Конвенция,
- Майыптардын укуктары жөнүндө Конвенция.

2018-2020-жылдары шайлоо мыйзамдарынын Стратегиясына ылайык, шайлоо мыйзамдарын өркүндөтүү максатында, 2019 жана 2020-жылдары Президентке караштуу Жумушчу топ иштеп чыккан өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду, Демократиялык Институттар жана Адам Укуктары боюнча ЕККУ Бюросунун (ЕККУ ДИАУ) сунуштамалары киргизилген. Бул өзгөртүүлөр тууралуу сунуштамалар жана кеңири талдоо ЕККУ ДИАУ 2020-жылдын октябрындагы отчетунда чагылдырылган.

Шайлоо мыйзамдарына киргизилген өзгөртүүлөр жана толуктоолор убактылуу КРнын чек арасынан тышкары жүргөн жарандардын шайлоо укуктарын кеңейтүүгө, шайлоо процессинин инклюзивдүүлүгүн жогорулатууга, жарандардын айрым категорияларынын шайлоо укуктарын коргоого, ден-соолук боюнча мүмкүнчүлүктөрү чектелген адамдардын шайлоо укуктарын камсыз кылууга, шайлоочуларда эркин, аң-сезимдүү тандоосун калыптандыруу боюнча милдеттерди чечүүгө, (эркин билдирүү) маалымдоону жогорулатууга жана шайлоо алдындагы үгүт механизмдерин өркүндөтүүгө багытталган

Шайлоо мыйзамдарын бузгандыгы үчүн жазанын болбой койбостугу үчүн шарттарды калыптандыруу максатында Кыргыз Республикасынын бузуулар жөнүндө Кодексине, Кыргыз Республикасынын жоруктар жөнүндө Кодексине жана Кыргыз Республикасынын кылмыш Кодексине өзгөртүүлөр киргизилген. Добушту сатып алуу үчүн жоопкерчилик күчөтүлгөнү жана кылмыш жоопкерчилигинин субъекттеринин тизмесинин кеңейтилиши,

⁶ 1948-жылдын 10-декабрында Бириккен Улуттар Уюмунун Генералдык Ассамблеясында кабыл алынган Адам укуктарынын жалпы декларациясы.

⁷ 1966-жылдын 16-декабрындагы Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакт.

⁸ 2002-жылдын 7-октябрындагы КМШ катышуучу-мамлекеттеринде демократиялык шайлоолордун стандарттары, шайлоо укуктары жана эркиндиктери жөнүндө Конвенция.

⁹ 1990-жылдын 9-июнундагы Коопсуздук жана кызматташуу боюнча Кеңешменин адамдык ченемдер боюнча Конференциянын Копенгаген кеңешмесинин документи.

¹⁰ 1950-жылдын 4-ноябрында Римде кол коюлган Адам укуктары жана негизги эркиндиктери жөнүндө Конвенция.

¹¹ 1952-жылдын 20-мартында Парижде кол коюлган Адам укуктары жана негизги эркиндиктери жөнүндө Конвенциянын №1-Протоколу.

¹² Укук аркылуу демократия үчүн Европа комиссиясы (Европа Кеңешинин Венеция комиссиясы) 2002-жылдын 5-6-июлунда жана 18-19-октябрында 51- жана 52- пленардык сессияларда кабыл алынган шайлоолорду өткөрүүдө сунушталган ченемдердин жыйындысы: жетекчи принциптер жана түшүндүрмө доклад.

ошондой эле материалдык баалуулуктарды алган адамдарга карата добушту сатып алгандыгы катары жоопкерчиликтин киргизилиши, добуш берүү сырын ачыкка чыгаргандыгы үчүн жоопкерчиликтин киргизилиши, административдик ресурстарды кыянат пайдалануу үчүн жоопкерчиликтин киргизилиши позитивдүү жагдай болуп эсептелет.

Шайлоолордо айрым катышуучулардын административдик ресурстарды пайдаланышы жана шайлоочунун шайлоо дарегин өзгөртүү жөнүндө ченемди (№2-Форма) кыянаттык менен пайдалангандыгы 2020-жылдын 4-октябрында өткөрүлгөн Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоодогу нааразычылыктардын негизги себептери акырында шайлоолордун жыйынтыктарын жокко чыгарууга алып келген нааразычылык акцияларына негиз болгон.

2020-жылдын 22-октябрында КРнын ЖК «Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» конституциялык мыйзамга өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу» конституциялык Мыйзамы кабыл алынган, анда төмөндөгүлөр каралган:

-өлкөнүн чегинен тышкары жашаган шайлоочулардан башкаларына шайлоочунун Кыргыз Республикасынын территориясында шайлоо дарегин өзгөртүү жөнүндө ниети тууралуу арыз берүү укугун (№2-Форма) жокко чыгаруу;

- шайлоого катышкан, шайлоочулардын 1 пайызынан кем эмес добушун алган (буга чейинки мыйзамда шайлоого катышкан шайлоочулардын 5 пайызынан кем эмес добуш алуу зарылдыгы белгиленген) КР Президенттигине талапкерлерге, КРнын ЖК депутаттыгына талапкерлердин тизмесин сунуштаган саясий партияларга шайлоо күрөөсүн кайтарып берүү;

- талапкерлердин тизмесин сунуштаган сайсый партиялар үчүн шайлоо күрөөсүнүн көлөмүн 5 миллиондон 1 миллион сомго чейин азайтуу;

- саясий партиялар үчүн шайлоо босогосун 7 пайыздан 3 пайызга чейин төмөндөтүү.

Конституциялык Мыйзамдын 15-беренесинде буга чейин белгиленген ченем шайлоочу жеке өзү арыз берип жана биометрикалык идентификациядан өткөн шарттарда тиешелүү шайлоо комиссиясына белгиленген формада(№2-Форма) шайлоо дарегин өзгөртүү тууралуу арыз берүү жолу менен өзүнүн шайлоо дарегин өзгөртүүгө мүмкүнчүлүк бергендигин белгилеп коюу зарыл.

Бул ченем калктын ички миграциясынын жогорку деңгээлин эске алуу менен жана өзү катталган жерде жашабаган өлкө жарандарынын өзүнүн шайлоо укуктарын активдүү пайдалануусун ишке ашыруу максатында белгиленген.

Бирок, КРнын ЖК депутаттарын шайлоого катышкан айрым саясий партиялар сунуштаган тизмеге киргизилген талапкерлердин арасында «жумшак рейтинг» колдонуп, ар бир талапкерге белгилүү бир участокту белгилеп жана беките башташкан. Ошону менен бирге саясий партиялардын талапкерлери бул ченемди кыянаттык менен пайдаланып, шайлоочулардын керектүү добушун алуу үчүн жана шайлоочулардын добушун сатып алуу жана андан кийин алардын шайлоо эркиндигин контролго алуу мүмкүнчүлүгүн өз кызыкчылыгына пайдаланып, №2-Форманы массалык түрдө колдоно башташкан. Акыр аягында бул жагдай шайлоонун жыйынтыктарына нааразычылыктардын келип чыгышынын себептеринин бирине айланды.

КР ЖК депутаттары шайлоочулардын өзүнүн шайлоо дарегин өзгөртүү мүмкүнчүлүгүн шайлоо мыйзамынан жокко чыгаруу менен, башка альтернативалык чечимди сунуштабастан, өзү катталган жерде жашабаган жарандарды (дээрлик 300 миң) өзүнүн активдүү шайлоо укуктарын ишке ашыруу укуктарынан дээрлик ажыраткан.

Фонд өткөн КР ЖК депутаттарын шайлоону, КР Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоону талдоонун негизинде, ошондой эле эл аралык жана коомдук байкоочулардын сунуштамаларын эске алуу менен, КРнын шайлоо мыйзамдарын өркүндөтүүгө багытталган иш чараларды туруктуу негизде жүргүзүү зарыл деп эсептейт¹³.

II БӨЛҮМ. ШАЙЛОО КОМИССИЯЛАРЫНЫН ИШМЕРДИГИНЕ МОНИТОРИНГ ЖҮРГҮЗҮҮ

Финалдык отчетто чагылдырылган мезгилдин аралыгында шайлоо комиссияларынын ишмердигин баалап, Фонд жалпысынан БШК ишмердиги ачык жана белгиленген жол-жоболордун алкагында ишке ашырылгандыгын, чечим кабыл алууда коллегиялдуулук принциби сакталгандыгын белгилейт. БШКнын ишмердиги тууралуу бардык маалыматтар ар бир жаранга жеткиликтүү жана <https://shailoo.gov.kg/> сайтында жайгаштырылган.

Фонддун байкоочулары жыйындардын ыраатсыз жана күтүүсүздөн белгилениши, жыйын болоору тууралуу өз учурунда маалымдалбагандыгын жана жыйындардын башталышы белгисиз убакытка кармалышын коомдук байкоочулар жана талапкерлердин байкоочулары туш келген негизги тоскоолдуктар катары белгилешти. Ошондой эле шайлоо процессинин катышуучуларына кабыл алынган чечимдердин көчүрмөлөрүн өз учурунда берилбегендигине байланыштуу проблемалар болду.

Кыргыз Республикасында шайлоолорду жана референдумдарды уюштуруунун жана өткөрүүнүн жүрүшүндө шайлоо комиссияларынын бирдиктүү системасын, территориалдык жана участкалык комиссияларды БШК түзөт. Шайлоо комиссияларынын ишмердиги бир катар ченемдик актылар менен жөнгө салынат¹⁴.

Шайлоо комиссиялары өз ишмердигин төмөнкү принциптердин негизинде жүргүзөт¹⁵: мыйзамдуулук, айкындуулук, ачыктык, көз карандысыздык, коллегиялдуулук, калыстык, теңдик.

Теңдик принциби 2017-жылы КР Президентин шайлоого байкоо жүргүзүү боюнча ЕККУ/ ДИАУБ миссиясынын сунуштамаларынын негизинде киргизилгендигин белгилеп коюу зарыл¹⁶. Аталган принципти киргизүү жергиликтүү жана эл аралык коомчулуктун арасында позитивдүү баага татыды.

КРнын Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоону уюштурууну БШКнын 54 территориалдык шайлоо комиссиялары (ТШК) жана 2474 участкалык шайлоо

¹³ Сунуштамаларды ар бир бөлүмдө жана «Сунуштамалар» бөлүмүнөн караңыз.

¹⁴ КРнын Конституциясы, Шайлоолор жөнүндө мыйзам, «КР шайлоолорду жана референдумдарды өткөрүү боюнча шайлоо комиссиялары жөнүндө» КР мыйзамы, КР БШК регламенти, БШКнын башка мыйзамдык актылары.

¹⁵ «КР шайлоолорду жана референдумдарды өткөрүү боюнча шайлоо комиссиялары жөнүндө» КР Мыйзамы.

¹⁶ https://shailoo.gov.kg/media/gulina/2018/07/24/kg-2017_ru.pdf

комиссиялары (УШК), Кыргыз Республикасынын чек арасынан тышкары жашаган шайлоочулар үчүн түзүлгөн 48 шайлоо участкасы кошулуп ишке ашырышты.

БОРБОРДУК ШАЙЛОО КОМИССИЯСЫ

Борбордук шайлоо комиссиясы Кыргыз Республикасында шайлоолорду жана референдумдарды уюштурууну жана өткөрүүнү камсыз кылган туруктуу иштеген мамлекеттик орган болуп саналат жана шайлоо комиссияларын жетектейт. КР Конституциясына ылайык КР БШКнын курамы КР ЖК тарабынан шайланат. Ошол эле учурда курамдын үчтөн бирин КРнын Президенти сунуштайт, үчтө бирин парламенттик көпчүлүк жана үчтөн бирин оппозиция сунуштайт.

Бирок бир катар эксперттер БШКнын мүчөлөрүн шайлоо жол-жоболорун кайра карап чыгуу тууралуу пикирлерин билдирүүдө. Ал тургай 2017-жылдагы Президентти шайлоого мониторинг жүргүзүүнүн жыйынтыгы менен ЕККУ ДИАУБ миссиясы БШКда калыстыкты жана плюрализмди жакшыртуу максатында жарандык жана сот коомчулугу сыяктуу саясий эмес топторго БШКнын мүчөлөрүн дайындоо боюнча мүмкүнчүлүк берүүнү караштыруу зарылчылыгы тууралуу билдирген.

Жалпысынан, Кыргыз Республикасынын Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоо күнү аныкталгандан бери БШКнын 55 отуруму өттү. БШКнын отурумдарын түз эфирде жүзөгө ашыруусу позитивдүү учур.

КР Президентин мөөнөтүнө мурда шайлоону уюштуруунун жана өткөрүүнүн жүрүшүндө бир катар жумушчу топтор түзүлгөн жана иштеген¹⁷. Жумушчу топтордун курамына БШКнын мүчөлөрү дагы, тийиштүү тармактардын эксперттери дагы киргизилет. Ошентип ар бир жумушчу топ тийиштүү жоболор менен белгиленген ыйгарым укуктардын чегинде өз ишмердигин жүргүзгөн.

Аталган жумушчу топтордон тышкары шайлоо комиссиялары акча каражаттарынын максаттуу чыгымдалышын контролдоо үчүн, келип түшкөн акча каражаттарынын булактарын, талапкерлер шайлоо фонддорунун каражаттарын туура эсепке алуусун жана пайдалануусун контролдоо үчүн БШКнын алдында Контролдоо-ревизиялоо тобу түзүлгөн.

Мындан тышкары шайлоо мыйзамдарынын бузулушуна ыкчам жооп берүү жана БШКнын жана ТШКнын деңгээлинде көрүлүп жаткан чаралар тууралуу жарандарды маалымдап туруу максатында курамына БШК, ТШК, БШК аппаратынын кызматкерлери жана укук коргоо органдарынын(прокуратура, ИИМ, КР УКК) өкүлдөрү кирген ЫРККТ¹⁸ түзүлгөн.

URL – <https://www.shailoo.gov.kg/ru/registry/submit/> дареги боюнча ар бир пайдалануучу электрондук маалымат жөнөтүүгө жана онлайн режиминде берилген ар бир арыздын статусуна көз салууга мүмкүнчүлүк алган, электрондук кайрылуу жөнөтүү жол-жоболору көп убакытты талап кылган эмес.

¹⁷ Талапкерлердин документтерин кабыл алуу боюнча Жумушчу топ, кол коюу барактарын текшерүү боюнча Жумушчу топ, үгүт боюнча Жумушчу топ, арыздар боюнча Жумушчу топ ж.б.

¹⁸ 2020-жылдын 4-февралында БШКнын №33 токтому менен бекитилген ыкчам жооп берүүнүн координациялык топторунун ишмердигинин тартиби тууралуу Жобонун 5-п. ылайык, Кыргыз Республикасында шайлоолорду жана референдумдарды даярдоо жана өткөрүү мезгилинде шайлоо комиссияларынын чечими менен БШК, ТШК деңгээлинде ыкчам жооп берүүнүн координациялык топтору түзүлөт, алардын курамына БШК аппаратынын мүчөлөрү, Кыргыз Республикасынын тийиштүү деңгээлде прокуратурасынын, ички иштер органдарынын, улуттук коопсуздук органдарынын (укук коргоо органдары) өкүлдөрү кирет.

БШКнын расмий сайтында «Арыздардын жана бузуулардын реестри» бөлүмү иштеген, анда шайлоочулардын жана шайлоо процессинин башка субъектилеринин арыздары жана даттануулары онлайн режиминде жарыяланып турган.

БШКнын жумушчу топторунун ишине мониторинг жүргүзүү

Фонддун эксперттери документтерди кабыл алуу боюнча жумушчу топтун, кол коюу баракчаларын текшерүү боюнча жумушчу топтун, арыздар жана ЫРККТ боюнча жумушчу топтун иштерине мониторинг жүргүзүштү.

Топтордун иштерине мониторинг жүргүзүүнүн жыйынтыктары боюнча Фонд шайлоо процессинин шайлоочулары жана башка объектилеринин арыздарын жана даттанууларын кароо боюнча жумушчу топ 2020-жылдын 25-октябрынан 2021-жылдын 24-январына чейинки мезгилдин аралыгында шайлоо объектилеринен келип түшкөн 45 арызды жана даттанууну караган, анын ичинен 1 арыздын ээси кайра алып койгондугун белгилейт.

Келип түшкөн арыздарды мүнөзү боюнча төмөнкү категорияларга бөлүүгө болот:

- 1) шайлоо алдындагы үгүт жүргүзүү шарттарын бузуу – 20;
- 2) талапкерлерди каттоо маселелери боюнча – 3;
- 3) шайлоочулардын добушун сатып алуу – 1;
- 4) ар түрдүү (маалымдоо мүнөзүндөгү каттар) – 7;
- 5) административдик ресурсту кыянат пайдалануу – 2;
- 6) УШКнын ишине арыз – 11;
- 7) ТШКнын ишине арыз – 1.

Арыздарды кароонун жыйынтыгы боюнча 18 чечим кабыл алынган. Кыргыз Республикасынын бузуулар жөнүндө Кодексине ылайык 12 адамга жалпы суммасы 93 миң сомдук айып салынган.

Кыргыз Республикасынын Коомдук телерадиокөрсөтүү корпорациясына эскертүү берилди, маалымдоо процессинде үгүт элементтерине жол бербей, мыйзамга толугу менен ылайык маалымдоону камсыз кылуу сунушталган. 3 ТШК, 6 УШК №3137 УШК АСУ операторуна эскертүүлөр берилди, УШК мүчөлөрү менен КР конституциялык мыйзамдардын ченемдерин бекем сактоо зарылчылыгын түшүндүргөн аңгемелешүүлөр өткөрүлдү. Ош шаарынын № 5319, 5320, 5559 шайлоо участкаларында шайлоочулардын добушун кайрадан саноо өткөрүлдү. № 5555 шайлоо участкасында референдумга добуш берүүнүн жыйынтыгы жараксыз деп табылды, Ош территориалдык шайлоо комиссиясына участкалык шайлоо комиссиясын таратуу тууралуу маселени карап чыгуу милдети тапшырылды. №2238, 5555 шайлоо участкаларында КР Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоодогу добуш берүүнүн жыйынтыктары жараксыз деп табылды, Ош жана Токтогул территориалдык шайлоо комиссияларына участкалык шайлоо комиссияларын таратуу тууралуу маселени карап чыгуу милдети тапшырылды. 30 арыз боюнча маалымдоо-түшүндүрүү мүнөзүндөгү каттар жөнөтүлдү. Алардын ичинен 4 арыз боюнча чара көрүү үчүн ТШКга жөнөтүлдү.

Маалымдоо жана шайлоо алдындагы үгүт жүргүзүү маселелери боюнча жумушчу топтун иштерине мониторинг жүргүзүүнүн жыйынтыктары боюнча Фонд 2020-жылдын 26-октябрынан 2021-жылдын 9-январына чейинки мезгилдин аралыгында шайлоо алдында үгүт жүргүзүү тартибин сактоого мониторинг жүргүзүүнүн алкагында шайлоо процессинин 21 субъекти боюнча 12 жыйын өткөрүлгөндүгүн белгилейт.

Алардын ичинен төмөндөгүлөр каралып жана аларга карата чечим чыгарылды:

– КР Президенттик кызматына 14 талапкерге;

– 2 жаранга;
– 5 ЖМК (бир ЖМК боюнча кат УКМК жөнөтүлдү, үч ЖМК боюнча референдумду маалымдоо боюнча бирдей шарттарды түзүп берүү жөнүндө БШК чечими кабыл алынды жана бир ЖМК боюнча эскертүү берилди).

Эки талапкер жана беш субъект боюнча БШКнын чечимдери чыгарылып, Кыргыз Республикасынын бузуулар жөнүндө Кодексине ылайык жоопкерчиликке тартуу маселесин кароо үчүн ыйгарым укуктуу кызмат адамдарына материалдар жөнөтүлдү.

Талапкерлер:

- И.Ташов;

- Б.Калмамаатов.

Шайлоо процессинин субъектилер:

- талапкер А.К.Мадумаровдун райондук штабынын жетекчиси - Н.Х.Дарвешовго;

- КТРК башкы директору Б. Алиевге;

- КР Президентине талапкер С.Жапаровдун Каракол шаарындагы штабынын начальниги А.А.Коробаевге;

- С.Тентишев атындагы Азия медициналык институтунун жетекчиси Эркин Тентишевге;

- №3 президенттик башкаруу формасы үчүн «ооба» үгүт тобунун жетекчиси Т.К. Саликеевге.

Фонддун байкоочулары менен аңгемелешүүдө талапкерлердин бир катар өкүлдөрү маалымдоо жана үгүт боюнча жумушчу топтун ишине нааразычылыктарын билдиришти, анткени аталган Жумушчу топ тарабынан кабыл алынган чечимдер дайыма эле БШК жыйындарында талкууланган эмес, Фонддун респонденттеринин пикири боюнча көп учурларда укуктук жактан негизделбеген. БШК мыйзам алдындагы актыларын талдоо арыздарды жана даттанууларды кароо боюнча Жумушчу топ менен маалымдоо жана үгүт маселелери боюнча Жумушчу топтун ортосундагы шайлоо талаштарын кароо боюнча компетенцияларды айырмалоого мүмкүнчүлүк бербеген бир катар ченемдер бар экендигин көрсөттү.¹⁹

*Ушуга байланыштуу Фонд БШК шайлоо кампанияларынын жүрүшүндө бул же тигил мыйзам бузууларды кароо боюнча Жумушчу топтордун компетенцияларынын так чектерин аныктоо зарыл деп эсептейт.*²⁰

Жалпысынан, Кыргыз Республикасынын Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоону уюштуруу жана өткөрүү мезгилинде, ЫРККТко шайлоо мыйзамдарынын мүмкүн болгон бузуулары боюнча 133 арыз келип түшкөн.²¹

Арыздарды жана даттанууларды кароо жол-жоболорун жумушчу топтору дагы, БШК дагы айкын жана ачык ишке ашырды. Бирок, Фонддун эксперттери белгилегендей, бир катар учурларда шайлоо мыйзамдарынын ченемдерине ылайык бул же тигил талапкерге карата расмий эскертүү жасоо зарыл болгон учурларда БШКнын бир катар мүчөлөрү «каршы»пикирин айтып, добуш беришкендигин белгилешти. Натыйжада мыйзам бузууларга жол берүүлөр болгондугуна карабастан, талапкерлер анысы үчүн жоопкерчилик

¹⁹ «Кыргыз Республикасында шайлоону жана референдумдарды өткөрүү учурунда шайлоочулардын жана шайлоо процессинин башка катышуучуларынын арыздарын жана даттанууларын кароо боюнча жумушчу топ жөнүндө» жобо, «Шайлоочуларды жана шайлоо процессинин башка субъекттерин маалымдоо маселелери жана үгүт жүргүзүү эрежелери боюнча жумушчу топ жөнүндө», «Кыргыз Республикасында шайлоолорду жана референдумдарды өткөрүүдө шайлоочулардын жана шайлоо процессинин башка субъекттеринин (катышуучуларынын) арыздарын (даттанууларын) шайлоо комиссиялары карап чыгышынын тартиби жөнүндө»Жобо, Шайлоо комиссияларынын бузуулар жөнүндө иштерди кароонун тартиби тууралуу Жобо.

²⁰ <https://shailoo.gov.kg>

²¹ Маалыматты "Мыйзам бузуулар жана даттануулар" бөлүмүн караңыз.

тартпай калып жатышты. Фонддун эксперттери ошондой эле бир катар учурларда талапкерлер ага тиешем жок деген шылтоолор менен жоопкерчиликтен кутулуп кетишкендигин белгилешти.

Административдик ресурстарды кыянаттык менен пайдалануу тууралуу иштерди кароо практикасы боюнча Фонд бул багыттагы далил фактыларды чогултуу кыйла оорчулукту жаратаарын моюнга алуу менен, ушул сыяктуу иштер боюнча даттанууларды берүү жол-жоболору шайлоо субъектилери үчүн максималдуу жөнөкөй жана түшүнүктүү болууга тийиш экендигин белгилейт. Укук коргоо органдары мыйзам бузуулар тууралуу келип түшкөн сигналдарды өз учурунда карап жана кабыл алган чечимдин негизин көрсөтүү менен коомчулукту маалымдоо багытында мындан ары ишти күчөтүүгө тийиш.

БШКнын ресурстары

БШКнын сайтында эркин алуу, пайдалануу жана жайылтуу шарттарындагы Интернет тармагында ачык жеткиликтүү болуп БШКнын сайтында жайгаштырылган ачык маалыматтар келип түшкөн арыздарды жана даттанууларды талдоого мүмкүнчүлүк берет. Ошентсе дагы, Фонд маалыматтарды жайгаштыруу жол-жоболорун жакшыртуу максатында мөөнөтү боюнча дагы, маалыматтарды жарыялоонун форматы боюнча дагы жакшыртуу багытында бир катар маселелерди чечүү зарыл деп эсептейт.

Шайлоочуларды маалымдоо боюнча БШК ишмердиги туурасында байкоочулар чоң иштер жасалгандыгын байкоочулар белгилеп жатышат. Маселен, БШКнын сайтында шайлоочуларды, талапкерлерди жана шайлоо процессинин башка субъектилерин маалымдоого багытталган бир катар ресурстар түзүлгөн.

Шайлоо процессинин катышуучулары үчүн БШК <https://shailoo.gov.kg/> сайты маалыматтын негизги булагы болуп саналат.

Инфографика 1. БШКнын маалыматтык ресурстары

Ошону менен бирге БШКнын сайтын талдоо ишинде айрым бир кемчиликтер жана ыңгайсыздыктар бар экендигин көрсөттү, ошого байланыштуу шайлоочулар жана

байкоочулар үчүн БШКнын сайтындагы маалыматтарды пайдалануу кыйла татаал. Мисалы:

- сайттын навигациясы жана веб-ресурстары: БШКнын сайтынын активдүү пункттарынын артынан жарык кылынышы.
- электрондук даттанууну жөнөтүүнүн кнопкасы, анткени сайттын башкы менюсунда «кайрылууну жөнөтүү» терезеси гана каралган.

Пайдалануучуга ыңгайлуу шарттарды түзүү максатында дагы бир маанилүү фактор – жүктөө убактысы. Баракты жүктөөнүн оптималдуу убактысы – 2-3 секунд, андан ашпайт. Бирок активдүү тандоо мезгилинде БШК веб-ресурстары же жайбаракат жүктөлөт же таптакыр жүктөлбөйт.

Ушуга байланыштуу маалыматты алууну жөнөкөйлөштүрүүгө мүмкүнчүлүк берген сунуштамалар бар, аны үчүн:

- *БШКнын сайтында навигацияны киргизүү, БШКнын сайтында баннерлерди жайгаштыруу боюнча, ошондой эле сайттын менюларын активдүү пункттарын артынан жарык кылуу боюнча сайтты толуктап иштеп чыгуу;*
- www.tizme.gov.kg, <https://talapker.shailoo.gov.kg/ru/> веб-ресурстарын, ошондой эле <http://ess.shailoo.gov.kg/ServiceJSP.do> БШК сайтына байлап, өзүнчө сайт катары көрсөтүү;
- *сайтта керектүү маалыматты издөө системасын өркүндөтүү.*

ТЕРРИТОРИАЛДЫК ЖАНА УЧАСТКАЛЫК ШАЙЛОО КОМИССИЯЛАРЫ

2019-жылдын ноябрында киргизилген өзгөртүүлөргө жана толуктоолорго ылайык территориалдык жана участкалык комиссиялардын ыйгарым укуктары 2 жылдан 5 жылга чейин узартылган²².

Аймактардагы УМБ отчетторуна ылайык территориалдык комиссиялар жалпысынан (мындан ары – ТШК) жана участкалык комиссиялар (мындан ары – УШК) шайлоолорду жана референдумдарды өткөрүү боюнча БШКнын Календардык планынын алкагында иштеп келишкен. Бирок айрым участкаларда белгилүү бир оош-кыйыштар бар.

50 райондо ТШК шайлоо мыйзамына ылайык түзүлгөн, ал эми 4 райондо ТШК саясий партиялардын өкүлдөрүнүн катышуусуз түзүлгөн.

Шайлоо алдындагы мезгилдеги ишинде ТШК өз ишинин ачыктыгын төмөндөтүп, көп учурларда жыйын өткөрүлчү убакыт тууралуу байкоочуларга маалымдабай жана күн тартибин алдын ала билдирген эмес. Жыйындарды өткөрүү датасы жана убактысы тууралуу маалыматтын жоктугунун себеби боюнча шайлоо алдындагы мезгилде 54 байкоочунун 9у ТШК жыйындарына катыша албай калышкан. 45 байкоочу ТШК жыйындарына катышкан. Айрым ТШКда жыйындар ырааттуу негизде өткөрүлгөн эмес, бирок мыйзамга²³ ылайык шайлоолорду жана референдумдарды өткөрүү мезгилинде жыйындар жумасына бирден кем эмес өткөрүлөөрүн белгилеп коюу зарыл. Шайлоолор күнү бардык 54 ТШК байкоо үчүн жеткиликтүү болду.

²² «КР шайлоолорду жана референдумдарды өткөрүү боюнча шайлоо комиссиялары жөнүндө» мыйзам.

²³ 23-беренеге ылайык, «КР шайлоолорду жана референдумдарды өткөрүү боюнча шайлоо комиссиялары жөнүндө» мыйзам.

Инфографика 2. Шайлоо алдындагы мезгилде ТШКнын ишине байкоо жүргүзүү

Байкоочулар ошондой эле 16 ТШК мүчөлөрүнүн компетенттүүлүк деңгээлин «жогору»катары баалашты, 37 ТШК орточо баага татыды, 1ТШК мүчөсүнүн компетенттүүлүк деңгээлин төмөн катары баалашты.

УМБ маалыматтары боюнча байкоо жүргүзүлгөн территориалдык комиссияларда 35 райондо санитардык эрежелер жана ченемдер сакталган, 8 райондо жарым-жартылай сакталган, 2 ТШК санитардык ченемдер сакталган эмес. Жыйындар негизинен штаттык режимде, ал эми айрым учурларда онлайн режиминде өткөрүлгөн. Чечим кабыл алууда байкоо жүргүзүлгөн бардык 45 ТШКда кворум сакталган. 38 райондук ТШК ишмердүүлүгүн жүргүзүүгө жетиштүү деңгээлде материалдык-техникалык жактан жабдылган, 15 ТШК жарым-жартылай даярдык көрүлгөн, 1 райондо гана жабдуулардын жана чыгымдоочу материалдардын жетишсиздиги катталган.

Жалпысынан тандоо жолу менен шайлоо алдындагы мезгилде байкоо жүргүзүлгөн УШКнын басымдуу бөлүгү мыйзамдын талаптарына ылайык түзүлгөн. 2 райондо УШК партиялардын өкүлдөрүнүн катышуусу жок түзүлгөндүгүн байкоо жүргүзүү көрсөттү. 32 байкоо жүргүзүлгөн райондо УШК материалдык-техникалык базасы толугу менен камсыз болгон. Байкоо жүргүзүлгөн 22 райондо УШК жарым-жартылай камсыздалган. 32 райондо ДБМЧА имаратка жетүү мүмкүнчүлүгү бар, 14 – жарым-жартылай шарттар бар, 8 райондо ДБМЧА имаратка жетүү мүмкүнчүлүгү кыйын.

Инфографика 3. ТШК менен УШКнын президентти мөөнөтүнөн мурда шайлоого даярдыгы

III БӨЛҮМ. ТАЛАПКЕРЛЕРДИ КАТТОО

Жалпысынан документтерди кабыл алуу, кол коюу барактарын текшерүү, КР Президенттик кызматына талапкерлерди каттоо этаптарында бардык жол-жоболор ачык жана айкын өткөрүлдү, БШКнын жумушчу топтору мониторинг жүргүзүүсү үчүн шарттар түзүлгөн. Процесс ачык, шайлоо мөөнөттөрүн сактоо менен өткөрүлүп, чечимдер өз учурунда кабыл алынгандыгын белгилеп коюу зарыл.

Талапкерлер тапшырган кол коюу барактарынын жогорку деңгээлинин белгилөө²⁴ БШКга талапкерлерден келип түшкөн кол коюу барактарын өз учурунда иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк берди. Бирок кол коюу барактарын жыйноо мөөнөтүн кыскартууга, шайлоо фонддорун ачууга, шайлоо күрөөсүн киргизүүгө байланыштуу проблемалар бар эле. Бир катар талапкерлер бул же тигил документтерди өз учурунда тапшырганына байланыштуу нааразычылыктарын билдиришкен. Алсак, КР Президенттигинин кызматына айрым талапкерлер аларга көрсөтүлгөн талапкердин Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жана шайлоолор жөнүндө мыйзамынын талаптарына ылайык келгендиги тууралуу БШКнын справкасын өз учурунда тапшырбагандыгына нааразычылыктарын айтышкан. Мындай жагдай өз кезегинде атайын эсептешүү бетэсебин ачууга жана өз учурунда шайлоо фондун түзүүгө таасирин тийгизген.

Кол коюу барактарын кабыл алуу жана текшерүү этабында КР Президенттик кызматына ар бир талапкер боюнча коомдук байкоочуларга жана ыйгарым укуктуу өкүлдөргө кол коюу барактарын текшерүү процессине байкоо жүргүзүү мүмкүнчүлүгү тартууланып, өзүнчө бөлмөдө онлайн көрсөтүү жүргүзүлгөн. Кол коюу барактарын текшерүү процесси мыйзам тарабынан белгиленген талаптарга жана жол-жоболорго ылайык өткөрүлдү.

Аракеттеги мыйзам КР Президенттик кызматына талапкерлерге карата бир катар талаптарды белгилейт: Кыргыз Республикасынын жарандыгы, башка мамлекеттин жарандыгынын жоктугу, курагы 35тен 70 жашка чейин болушу, мамлекеттик тилди билүүсү. Ошондой эле жалпысынан 15 жылдан аз болбогон орукташуу ченталабы дагы

²⁴ Кеңири «Кол коюу барактарын жыйноо жана тапшыруу» бөлүмүн караңыз.

бар. Ошол эле учурда сот жообуна тартылгандар, соттун чечими менен эркиндигинен ажыратылган жерлерде кармалган адамдар КР Президенттигине өзүн талапкер катары көрсөтө албайт.

2020-жылдын 25-октябрынан тартып КР Президенттик кызматына талапкерлерди көрсөтүү жол-жоболору башталды. Ошол эле учурда каттоодон өтүшү үчүн талапкерлер шайлоо жөнүндө мыйзамдын бир катар тийиштүү талаптарын аткарууга жана аныкталган бир катар жол-жоболордон өтүүгө тийиш эле²⁵. Алсак, 2020-жылдын 14-ноябрына карата абал боюнча БШКнын маалыматтарына ылайык көрсөтүлгөндөрдүн жалпы саны 65 адамга жеткен. Алардын ичинен шайлоо жөнүндө мыйзамдын талаптарына жооп берген жана бардык талаптарды аткарган 18 адам каттоодон өткөн. Алардын 17си эркек жана 1 аял.

ТАЛАПКЕРЛЕРДИ КӨРСӨТҮҮ

КР Президенттик кызматына талапкерлердин саны чектелбейт. КР Президенттигине талапкер болуп 30 миңден кем эмес шайлоочунун колун топтогон жана өз каражаттарынын же шайлоо фондунун каражаттарынын эсебинен БШКнын атайын эсебине 1 млн сом өлчөмүндөгү шайлоо күрөөсүн которгон жана Кыргыз Республикасынын Конституциясынын, шайлоолор жөнүндө мыйзамдын талаптарына ылайык келген адам каттала алат.

Мына ошентип шайлоо мыйзамы эки шайлоо тоскоолдугун камтыйт, бул демократиялык принциптерге каршы келип, талапкерлердин атаандашуу жөндөмдүүлүгүнө таасирин тийгизет.

Ушуга байланыштуу Фонд шайлоо күрөөсү түрүндөгү тоскоолдукту жоюп, 30 миң шайлоочунун колун топтоо тууралуу талапты күчүндө калтыруу бардык талапкерлерге кыйла бирдей шарттарды камсыз кылат деп эсептейт. Мындай учурда чоң финансылык ресурстары жок талапкерлер, анын ичинде аял-талапкерлер дагы шайлоого катышууга мүмкүнчүлүк алат.

Өлкөнүн шайлоо мыйзамдарына ылайык КР Президентин шайлоо бир нече этапта өткөрүлөт, шайлоону дайындоо учурунан тартып, шайлоонун жыйынтыктарын расмий жарыялоо жана КРдин шайланган Президенттин кызматына киришүү менен аяктайт. Ошол эле учурда эреже катары өз талапкерлигин көрсөтүү этабында өлкөнүн көп сандаган жарандары өз талапкерлигин көрсөтүп, кийинки этаптарда алардын саны кыскарат. Алсак, БШКнын КР Президенттик кызматына талапкерлердин документтерин кабыл алуу боюнча жумушчу тобуна 65 жаран документин тапшырган. Натыйжада шайлоо күрөөсүн кошуп, кол коюу барактарын 20 талапкер өткөргөн. Калган талапкерлерге документтери кайтарылып берилди же соттолгондугуна байланыштуу, мамлекеттик тилди билүү деңгээли тууралуу сертификаттарды тапшырбагандыгына, шайлоо фонду жоктугуна, шайлоо күрөөсүн койбогондугуна, кол коюу барактарын тапшырбагандыгына байланыштуу каттоодон өткөрүлгөн жок.

Алсак, 2020-жылдын 14-ноябрдагы абал боюнча Президенттик шайлоолорго катышуу үчүн 65 жаран документин тапшырган, анын ичинен талапкерлер Б.Бакетаев менен Ж.Тургуналиев өз арыздарын кайра алышкан.

²⁵ Кыргыз Республикасынын «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» конституциялык мыйзам, https://shailoo.gov.kg/ru/konstitucionnye-zakony-kr/konstitucionnye-zakony-kr/O_vyborah_Pr-1913/

Курак категориялары:

- 35 жаштан 45 жашка чейин – 31;
- 45 жаштан 55 жашка чейин – 30;
- 55 жаштан 65 жашка чейин – 4.

65 талапкердин ичинен 1 гана саясий партия тарабынан көрсөтүлгөн (С.А.Турдумалиев «Улутман» республикалык партиясы» тарабынан көрсөтүлгөн). Калган талапкерлер өзүн-өзү көрсөткөн болуп саналат. Көрсөтүлгөн талапкерлердин 8 – аялдар.

Көрсөтүү жана каттоо этабында С.Жапаровдун талапкерлиги айрым талапкерлердин арасында нааразычылыктарды жараткан. Натыйжада айрым талапкерлер ал КР Президентинин милдетин аткаруучу адам болуп саналгандыгын, ошондой эле КР Премьер-министринин²⁶ ыйгарым укуктарын тапшырбастан, убактылуу гана токтотту деген жүйөөнү келтирип, БШКга С.Жапаровду каттоого албоо тууралуу арыз менен кайрылышкан. (А.Мадумаров, К.Исаев, Б.Асанов). БШКнын чечими менен арыздануучулардын талаптары аткарылган жок, бул чечим соттун биринчи жана кассациялык инстанцияларында күчүндө калтырылган.

²⁶ БШКнын реестрине талапкерлердин арызы 09.12.2020.

Алгач көрсөтүлгөн 65 талапкерди кароонун жыйынтыктары боюнча 3 талапкердин соттолгондугуна (Н.Мотуев, Б.Асанов жана К.Кадыров), 9 талапкер мамлекеттик тилди билүүнүн тийиштүү деңгээли тууралуу сертификатты тапшырбагандыгына (К.Базаркулов, Ж.Искендеров, А.Араев, А.Зарипов, Э.Клепачева, С.Аджиматов, Т.Акжолтоев, Ч.Капаров, Ю.Лилиенталь), 4 талапкер кол коюу барактарын тапшырбагандыгына жана шайлоо күрөөсүн койбогондугуна байланыштуу каттоого алынган эмес (Н.Нышанов, Б.Романов, Б.Керимбеков, Э.Тыныбекова, У.Кабылбеков, Т.Үмөталиева, М.Болгонбаев, Э.Токтогулов, А.Эркетаев, Ж.Сүйүналиев, Н.Калыбеков жана С.Ибраев), 21 талапкер өз талапкерлигин көрсөтүү тууралуу арызын кайра алган.

КОЛ КОЮУ БАРАКТАРЫН ТОПТОО ЖАНА ТАПШЫРУУ

Өлкөнүн мыйзамдарына ылайык каттоодон өтүү үчүн КР Президенттик кызматына талапкер 30 миң шайлоочунун ырасталган колу коюу барактарын тапшырууга тийиш. БШКга бардыгы болуп кол коюу барактарын тапшырган жана шайлоо күрөөсүн койгон 20 талапкер болду. Алардын ичинен бири 30 миңден кем шайлоочулардын кол коюу барагын тапшыргандыгына байланыштуу каттоодон өткөн жок.

Талапкерлер көрсөткөн кол коюу барактарын текшерүү максатында БШКда атайын Жумушчу топ түзүлгөн²⁷, анын курамына БШКнын мүчөлөрүнөн жана БШКнын аппаратынын кызматкерлеринен тышкары каттоо кызматтарынын кызматкерлери жана сот-эксперттик ишмердик чөйрөсүндө мамлекеттик ыйгарым укуктуу органдын эксперттери (кол жазма адистер) дагы киргизилген. Кол коюу барактарын текшерүү жол-жоболору шайлоо жөнүндө мыйзамдын ченемдеринин, ошондой эле БШКнын ченемдик актыларынын²⁸ негизинде ишке ашырылган.

Айрым талапкерлер кол чогултуу жол-жоболоруна сын пикирлерин билдиришкен. Алсак, талапкер К.Сооронкулова 30 миң кол чогултуу үчүн бир жумалык мөөнөтү болгондугуна белгилеген. Андан тышкары талапкер Р.Тагаевдин өкүлү кол чогултуу жол-жоболору ашкере бюрократиялаштырылгандыгын, кол койгон жарандардан көп сандаган маалыматты талап кылаарын белгилеген.

Президенттик кызматка талапкер Т.Үмөталиева дагы БШКга БШК тарабынан иштелип чыккан кол коюу барактарынын бланкы бир катар маалыматтарды (Ф.А.А дареги, телефон номери, ИНН) көрсөтүү зарылчылыгына байланыштуу шайлоочулардын көп суроолорун жана ишенбөөчүлүгүн пайда кылгандыгы тууралуу арыз менен кайрылган. Кол коюу барактарын текшерүүнүн жүрүшүндө бир катар талапкерлер БШКга арыз менен кайрылышкан. Анда талапкерди каттоо үчүн КР Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоону өткөрүү мезгилинде бардык мөөнөттөр кыскартылгандыгына шилтеме жасап, кол чогултуу үчүн мөөнөттүн кыскалыгын негизги жүйө катары көрсөтүшкөн. Өз кезегинде БШК шайлоочулардын ырасталган 30 миң колу керектиги тууралуу талап Кыргыз Республикасынын Конституциясында көрсөтүлгөндүгүнө таянып, талапкерлерди каттоодон өткөргөн эмес.

²⁷ Кеңири «Кол коюу барактарын жыйноо жана көрсөтүү» бөлүмүн караңыз.

²⁸ Кыргыз Республикасынын «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» конституциялык мыйзамы.

Фонд кол коюу барактарында көп сандаган маалыматтарды көрсөтүү тууралуу талап кол коюу барактарынын ырастыгын жана аныктыгын текшерүү зарылчылыгы менен шартталгандыгын белгилейт. Ошол эле учурда текшерүү этабында кол коюу барактары БШКнын мүчөлөрү тарабынан МККтин кызматкерлери, кол жазма адистери менен бирге текшерилет. МККке текшерүү үчүн шайлоочулардын Ф.А.А., персоналдык идентификациялык номери, дареги сыяктуу маалыматтар талап кылынат.

Фонд шайлоочулардын колун санариптик жол менен топтоо мүмкүнчүлүгү тууралуу маселени мыйзам түрүндө чечүү зарылчылыгы же колдоонун альтернативалуу формаларын киргизүү зарыл деп эсептейт. Мындан тышкары КР Президенттин кыскартылган мөөнөттө шайлоону өткөргөн учурда каттоо үчүн зарыл болгон шайлоочулардын ырасталган колдорунун санын кыскартуу жагын караштыруу зарыл.

Ар бир талапкер тапшыра турган кол коюу барактардын жогорку чегин – 60 миңден ашпасын деп белгилөө тууралуу ченем кол коюу барактарын сапаттуу жана өз учурунда аткарууга мүмкүнчүлүк берген позитивдүү ченем болуп эсептелет²⁹. Алсак, 2017-жылдагы президенттик шайлоодо КР Президентинин кызматына айрым талапкерлер шайлоочулардын көп сандагы кол коюу барактарын (Ө.Т.Бабанов –107 000, Б.Э.Төрөбаев – 72 276, Т.А.Сариев –61032) тапшырган, бул шайлоо комиссияларынын жумушун кыйла деңгээлде татаалдаштырып, нааразычылыктардын жана талаштардын келип чыгышына негиз болгон.

2017-жылы КР Президентин шайлоонун жүрүшүндө бир катар талапкерлер жана эл аралык байкоочулар кол коюу барактарын текшерүү жол-жоболору боюнча өздөрүнүн сын пикирлерин билдиришкен, ал жол-жоболорго ылайык текшерүү папкаларды кокусунан тандап алуу ыкмасы менен жүргүзүлгөн. Алсак, ЕККУ ДИАКБ миссиясы өзүнүн Жыйынтыктоочу отчетунда тандалып алынган колдордун ичинен ырасталбаган колдордун саны көп болгондугу каттоодон баш тартууга алып келиши мүмкүн экендигин, бул шайлануу укугуна коркунуч келтирип жаткандыгын белгиледи. Аталган сунушталмаларга байланыштуу шайлоо жөнүндө мыйзамга өзгөртүүлөр киргизилген, ага ылайык тапшырылган колдордун чеги – 60 миң деп белгиленген, ошол эле учурда текшерүү 30 миң ырасталган колдун зарыл болгон санына жетүүгө чейин жүргүзүлөт.

КР Президенттик кызматына талапкерлер К.Чороев жана К.Токтосунов колдоо боюнча ырасталган колдорду текшерүүнүн жыйынтыгы боюнча шайлоочулардын ырасталган колдорунун саны жетишсиз болуп чыкты. Ошого байланыштуу БШК аларды каттоого алган жок.

БШКнын чечимине макул болбостон К.А.Чороев 2020-жылдын 10-декабрында Бишкек шаарынын Административдик сотуна БШКнын чечимин мыйзамсыз деп табуу жана жокко чыгаруу тууралуу доо арыз менен кайрылган. Бишкек шаарынын Административдик соту 2020-жылдын 12-декабрындагы чечими менен К.А.Чороевдин БШКнын КР Президенттик кызматына талапкер К.А.Чороевдин колдоо барактары тууралуу чечимин жокко чыгаруу тууралуу арызын канааттандырган жок³⁰. Ошондой эле БШК талапкер К.Токтосуновдун 30

²⁹ 2019-жылдагы Шайлоо жөнүндө мыйзамга өзгөртүүлөр.

³⁰ Кыргыз Республикасынын Административдик процесстик кодексинин 203-беренесине ылайык, соттун чечими чыккан учурдан тартып күчүнө кирет жана мамлекеттик бийлик органдары, жергиликтүү өз алдынча

106 кол коюу барактарынын ичинен 902 колу жараксыз деп тапты. Ошентип бардык документтерди текшергенден кийин 2020-жылдын 12-декабрында республиканын 18 жараны КР Президенттик кызматына талапкер катары катталган.

Аныкталган критерийлерден өтүү (мамлекеттик тилди билүү жана кол коюу барактарын тапшыруу), ошондой эле бул колдордун ырастыгын текшерүү мөөнөтүнүн кыскарышы талапкерлер үчүн жыйынтыгында оор болуп чыкты. Натыйжада шайлоочуларга шайлоо бюллетенинде талапкерлердин ичинен кеңири тандоого (18 талапкер) мүмкүнчүлүк түзүлдү. Ошол эле учурда шайлоого бир нече күн калганда Р.Тагаев шайлоого катышуудан баш тарткандыгы тууралуу арыз берди. Бирок ал учурда анын маалыматтары шайлоо бюллетендерине киргизилип калган. Ошондуктан комиссия мүчөлөрү аны ар бир бюллетенден кол менен чийип салууга мажбур болушту.

Фонд шайлоонун жүрүшүндө талапкерлердин арасында гендердик дисбаланс болгондугун белгилейт. Алсак, каттоодон өткөн 18 талапкердин ичинен 17си эркек, 1 гана аял. Фонд КР Президенттик кызматына талапкер аялдарды колдоо боюнча айылдык кеңештерге шайлоодогу сыяктантып убактылуу атайын чараларды караштыруу зарыл деп эсептейт (аялдар үчүн шайлоо күрөөсүнүн өлчөмүн азайтуу, ырасталган колдордун санын азайтуу, акысыз эфир убактысынын санын көбөйтүү ж.б.у.с.).

IV БӨЛҮМ. ШАЙЛООЧУЛАРДЫ КАТТОО

Жалпысынан шайлоочуларларды каттоо процессине талдоо жүргүзүү менен Фонд 2020-жылы Шайлоо жөнүндө Мыйзамга киргизилген өзгөртүүлөр шайлоо дарегин алмаштыруу жол-жобосун алмаштырып(№2 -Форма), шайлоочуларга алардын активдүү шайлоо укугун ишке ашырууга тоскоолдук жаратты. Шайлоочулардын тизмесине кирүүнүн шарты катары биометрикалык каттоонун болушу тууралуу милдеттүү талап БШКнын жана МККнын маалыматы боюнча шайлоочулардын тизмесинде өлкөнүн 517 836 жараны жок болуп калышына алып келди.

Кыргыз Республикасынын Конституциясы шайлоо күнүнө карата 18 жашка толгон бардык жарандарга добуш берүү укугун тартуулоо менен, шайлоо укуктарын ишке ашыруу үчүн бардыгын камтуучу критерийлерди белгилейт. Бирок шайлоо жөнүндө мыйзам соттун өкүмү менен эркиндигинен ажыратуу жайлардагы адамдарды жасаган кылмышынын оордугуна карабастан жана сот тарабынан анын ичинде акыл-эси бузулган себептер боюнча аракетке жөндөмсүз деп табылган адамдарды шайлоо күнү добуш берүү укугунан ажыратат.

Фонд камактагы адамдарды жасаган кылмышынын оордугуна карабастан активдүү шайлоо укугун ишке ашыруу бөлүгүндө аталган чектөөлөрдү Кыргыз Республикасынын эл аралык милдеттенмелерине шайкеш келбеген чектөөлөр катары кайрадан карап чыгуусу зарылдыгын белгилейт.

Шайлоо жөнүндө конституциялык мыйзамга 2019-жылдын августунда киргизилген өзгөртүүлөргө жана толуктоолорго ылайык шайлоочулардын тизмесин түзүү тартибине бир

башкаруу органдары, бейөкмөт уюмдар, шайлоо комиссиялары жана алардын кызмат адамдары тарабынан аткарылышы милдеттүү.

катар өзгөртүүлөр жана толуктоолор киргизилген. Кабыл алынган өзгөртүүлөргө жана толуктоолорго ылайык шайлоочулардын тизмесин түзүү жана тактоо бир нече этапта өтөт.

ЕККУ АУДИБ миссиясынын сунуштамаларына ылайык 31, добуш берүү укугуна ээ болгондорго, айрыкча чет өлкөлөрдө жашаган бардык адамдарга биометрикалык маалыматтарын каттоого көмөктөшүү максатында 2019-жылдын августунда шайлоо жөнүндө мыйзамга өзгөртүүлөр киргизилген, ага ылайык шайлоого даярдык көрүү мезгилинде БШКнын жана МККнын чечими менен биометрикалык каттоо КРнын территориясындагы аэропорттордо, темир жол бекеттеринде ишке ашырылышы мүмкүн.

2019-жылда киргизилген өзгөртүүлөргө чейин шайлоочулардын тизмесин түзүү жана актуалдаштыруу боюнча жоопкерчилик МККга жүктөлгөн. 2019-жылы шайлоо жөнүндө мыйзамга киргизилген өзгөртүүлөргө ылайык шайлоочулардын тизмесин түзүү жана актуалдаштыруу боюнча төмөндөгү тартип белгиленген.

Шайлоочулардын тизмесин түзүү Калктын бирдиктүү мамлекеттик реестринде (КБМР) сакталган персоналдуу маалыматтардын (анын ичинде биометрикалык) негизинде жүргүзүлгөн.

Мыйзамга жана Календардык планга³² ылайык, шайлоочулардын алдын-ала тизмеси 2020-жылдын 11-ноябрындагы мөөнөткө чейин tizme.gov.kg мамлекеттик порталында жайгаштырылып, шайлоо участкторунда илинген. БШКнын башчысы Н.Шайлдабекова алдын-ала түзүлгөн тизмеге КБМР маалыматтардын негизинде паспорттогу маалыматтар боюнча бардык жарандар киргизилгендигин түшүндүргөн. Ошол эле учурда анын айтымында көпчүлүк шайлоочулардын паспортунда бир дарек көрсөтүлүп, бирок КБМР маалыматтар базасында башка даректе катталган. Мындан тышкары МКК эски үлгүдөгү паспорту бар дээрлик 270 миң шайлоочунун жогорудагыдай ажырымы бар экендигин аныктаган.

Андан кийин белгиленген жол-жоболорго ылайык, шайлоочулардын контролдук тизмесин түзүү жол-жобосу өткөрүлдү, ал тизмеге алгачкы ирет биометрикалык каттоодон өткөн 18 жаш куракка жеткен шайлоочулар дагы киргизилген, №1-Форма боюнча шайлоочулардын тизмеси боюнча катачылыктарды же так эместиктерди аныктагандыгы тууралуу жарандардын арыздарына ылайык өзгөртүүлөр, өлгөн жарандар, туруктуу жашаган жерин өзгөрткөн жарандар тууралуу маалыматтар киргизилген.

2020-жылдын 18-декабрынан тартып шайлоочулар таанышсын үчүн контролдук тизме УШК жайгаштырылды. Алсак, «Тизме» мамлекеттик порталынын маалыматтарына ылайык, 2020-жылдын 19-декабрына карата шайлоочулардын контролдук тизмесине 3 556 864 адам киргизилген, анын ичинен 47,77% – эркектер жана 52,23% – аялдар. УШК саны 2474 түздү, анын ичинен 48 шайлоо участогу Кыргыз Республикасынын территориясынан тышкары жайгашкан.

Фонд жумшалган күч-аракеттерге карабастан, Кыргыз Республикасынын территориясынан тышкары жашаган активдүү шайлоо укугун ишке ашырган

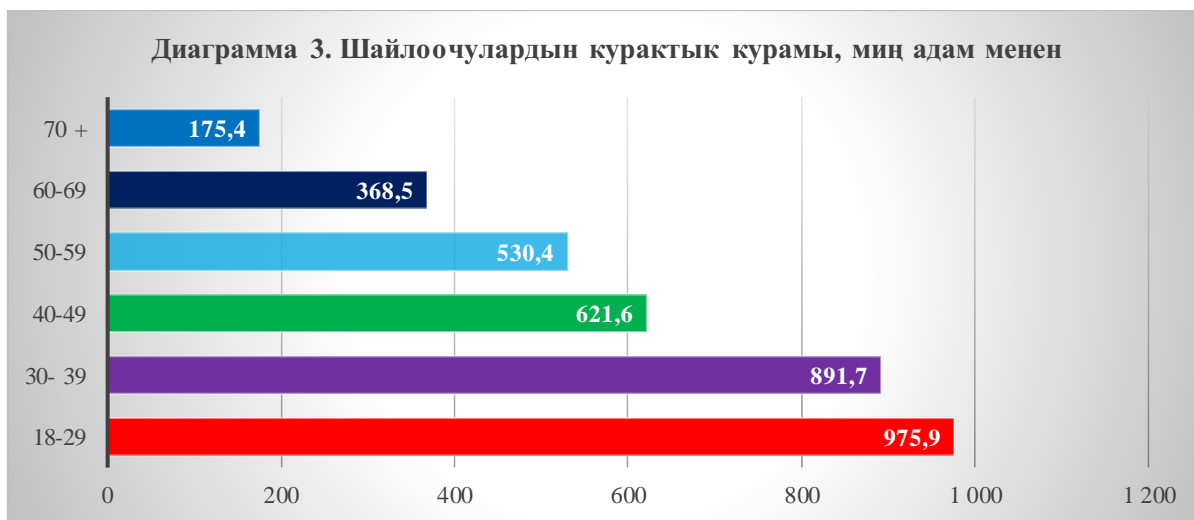
³¹ ЕККУ АУДИБ Миссиясынын 2017-жылдагы президенттик шайлоо боюнча жыйынтыктоочу отчетун караңыз.

³² БШКнын Календардык планы.

жарандардын саны мурдагыдай эле салыштырмалуу анча көп эмес боюнча калгандыгын жана мындан ары дагы иш жүргүзүүнү талап кылаарын белгилейт.

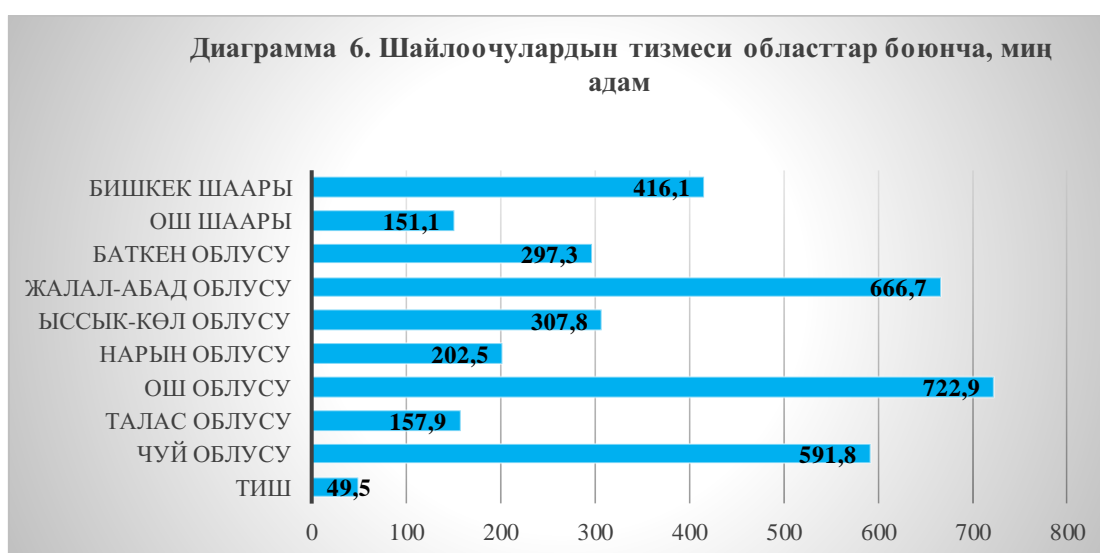
2021-жылдын январынын башынан тартып БШКнын расмий сайтында шайлоочулардын биротоло тизмеси жайгаштырылган, ал тизме 2021-жылдын 5-январына чейинки мөөнөттө шайлоо участокторуна илинген. Шайлоочулардын «Тизме» мамлекеттик порталында жайгаштырылган маалыматтарга ылайык шайлоочулардын биротоло тизмесине киргизилген шайлоочулардын курактык курамы төмөндөгүдөй.

Шайлоочуларды гендердик талдоо эркектер шайлоочулардын 52,2%, аялдар 47,8% түзөөрүн көрсөттү.

Шайлоочулардын биротоло тизмеси ТШК жана УШК боюнча областтарда төмөндөгүдөй.

Ички мигранттардын саны арбын болгондугун, ошондой эле паспорттогу жашаган жери боюнча катталган жери иш жүзүндө катталган белгиге шайкеш келбеген адамдарды, ошондой эле өлкө ичинде №2-Форманы жокко чыгаргандыгын эске алуу менен, 2020-жылдын 3-декабрында БШК өзүнүн бир катар ички ченемдик актыларына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизген³³.

Кабыл алынган өзгөртүүлөргө жана толуктоолорго ылайык шайлоочулар өзү тууралуу маалыматтарын тактоо, шайлоочулардын тизмесинде жок экендиги, өз паспортунун көчүрмөсүнүн тиркемеси тууралуу арыз менен кайрылуу укугуна ээ болду. Ошол эле учурда жарандын каттоо учету (каттоосу) бул же тигил шайлоо участкана тиешелүү экендигинин критерийи болуп саналган. 2020-жылдын 29-декабрына (кошо камтыйт) чейин шайлоочулар өзү тууралуу маалыматтарды шайлоочулардын тизмесинен тактоо тууралуу арыз берүүгө тийиш эле, эгерде паспортто көрсөтүлгөн жашаган жери боюнча катталган дареги(каттоосу) «Даректик-маалыматтык бюро (мындан ары – ДМБ)» жашаган жери

³³Шайлоочуларды каттоонун Бирдиктүү системасы тууралуу Жобо. «Шайлоочулардын жана референдумдардын катышуучуларынын тизмесин түзүү жана тактоо боюнча БШК Кыргыз Республикасынын Ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдары менен өз ара аракеттенишүү тартиби жөнүндө» Жобо, КР чек арасынан тышкары жашаган же жүргөн жарандарынын шайлоо укуктарын коргоо тууралуу Жобо, «Шайлоочунун кабинети» сервисин тууралуу Жобо, Шайлоочуларды идентификациялоо тартиби тууралуу Жобо.

боюнча катталган дарегине дал келбесе, шайлоочулар биометрикалык идентификациядан өтүүгө тийиш. Мындай шайлоочулар ДМБ катталган жериндеги шайлоочулардын тизмесине кошулган.

Өз кезегинде ДМБ жашаган жери боюнча катталган дарегин алмаштырган, бирок ошол эле учурда жашаган жери боюнча каттоо органында паспортун алмаштырбаган 2004-жылдын үлгүсүндөгү (AN сериясы) паспорт ээлери туруктуу жашаган жери боюнча шайлоо участкана келип, шайлоочулардын тизмесинде өзү тууралуу маалыматтарды тактоо (мурдагы №1-Форма) тууралуу арыз менен кайрыла алышкан. 2017-жылдын үлгүсүндөгү (e-ID) паспорт ээлери ДМБ туруктуу жашаган жери боюнча катталган дарегине ылайык, шайлоо участкторунун бекитилген чек арасындагы тийиштүү шайлоо участктун тизмесине киргизилген.

Андан тышкары шайлоо комиссияларынын мүчөлөрүнүн, жарандарды идентификациялоо боюнча кызматтарды камсыз кылган жана АСУ тейлеген четтен тартылган адистердин, коомдук тартипти сакталышын камсыз кылган укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин, медициналык кызматкерлердин жана шайлоо участкторуна бекитилген башка адамдардын шайлоо укуктарын ишке ашыруусун камсыз кылуу максатында тийиштүү шайлоо комиссияларынын төрагалары тийиштүү шайлоо участкторунун шайлоочуларынын тизмесине киргизүү үчүн ТШК системдик администраторуна жогоруда аталган адамдардын тизмесин берүүгө тийиш эле.

БШКнын жана КР Улуттук статистика комитетинин маалыматы боюнча 2020-жылдын 1-августуна карата калктын саны 6 586 600 адамды түзгөн. Анын ичинен паспорту бар, 18 жаштагы жана андан жогорку курактагылардын саны 4 081 410 адамга жеткен. Өз кезегинде алардын ичинен биокаттоону өтүп, шайлоочулардын тизмесине 3 563 574 жаран киргизилген, 517 836 жаран биокаттоодон өткөн эмес жана шайлоочулардын тизмесине киргизилген эмес.

Фонд БШК тарабынан көрүлгөн чараларга карабастан, №2-Форма жокко чыгарылгандыгына байланыштуу бир катар шайлоочулар өздөрүнүн активдүү шайлоо укуктарын ишке ашыра албай калгандыгын белгилейт.

Аталган жагдайдан улам №2-Форма боюнча шайлоо дарегин алмаштыруу жол-жоболорун кайра калыбана келтирүүнү же жарандар өздөрүнүн активдүү шайлоо укуктарын ишке ашырышы үчүн башка альтернативалуу мүмкүнчүлүктөрдү караштыруу зарыл. Андан тышкары мамлекеттик бийликтин компетенттүү органдары жана

жергиликтүү өз алдынча башкаруу бийликтери калкты сапаттуу жана үзгүлтүксүз каттоо жана шайлоочуларды каттоо боюнча чараларды көрүү зарыл.

Инфографика 4. КР жарандарынын чет мамлекеттерде добуш бериши боюнча маалыматтар

Кыргыз Республикасынын чек арасынан тышкары жүргөн шайлоочулардын шайлоого катышуусу мурдагыдай эле салыштырмалуу анча жогору эмес. БШК жана башка мамлекеттик органдар чет мамлекеттерде КР жарандарына шайлоо участкаларын жеткиликтүү болушун камсыз кылуу жана алар активдүү шайлоо укуктарын ишке ашырышы максатында аталган багытта иштерди улантуусу зарыл.

У БӨЛҮМ. ШАЙЛООЧУЛАРДЫ МААЛЫМДОО ЖАНА ШАЙЛОО АЛДЫНДАГЫ ҮГҮТ ИШТЕРИ

Калкты маалымдоо боюнча БШКнын ишмердигине тийиштүү байкоочулар көп иш жасалгандыгын белгилешет. Алсак, БШКнын сайтында шайлоочуларды, талапкерлерди жана шайлоо процессинин башка субъектилерин маалымдоого багытталган бир катар ресурстар түзүлгөн.³⁴

Фонд БШК ден-соолук мүмкүнчүлүктөрү чектелүү шайлоочуларды маалымдоо боюнча тийиштүү атайын чараларды көргөндүгүн белгилейт. Аны үчүн маалыматтык материалдар субтитрди пайдалануу менен аудио жана видео форматтарда (санариптик алып жүрүүчүлөрдө) даярдалган, окууга ыңгайлуу кылып, чоңойтулган шрифттер менен, Брайлдын шрифти колдонулуп же ден-соолук мүмкүнчүлүктөрү чектелүү шайлоочулар үчүн атайын каражаттарды пайдаланылып басылган.

Шайлоочуларды маалымдоо укук ченемдик актылардын негизинде жүргүзүлгөн.³⁵

³⁴ БШК веб-ресурстары тууралуу кеңирирээк «Шайлоо комиссияларынын ишмердигин уюштуруу» бөлүмүн караңыз.

³⁵ КР Конституциясын, шайлоо жөнүндө мыйзамды, «Шайлоолорду жана референдумдарды өткөрүү боюнча шайлоо комиссиялары жөнүндө», «Журналисттин кесиптик ишмердигин коргоо жөнүндө», «Жалпыга маалымдоо каражаттары жөнүндө», «Маалыматка жетүү кепилдиктери жана эркиндиктери жөнүндө», «Тынч жыйналыштар жөнүндө» мыйзамдарды, БШКнын мыйзам алдындагы актыларын караңыз.

Мыйзамга ылайык шайлоочуларды жана шайлоо процессинин башка катышуучуларын КР Президентин шайлоону даярдоонун жана өткөрүүнүн жүрүшү тууралуу маалымдоо мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, жалпыга маалымдоо каражаттары, интернет-басылмалар, Кыргыз Республикасында шайлоолорду жана референдумдарды даярдоону жана өткөрүүнү камсыз кылган органдар, жеке адамдар жана юридикалык жактар тарабынан өткөрүлдү.

ШАЙЛОО АЛДЫНДАГЫ ҮГҮТ

КР Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоонун жүрүшүндө үгүт иштери 15-декабрда башталган. Шайлоо алдындагы этапта үгүт иштерине мониторинг жүргүзүүнүн жыйынтыгы боюнча Фонд бардык талапкерлер шайлоо алдында үгүт жүргүзүү үчүн бирдей шарттарга ээ болбогондугун белгилейт. КР Президенттик кызматына талапкерлер өз үгүтүнүн формасын жана мүнөзүн өз алдынча аныкташкан. Ошенткени менен үгүт кампаниясы талапкерлердин шайлоо алдындагы күрөшкө бир кылка эмес катышуусу менен айырмаланды. Айрым талапкерлердин жогорку активдүүлүгү байкалды, ал эми башкалар кампанияны салыштырмалуу солгун жүргүзүштү.

Стадиондордо жана калктуу пункттарды концерттерди жана театрлаштырылган оюн-зоокторду, ошондой эле спорттук иш чараларды өткөрүүгө тыюу салуу тууралуу 2019-жылы шайлоо жөнүндө мыйзамга киргизилген ченем түрүндөгү чектөө позитивдүү ченем болуп калды.

Үгүт иштеринин мезгилинде КР Президенттик кызматка талапкер С.Жапаров жогорку активдүүлүгүн көрсөттү. Ал аймактарда бардыгынан көп штаб түзгөн, үгүт билборддорун жайгаштырган жана көп үгүтчүлөрдү тарткан. Мисалы, Фонддун байкоочуларынын маалыматтары боюнча Ош областында С.Жапаров тарабынан 66 штаб түзүлгөн, ар бир райондо 590 үгүтчү тартылган, 127 билборд жайгаштырылган. КР Президенттик кызматка талапкер А.Мадумаров 8 штаб ачкан, 180 үгүтчү тарткан, 12 билборд жайгаштырган.

**Үгүт иштерин кайсы талапкерлер
жигердүүрөөк алып барып жатышат?**

№	Талапкерлердин тизмеси	УМБдан алынган жооптор	%
1	Садыр Жапаров	52	96.3 %
2	Канатбек Исаев	0	0
3	Мыктыбек Арстанбек	1	1.85 %
4	Клара Сооронкулова	2	2.78 %
5	Имамидин Ташов	3	5.56 %
6	Рашид Тагаев	0	0
7	Абдил Сегизбаев	4	7.41 %
8	Адахан Мадумаров	21	38.89 %
9	Аймен Касенов	4	7.41 %
10	Улукбек Кочкоров	5	8.33 %
11	Женишбек Байгуттиев	1	0.93 %
12	Эльдар Абакиров	2	2.78 %
13	Курсан Асанов	7	12.96 %
14	Арстанбек Абдылдаев	0	0
15	Равшан Жээнбеков	1	1.85 %
16	Бактыбек Калмаматов	1	0.93 %
17	Бабыржан Тольбаев	8	1.85 %
18	Каңыбек Иманалиев	1	15.74 %

#общеедело#жалпыиш#commoncause

Инфографика 5. Талапкерлердин активдүүлүгү

Жалпы саны

№	Талапкерлердин тизмеси	Штабдар	Билборддор	Үгүттөөчүлөр
1	Садыр Жапаров	431	569	5636
2	Канатбек Исаев	1	0	0
3	Мыктыбек Арстанбек	1	0	170
4	Клара Сооронкулова	1	0	80
5	Имамидин Ташов	2	0	0
6	Рашид Тагаев	1	0	0
7	Абдил Сегизбаев	4	0	112
8	Адахан Мадумаров	21	22	299
9	Аймен Касенов	1	0	0
10	Улукбек Кочкоров	6	87	135
11	Женишбек Байгуттиев	1	4	0
12	Эльдар Абакиров	2	0	0
13	Курсан Асанов	10	9	254
14	Арстанбек Абдылдаев	1	0	102
15	Равшан Жээнбеков	1	0	0
16	Бактыбек Калмаматов	1	0	0
17	Бабыржан Тольбаев	2	10	64
18	Каныбек Иманалиев	1	0	0

#общеедело#жалпыиш#commoncause

Инфографика 6. Штабдардын, үгүтчүлөрдүн жана билборддордун саны

Шайлоо процессине мониторинг жүргүзүүнүн алкагында Фонддун кызматкерлери КР Президенттик кызматына талапкерлер менен жолугушууларды өткөрүштү. Аймактардагы жолугушуулардын жана иш сапарларынын графиги абдан жыш болгондугуна байланыштуу түздөн-түз талапкерлердин өздөрү менен жолугушуу дайыма эле ишке ашкан жок. Ошого байланыштуу шайлоо боюнча ыйгарым укуктуу өкүлдөрү же штаб башчылары, же пиар боюнча адистери менен жолугушуулар өткөрүлдү. Алсак, талапкерлер Мыктыбек Арстанбек жана И.А. Ташовдон тышкары 16 талапкер менен жолугушуу өткөрүлдү.

КР Президенттик кызматына талапкерлер Равшан Жеенбеков жолугушуунун жүрүшүндө ага өлкө ичинде жүрүүгө жана чет өлкөгө барууга тыюу салынгандыгын билдирди. Талапкердин өзү КР Президенттик кызматына талапкер катары анын укуктары бузулгандыгына, ал эми сот саясий буйрутманы аткарып жаткандыгына ишенет³⁶.

Айрым талапкерлер жана алардын өкүлдөрү дагы үгүт материалдарына этникалык азчылыктын өкүлдөрүнүн жетүү маселесине байланыштуу тынчсызданууларын билдиришти.

³⁶ Кеңири «Резюме жана Сунуштамалар» бөлүмүн караныз.

Айрым талапкерлердин пикири боюнча КТРК мамлекеттик каналдын иши айран-таң калтырды. Алсак, канал 2020-жылдын 30-декабрында өткөрүлгөн КР Президенттик кызматына талапкерлердин дебатынын видеосун соцтармактардан жана YouTube алып салган. Эфирдин видеосу Бабыржан Төлбаев, Курсан Асанов, Равшан Жеенбеков, Жеңишбек Байгуттиев, Улукбек Кочкоров, Абдил Сегизбаев катышкан дебаттар аяктаары менен дароо жеткиликсиз болуп калды³⁷.

Дебаттарды өткөрүү укугу мамлекеттик каналдарга гана берилген жагдайды эске алып, Фонд КРнын Президенттик кызматына талапкерлердин дебатын телеберүүлөрдүн альтернативалуу каналдарында өткөрүү мүмкүнчүлүгүн караптырууну сунуштайт.

Фонд ошондой эле колдонуудагы мыйзамдын «Ооба» жана «Каршы» үгүтүн жөнгө салуу бөлүгүндө карама каршылыктар бар экендигин белгилейт. Алсак, шайлоо жөнүндө мыйзамга ылайык эки ченем бар, анын бири бардык талапкерлерге карата «ооба» жана «каршы» үгүтү жүргүзүлүшү мүмкүн экендигин белгилейт. Экинчисинде талапкерлерге берилген эфирдик убакыт, басылма аянты талапкерге (талапкерлерге) каршы добуш берүүгө чакырык жасоо максатында пайдаланганга болбойт деп белгиленет, бул же тигил талапкер шайланып калса мүмкүн болчу терс кесепеттер, бул же тигил талапкерге карата терс комментарийлер ж.б.у.с. сүрөттөлөт.

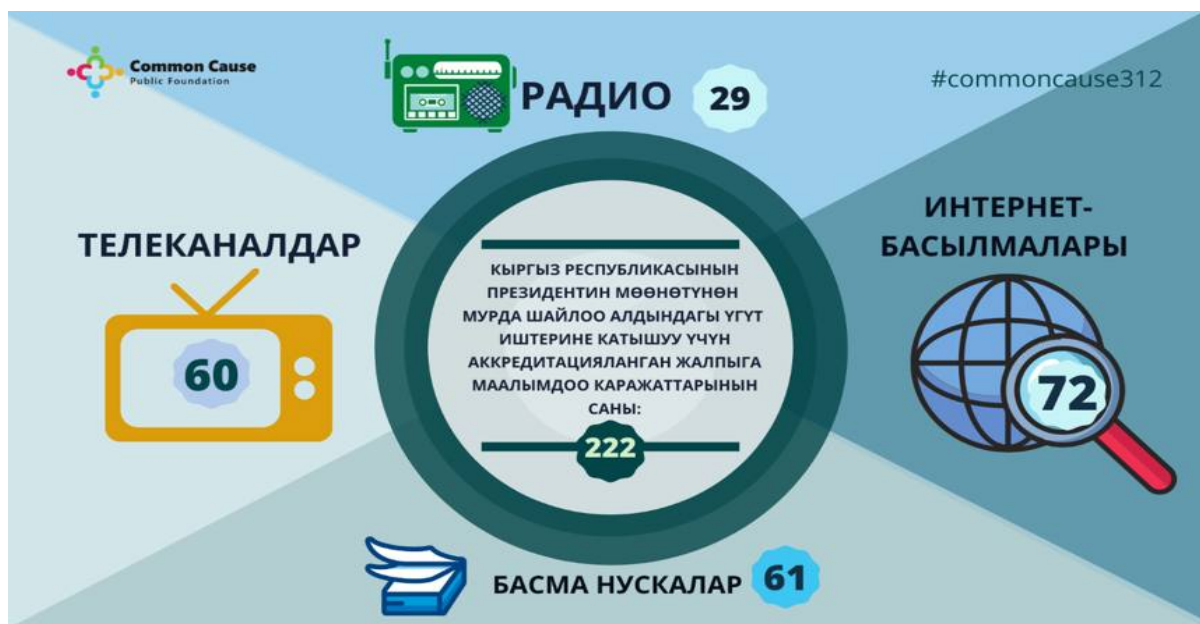
Ушуга байланыштуу Фонд шайлоо мыйзамына белгилүү бир талапкерге (талапкерлерге) «Ооба» жана «Каршы» үгүтүн жүргүзүү тартибин регламенттеген мыйзамдын ченемдерин бирдей чечмелегенге багытталган өзгөртүүлөрдү киргизүү зарыл деп эсептейт.

Фонддун байкоочулары менен жолугушуулардын жүрүшүндө талапкерлердин басымдуу бөлүгү арыз жана даттануу жазып, мамлекеттик жана муниципалдык органдар менен тирешүү, БШКга даттанууларды жөнөтүү ниети жок экендигин белгилешти, алар тийиштүү органдар тарабынан конструктивдүү чечимдер кабыл алынбайт деп эсептешет.

КР Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоонун алдындагы угүт иштерине катышуу учун аккредитациядан өткөн ЖМК саны 222 түздү.

Мамлекеттик басылма ЖМК А4 форматындагы бир беттин басма аянтын талапкерлерге акысыз берген. «Эркин Тоо» жана «Кыргыз Туусу» гезиттеринде басылма аянттары акысыз берилген. Талапкерлерге ошондой эле мамлекеттик телеканалдарда эфирдик убакыт дагы акысыз берилген, 2020-жылдын 28-декабрынан КТРКда КРнын Президенттик кызматына талапкерлердин теледебаттары башталды.

³⁷ КТРКга карата БШК колдонгон чара тууралуу «Шайлоо комиссияларынын ишмердигин уюштуруу» II бөлүмүн караңыз.

Инфографика 7. Аккредитациядан өткөн ЖМКнын саны

КР Президенттик кызматына талапкерлердин дебатын өткөрүүнүн графиги ³⁸

КТРК: теледебаттар 1-тур

Көрсөтүү убактысы

КР Президенттик кызматына талапкерлер

28 декабрь, дүйшөмбү 20:00-22:30	Канатбек Исаев Клара Сооронкулова Адахан Мадумаров	Аймен Касенов Бактыбек Калмаматов Каныбек Иманалиев
29 декабрь, шейшемби 20:00-22:30	Мыктыбек Арстанбек Садыр Жапаров Рашид Тагаев	Арстанбек Абдылдаев Имамидин Ташов Эльдар Абакиров
30 декабрь, шаршемби 20:00- 22:30	Бабыржан Төлбаев Курсан Асанов Равшан Жеенбеков	Женишбек Байгуттиев Улукбек Кочкоров Абдил Сегизбаев
КТРК: теледебаттар2- тур 6 январь, шаршемби 20:00-23:00	Садыр Жапаров Адахан Мадумаров Канатбек Исаев	Курсан Асанов Эльдар Абакиров Аймен Касенов
7 январь, бейшемби 20:00-23:00	Клара Сооронкулова Абдил Сегизбаев Арстанбек Абдылдаев	Равшан Жеенбеков Рашид Тагаев Каныбек Иманалиев
8 январь, жума 20:00-23:00	Улукбек Кочкоров Бабыржан Төлбаев Бактыбек Калмаматов	Женишбек Байгуттиев Имамидин Ташов Мыктыбек Арстанбек

³⁸ Булагы: www.24.kg

FACEBOOK СОЦИАЛДЫК ТАРМАГЫН ТАЛДОО

Фонд 2021-жылдын 10-январына президенттик шайлоонун башталышына карата социалдык тармактарга пилоттук мониторинг жүргүзүүнү чечти. Мониторинг боюнча демилгенин мүнөзүн жана масштабын эске алуу менен Фонд социалдык тармактардын бир платформасына – Facebook гана көңүл топтоштурду. Facebook– Кыргыз Республикасындагы эң популярдуу социалдык тармак. 2020-жылдын декабрында Facebookтун пайдалануучулары 2 123 000 түздү же өлкөдөгү калктын 49 пайызына (NapoleonCat, 2020) жетти. 2020-жылдын декабрында тартылгандардын денгээли 36,78 пайызды түзгөн. Кыргыз Республикасында, айрыкча аймактарда телекөрсөтүү маалымат алуунун негизги булагы болгондугуна карабастан, шайлоо кампаниялары, өзгөчө COVID-19 шарттарында, социалдык тармактарда өтөт. Андан тышкары социалдык тармактар мамлекеттик түзүмдөр жана жалпы эле шайлоо процессинде пайдалуу болуп жатышат. Ошондуктан шайлоо кампаниясында социалдык тармактардын ролун изилдөө абдан маанилүү болуп эсептелет.

Бул жерде көрсөтүлгөн мониторингдин жыйынтыктары Facebook Ad Library 30 күндүк отчетуна киргизилген (2020-жылдын 17-декабры – 2021-жылдын 15-январы) талапкерлердин Facebook баракчаларына жана рекламага негизделген.

2021-жылдын 10-январына карата КРнын Президенттик кызматына 17 талапкердин ичинен 16 Facebookта баракчаларга ээ экен, кыязы алар үгүт баракчалары катары кызмат өтөгөн сыяктуу. Бир гана КР Президенттигине талапкер Мыктыбек Арстанбектин Facebook баракчасы ачылган эмес. Ачык баракчанын ордуна талапкер өзүнүн жеке профилин (аккаунт) үгүт иштерине пайдаланган. Жогоруда аталган баракчалардын жана профилдердин бири дагы ырасталган катары белгиленген эмес. Ошого байланыштуу Фонд бул баракчалар кампаниянын/талапкердин расмий баракчасы болуп эсептелээрин тактай албады. Бирок, кампаниянын/талапкердин башка баракчалары жок болгондуктан, 2021-жылдын 10-январындагы президентти мөөнөтүнөн мурда шайлоодо Фонд бул баракчаларды онлайн-үгүт үчүн талапкерлер пайдаланган негизги платформа катары аларды мониторингге кошуп койду.

- **Адахан Мадумаров** – «Бүтүн Кыргызстан» оппозициялык партиянын лидеринин баракчасы 2015-жылдын 25-ноябрында ачылган. Учурда бул баракчада Facebook рекламасынын китепканасында активдүү реклама чагылдырылбайт.
- **Асанов Курсан** – баракча 2015-жылдын 24-ноябрында ачылган. Бул баракчада Facebook рекламасынын китепканасында активдүү реклама чагылдырылбайт.
- **Канат Исаев** – баракча 2017-жылдын 6-ноябрында ачылган. Анын бетинде азыр Facebook рекламасынын китепканасында 7 рекламалык посттор чагылдырылат.
- **Равшан Жээнбеков** – баракча 2015-жылдын 6-декабрында ачылган. Анын бетинде учурда Facebook рекламасынын китепканасында 1 рекламалык пост чагылдырылууда.
- **Клара Сооронкулова** – баракча 2020-жылдын 4-сентябрында ачылган. Анын бетинде учурда Facebook рекламасынын китепканасында 1 рекламалык пост чагылдырылууда.

- **Калмаматов Бактыбек** – баракча 2015-жылдын 16-февралында ачылган. Анын бетинде учурда Facebook рекламасынын китепканасында 1 рекламалык пост чагылдырылууда
- **Абакиров Эльдар** – баракча 2017-жылдын 3-июнунда ачылган. Анын бетинде учурда Facebook рекламасынын китепканасында 1 рекламалык пост чагылдырылууда
- **Кочкоров Улукбек** – баракча 2017-жылдын 28-июлунда ачылган. Анын бетинде учурда Facebook рекламасынын китепканасында 2 рекламалык пост чагылдырылууда
- **Бабур Төлбаев** – баракча 2016-жылдын 3-августунда ачылган. Анын бетинде учурда Facebook рекламасынын китепканасында 4 активдүү рекламалык пост чагылдырылууда
- **Аймен Касенов** – баракча 2020-жылдын 28-ноябрында ачылган. Анын бетинде учурда Facebook рекламасынын китепканасында 9 активдүү рекламалык пост чагылдырылууда
- **Абдил Сегизбаев** – баракча 2020-жылдын 17-ноябрында ачылган. Анын бетинде учурда Facebook рекламасынын китепканасында 2 активдүү рекламалык пост чагылдырылууда.
- **Жеңишбек Байгуттиев** – баракча 2020-жылдын 23-декабрында ачылган. Анын бетинде учурда Facebook рекламасынын китепканасында 3 активдүү рекламалык пост чагылдырылууда.
- **Имамидин Ташов** – баракча 2019-жылдын 4-ноябрында ачылган. Бул баракчада учурда Facebook рекламасынын китепканасында реклама чагылдырылбайт.
- **Каныбек Иманалиев** – баракча 2017-жылдын 5-майында ачылган. Бул баракчада учурда Facebook рекламасынын китепканасында активдүү реклама чагылдырылбайт.
- **Арстанбек Мыктыбек** - баракча 2012-жылдын 30-майында ачылган. Анын бетинде учурда Facebook рекламасынын китепканасында 3 активдүү рекламалык пост чагылдырылууда
- **Садыр Жапаров** – «Мекенчил» партиясынын лидеринин баракчасы 2015-жылдын 27-майында. Бул баракчада учурда Facebook рекламасынын китепканасында реклама чагылдырылбайт.

Жогоруда саналган бардык баракчаларды башкарган адамдар жашаган негизги өлкө/аймак – Кыргызстан. Саналган бардык баракчалар активдүү.

Facebook жарнама китепканасы – ачыктыкты камсыз кылуу үчүн инструмент, учурда Facebook жайгаштырылган бардык жарнамалык жарыялардын толук, жеткиликтүү тоptomун издөө үчүн сунушталган. Бул инструмент шайлоого мүмкүн болчу кийлигишүүлөрдү изилдөө жана шайлоо процессине ишенимди арттыруу максатында шайлоо процессине мониторинг жүргүзүүдө пайдалуу. Facebook бул инструментти Кыргызстанда 2020-жылы парламенттик шайлоонун алдында жеткиликтүү кылды.

Facebook Ad Library отчету үгүттөө мезгилин кошуп, 30 күндүк маалыматтарды камтыйт (2020-жылдын 17-декабрынан 2021-жылдын 15-январы).

Ушул мезгилдин аралыгында 17 талапкердин ичинен 13ү өздөрүнүн Facebook баракчаларында 309 жарнамалык постторду жарыялаган. Шайлоо алдындагы кампаниянын

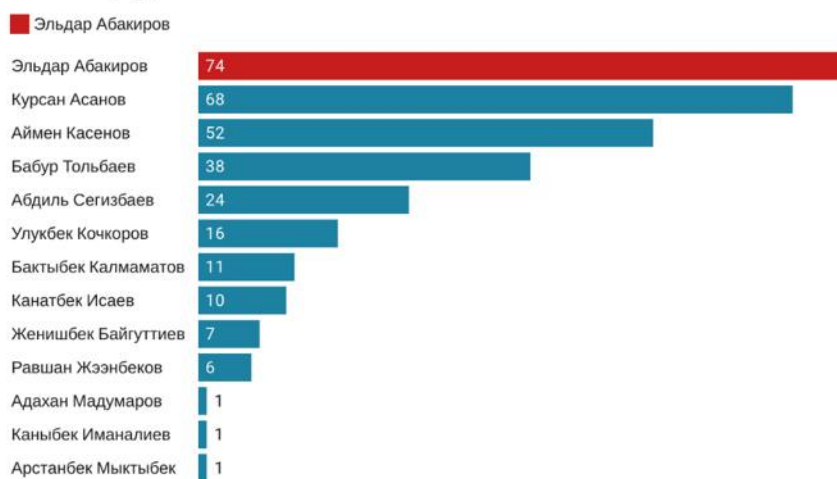

алгачкы үч жумасын шайлоо алдындагы акыркы жумага салыштырып, Фонд талапкерлердин активдүүлүгү олуттуу жогорулагандыгы тууралуу жыйынтыкка келди – алар акы төлөнүүчү жарнаманы көбүрөөк жарыялай башташты. Маселен, талапкер Бабур Тольбаевдин жалпы 38 жарнамалык постунун 25и 2021-жылдын 2-январынан кийин жарыялаган. Талапкер Курсан Асановдун бардык 68 жарнамалык посту шайлоо алдындагы жуманын акыркы төрт күнүнө гана (2021-жылдын 5-8-январы) туура келет.

Айрым талапкерлер Фонд расмий катары караган өздөрүнүн Facebook баракчаларында жарнамадан баш тартууну чечишкен. Алардын арасында Клара Сооронкулова, Арстанбек Абдылдаев, Имамидин Ташов жана Садыр Жапаров бар.

Талапкер Эльдар Абакировдун баракчасында эң көп жарнамалык пост жарыяланган – 74 (947\$) анын көпчүлүк жарнамалык посттору экономика, өнөр жайы, туризм жана айыл чарба сыяктуу тармактардын көйгөйлөрүнө арналган. Ошондой эле ал референдум жана шайлоо, инфраструктура, популизм жана экология сыяктуу темаларды козгогон. Анын бардык жарнамалык посттору видео форматта жана кыскача тексттик чечмелөө менен берилген. Адахан Мадумаров, Каныбек Иманалиев жана Мыктыбек Арстанбек Facebook жарнама китепканасына ылайык бирден гана жарнамалык посттон беришкен. Алардын жарнамалык посттору ошондой эле видео форматта берилген, жарандарга добуш берүүгө катышуу чакырыгы менен кайрылып, алдыдагы президенттик шайлоодо «Туура тандоо жасоо» тематикасына арналган.

Президенттикке талапкерлердин чыгарылган жарнама посттордун саны

Created with Datawrapper

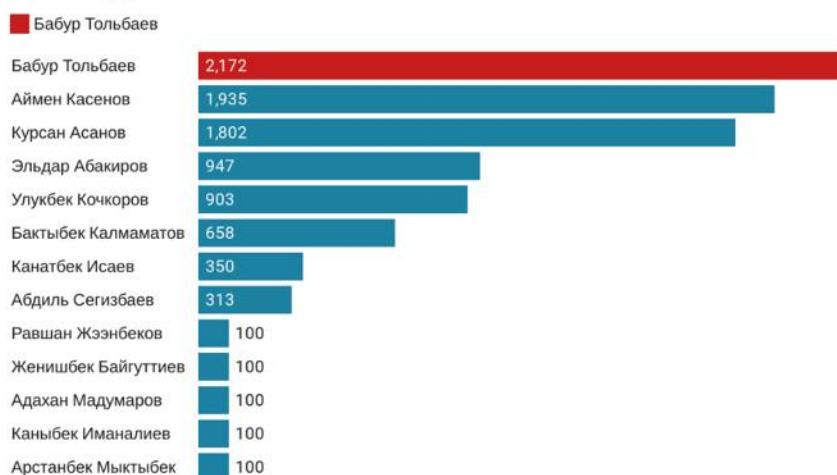
Инфографика 8. Жарнамалык посттордун саны

Үч талапкер гана – Аймен Касенов, Бабур Төлбаев менен Курсан Асанов Facebook жарнамасына 1000 доллардан ашык каражат сарптаган. Бабур Төлбаев жарнамага бардыгынын көп акча жумшаган – 2020-жылдын 17-декабрынан 2021-жылдын 15-январына чейинки убакыт аралыгында 2000 доллардан ашык сарп кылган. Фонддун аралык отчетунун маалыматтарына салыштырмалуу, аларга ылайык ал 2020-жылдын 3-декабрынан 2021-жылдын 1-январына чейинки аралыкта 536 АКШ долларын жумшаган, анын жарнамага жумшаган чыгымдары шайлоо алдындагы акыркы жумада 1636 АКШ долларына көбөйгөн.

Жалпысынан алганда бардык 13 талапкер тең 2020-жылдын 17-декабрынан 2021-жылдын 15-январына чейинки аралыкта Facebookта акы төлөнчү жарнама берүүгө 9000 доллардан ашык каражат жумшаган.

Фейсбукта жарнамага которулган каражат (АКШ Доллар)

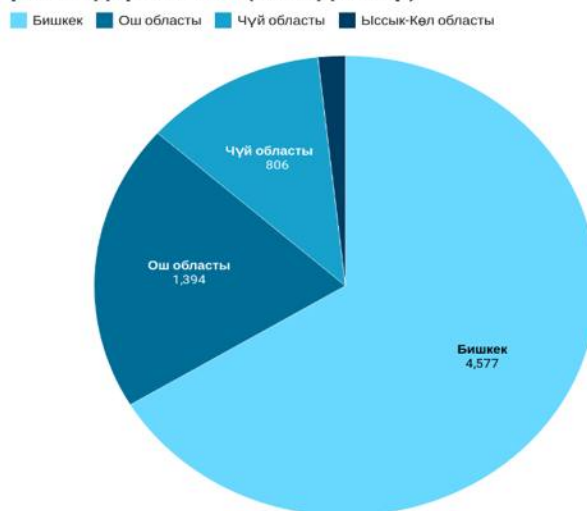
Created with Datawrapper

Инфографика 9. Жарнамага чыгымдардын суммасы

Facebook жарнамага талапкерлердин жарнамасы аймактык контекстте дагы айырмаланып турат. Талапкерлердин бири дагы жарнамалык постторун Баткен областынын аудиториясына багыттаган эмес. Ошондой эле талапкерлерде Жалал-Абад областынын аудиториясына багытталган жарнама болгон эмес –талапкерлер бул областты эмнеге кыйгап өтүшкөнү белгисиз. А.Касенов, Э.Абакиров жана К.Асанов бир нече постторун Жалал-Абад аудиториясына багытташкан.

Калган бардык талапкерлер жарнамасын негизинен Бишкекке, ошондой эле Ош, Чүй областтарына багытташкан.

Фейсбукта жарнамага которулган чыгымдар региондор боюнча (АКШ Доллар)

Created with Datawrapper

Инфографика 10. Талапкердин жарнама чыгымдары региондор боюнча

Коомдук пикирди сурамжылоого ылайык³⁹ эң популярдуу талапкер Садыр Жапаров дагы Facebook жарыяларды китепканасынын маалыматына ылайык, офлайн режиминде (ал эң

³⁹ <https://kg.akipress.org/news:1672667/?from=knews&place=search&sth=8849553872d6aba50f0eb36ef6ea54b3>

көп штаб ачкан, эң активдүү кампания жүргүзгөн, билборддорду илген жана үгүтчүлөрдү тарткан) үгүт баракчасында акы төлөнчү саясий жарнама жайгаштырбагандыгын белгилеп коюу маанилүү. Facebookта анын ысымына өзүнчө учеттук эсептер жазылган, алар сыягы аны үчүн кампания жүргүзүшкөн. Анын үгүт кампаниясы үчүн платформа катары иштеген баракчасы бар экендигин белгилеп коюу зарыл, учеттук жазуулар, сыягы, аны үчүн кампания жүргүзүшкөн, бирок Фонд бул учеттук жазуулар ага же анын кампаниясынын штабына байланыштуу экендигинин аныктыгын текшере албайт.

КР Президенттик кызматына талапкерлердин 2020-жылдын 31-декабрына карата шайлоо фонддорунун каражаттарынын келип түшүшү жана чыгымдалышы тууралуу маалыматтарды изилдеп келип⁴⁰, Фонд Facebookтагы акы төлөнүүчү жарнама жасоо чыгымдары жарыяланган маалыматтарда келтирилбегендигин аныктады. Айрым талапкерлер төлөмдүн багытында үгүт материалдарына чыгымдарды белгилешет, ошондой эле жарнамалык агенттердин кызматтарын (алар сыягы Фейсбукта жарнаманы иштете алат), талапкер Бактыбек Калмамбетов өзүнүн чыгымдарында интернет кызматтарды жана таргетингди дагы көрсөтөт, бирок социалдык тармакта акы төлөнчү жарнама жасоого каражаттарды чыгымдоону конкреттүү эч ким көрсөткөн эмес.

14	16.12.2020	ОсОО "Медиа Партнер КсйДжи"	Интернет услуги, таргетинг согласно договора	40000
----	------------	-----------------------------	--	-------

Фонд Facebookтагы жарыялардын китепканасында 2020-жылдын парламенттик шайлоосуна катышкан саясий партиялардын чыгымдарын талдоого алган. Facebook Ad Library Report отчетуна ылайык (2020-жылдын 4-августунан 2021-жылдын 23-январына чейин) 9 саясий партия төмөндөгү суммаларды жарнамага жумшаган: «Республика» – 8432 АКШ долларын, «Замандаш» – 8223 АКШ долларын, «Бир Бол» – 4013 АКШ долларын, «Ата Мекен» – 3641 АКШ долларын, «Мекеним Кыргызстан» – 3640 АКШ долларын, «Кыргызстан» – 3487 АКШ долларын, «Реформа» – 2132 АКШ долларын, «Кыргызстан социал-демократиялык партиясы» – 1329 АКШ долларын жана «Биримдик» – 488 АКШ долларын. Бирок бул партиялар акыркы 30 күндүн аралыгында жарнама жайгаштырышкан эмес.

Бул партиялардын бири дагы 2021-жылдын 10-январындагы Президентти мөөнөтүнөн мурда шайлоодо өзүнүн талапкерин расмий түрдө көрсөткөн эмес, бирок алардын ичинен айрымдары талапкерлерди колдошкон жана өздөрүнүн баракчаларында аларды колдоп контент жайгаштырышкан. Мисалы, «Реформа» саясий партиясы өзүнүн лидери Клара Сооронкулованы өзүнүн Facebook баракчасында ачык колдоого алган, ал эми «Кыргызстан» партиясы талапкер Канатбек Исаевди колдогон материалдарды жайгаштырган.

Facebookтун жарнама китепканасындагы отчетто 2021-жылдагы шайлоону 2020-жылдагы парламенттик шайлоолор менен салыштырылганын эске алып, өткөн президенттик кампания Facebook акы төлөнүүчү саясий жарнамага финансылык каражаттарды мындан мурдагы парламенттик кампанияларга караганда аз жумшагандыгы тууралуу жыйынтык жасоого болот. Мурдагы парламенттик кампаниянын жалпы чыгымдары 35000 АКШ долларын түзгөн.

Талдоонун негизинде Фонд талапкерлерге социалдык тармактардагы жарнамаларга жумшаган чыгымдардын ачыктыгын камсыз кылуу, ошондой эле жасалган жарнаманы

⁴⁰ <https://shailoo.gov.kg/ru/news/4260/>

каржылоонун булагын көрсөтүү менен саясий жарнама катары белгилөө зарыл деп эсептейт. Көрсөтүлгөн чаралар Фейсбуктун платформасынан жарнамалык посттун дисклеймери жоктугуна байланыштуу жарнаманы токтотуу же алып салуу коркунучунан четтөө үчүн зарыл. Ошол эле учурда БШК аталган отчетторду PDF форматында гана эмес, окууга жеткиликтүү болгудай кылып көрсөтүлгөн машина окуган форматта, окууга жеткиликтүү кылып жайгаштырылышын камсыз кылууга тийиш.

VI БӨЛҮМ. ШАЙЛОО КАМПАНИЯСЫН КАРЖЫЛОО

Талапкерлердин шайлоо кампаниясын каржылоону талдоо көрсөткөндөй, калктын кирешелерин жана чыгымдарын жалпы декларациялоо талабынын жоктугу талапкерлердин каражаттарына мониторинг жүргүзүүнүн жүрүшүндө кыйла тоскоолдуктарды жаратат. Азыркы система талапкерлердин шайлоо фонддоруна каражатын кошкон адамдардын акча каражаттарынын келип чыгуу булактарын көзөмөлдөөгө мүмкүнчүлүк бербейт. Мындан тышкары 2020-жылдын ноябрында шайлоо жөнүндө мыйзамга киргизилген өзгөртүүлөр – талапкерлердин үгүтчүлөрүнүн жана өкүлдөрүнүн акысыз көрсөткөн кызматына уруксат берүү тууралуу бөлүгү мыйзамдын башка бөлүктөрүнө карама-каршы келет.

Фонд ошондой эле талапкерлер өздөрүнүн экинчи финансылык отчетторунда көрсөткөн маалыматтарга ылайык айрым талапкерлер өздөрүнүн расмий маалыматтарында социалдык тармактарга жайгаштырылган саясий жарнамага жумшалган чыгымдарын көрсөтпөгөндүгүн белгилейт. Шайлоо фондунун каражаттарынын келип түшүүсүнө, эсепке туура алынышына жана пайдаланышына мониторинг жүргүзүү боюнча ыйгарым укуктар БШКга караштуу көзөмөлдөө-ревизиялык топко жүктөлгөн⁴¹. Аталган топ БШКнын алдында түзүлөт. Ага БШКнын мүчөлөрү дагы, укук коргоо, финансылык жана мамлекеттик органдардын чакырылган адистери дагы кирет. Ошол эле учурда мониторинг жүргүзүү максатында банк жана башка мекемелерге талапкердин атайын эсебинде сакталган каражаттардын келип түшүшү жана чыгымдалышы тууралуу маалыматтарды берүү талабы коюлган. 2019-жылы конституциялык мыйзамга киргизилген өзгөртүүлөргө ылайык, аталган маалыматтар банктар тарабынан персоналдуу маалыматтар жана банк сыры жөнүндө мыйзамды эске алуу менен берилүүгө тийиш. Өз кезегинде КР Президенттик кызматына талапкер БШКга өзүнүн шайлоо фондунун көлөмү жана бардык булактары, ошондой эле жумшалган чыгымдары тууралуу отчетту берүүгө милдеттүү⁴².

КР Шайлоо мыйзамына ылайык шайлоолорду даярдоону жана өткөрүүнү финансылык жактан камсыз кылуу (шайлоо комиссияларынын чыгымдары), республикалык бюджеттин жана шайлоо комиссияларынын атайын фонддорунун каражаттарынын эсебинен ишке ашырылат. Ошол эле учурда мыйзамда шайлоону чет мамлекеттер, чет элдик органдар, мекемелер, ишканалар, чет элдик юридикалык жактар жана жеке адамдар ж.б. тарабынан

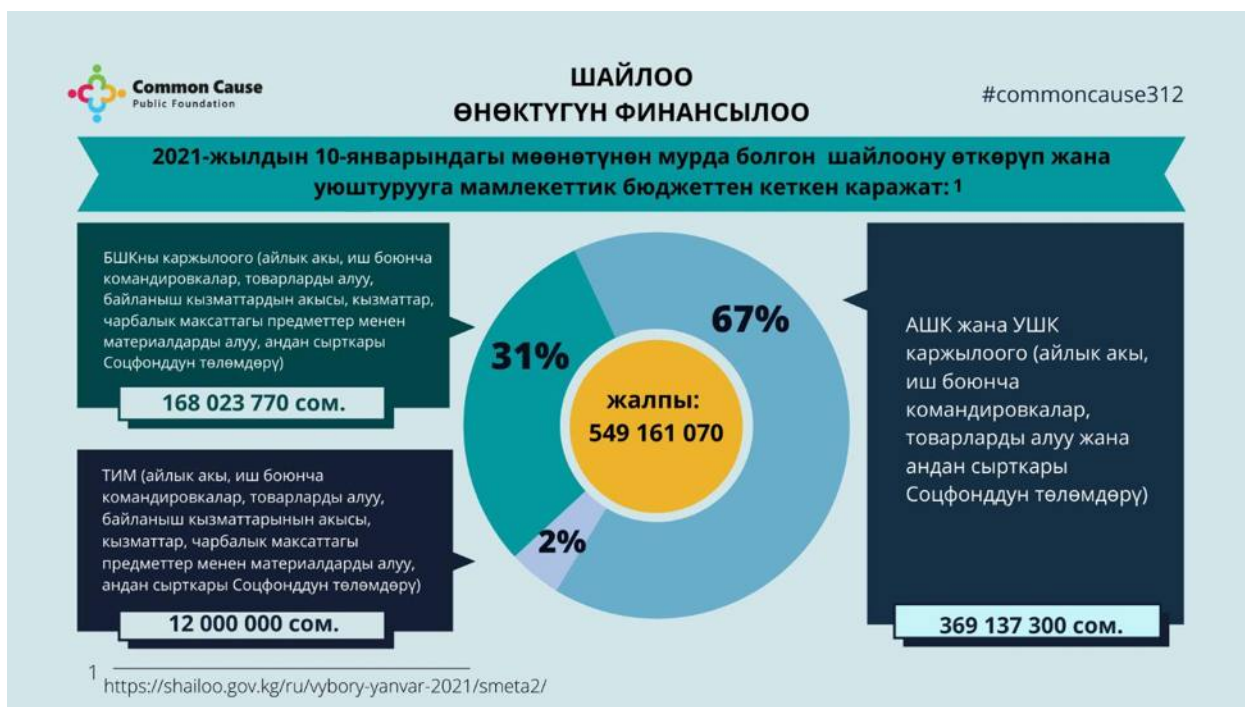
⁴¹ 2017-жылдын 14-июнунда БШКнын №157 токтому менен бекитилген «Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясынын алдындагы көзөмөлдөө-текшерүү тобунун ишмердиги тууралуу» Жобо.

⁴² 2020-жылдын 29-октябрында БШКнын №279-токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасынын Президентинин кызмат ордуна талапкерлердин шайлоо фонддорун ачуу, алардын атайын эсептери боюнча каражаттарды эсепке алууну жүргүзүү жана отчеттуулукту түзүү тартиби жөнүндө» Жобонун 44-пункту 1) Биринчи каржылык отчет – Борбордук шайлоо комиссиясына шайлоо күрөөсү коюлгандыгын ырастаган документтерди жана каттоо үчүн зарыл болгон башка документтерди берүү менен бир учурда; 2) Экинчи каржылык отчет (биринчи каржылык отчеттун маалыматтарын эске алуу менен) – добуш берүү күнүнө чейин 10 күндөн кечиктирбестен; 3) Үчүнчү жыйынтыктоочу каржылык отчет (жыйынды маалыматтар) – добуш берүү күнүнөн кийин 10 күндөн кечиктирбестен.

каржыланышына бир катар тыюу салуулар камтылган⁴³. Ошондой эле 2019-жылы киргизилген өзгөртүүлөргө ылайык шайлоо фонддоруна анонимдүү акча салууга тыюу салынгандыгын белгилеп коюу зарыл.

Ошентип КР Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоону уюштурууга жана өткөрүүгө төмөндөгү көлөмдө (11 инфографиканы караңыз) мамлекеттик каражаттарынын эсебинен акча каражаттары белгиленген⁴⁴.

Инфографика 11. Шайлоо өнөктүгүн финансылоо

КР Президенттик кызматына талапкерлердин шайлоо фонддорун каржылоону жөнгө салуу бөлүгүндө шайлоо жөнүндө мыйзамга позитивдүү өзгөртүүлөр жана толуктоолор киргизилгендиги тууралуу белгилеп коюу зарыл, алар 2019-жылы киргизилген. Алсак, 2017-жылы КР Президентин шайлоодо КР Президентинин кызматына талапкердин шайлоо фондунун эсебинен чыгымдардын суммасы чектелбегендиги улуттук жана эл аралык уюмдардын, эксперттердин катуу сынына туш келген. 2019-жылы киргизилген өзгөртүүлөргө ылайык КР Президентинин кызматына талапкердин чыгымдарынын суммасына чек коюлган, башкача айтканда 2 000 000 эсептик көрсөткүч же 200 миллион сом белгиленген.

КР Президенттик кызматына талапкерлердин шайлоо кампаниялары талапкердин өзүнүн каражаттарынын (15 миллион сомдон көп эмес) эсебинен, талапкерге саясий партия тарабынан бөлүнгөн каражаттын (50 миллион сомдон көп эмес), ошондой эле жарандардын юридикалык жактардын өз ыктыяры менен берген каражаттарынын эсебинен каржылана алат. Талапкерлер бюджеттик каражаттардын эсебинен каржыланбайт.

⁴³ «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» конституциялык мыйзам.

⁴⁴ <https://shailoo.gov.kg/ru/vybory-yanvar-2021/smeta2/>

Фонд талапкер өзү (15 миллион сом) жана жеке адамдар (50 миллион сом) кошо турган каражаттардын өлчөмүнүн чеги бирдей эместигин белгилейт. Мыйзамга талапкерлер өздөрү жана жарандар шайлоо фонддоруна кошо турган каражаттардын өлчөмүнүн чеги акылга сыярлык жана ылайыктуу болгудай өзгөртүүлөрдү киргизүү зарыл.

Конституциялык мыйзам жарандар жана юридикалык жактар талапкердин шайланышына өбөлгө кылган финансылык (материалдык) колдоону шайлоо фонддору аркылуу гана көрсөтө алаарын белгилейт. Бирок 2020-жылы киргизилген өзгөртүүлөргө ылайык⁴⁵ талапкерлердин, саясий партиялардын ыйгарым укуктуу өкүлдөрү, ишенимдүү адамдары, байкоочулар шайлоо комиссияларында өз ыйгарым укуктарын аткарууга, шайлоого түздөн-түз же кыйыр байланыштуу болгон иштерди жана кызматтарды акы төлөнбөгөн негизде аткарууга укуктуу. Аталган түзөтүү жалпысынан талапкерлердин шайлоо фонддорунун финансылык ачыктык жол-жоболоруна терс таасирин тийгизди, анткени ал шайлоо фонддорун көмүскө каржылоо үчүн бир катар мүмкүнчүлүктөрдү түзгөн.

Фонд азыркы система талапкерлердин шайлоо фонддоруна кошулган акча каражаттарынын келип чыгуу булактарын тактоого мүмкүнчүлүк бербегендигин белгилейт. Шайлоо фондуна мыйзам тарабынан аныкталган суммадан жогору төлөм кошкон учурда шайлоо фонддоруна кошулган акча каражаттарынын келип чыгуу булактарын ачыктоону белгилеген мыйзамдык ченемдерди киргизүү зарыл. Кирешелерди жана чыгымдарды жалпы милдеттүү түрдө декларациялоону киргизүү зарыл. Мындан тышкары БШК талапкерлердин контрагенттеринин бардык маалыматтарын машина окуган форматта Word, Excel форматында көчүрүп алууга мүмкүн болгудай кылып, шайлоо кызматтарына талапкерлер үчүн отчеттуулуктун атайын деталдаштырылган формасын караштыруусу зарыл.

БШКнын сайтында көрсөтүлгөн маалыматтарга ылайык, КР Президенттик кызматына талапкерлердин шайлоо фонддоруна акча каражаттарынын келип түшүшү жана чыгымдалышы 2020-жылдын 31-декабрына карата төмөндөгүдөй:

⁴⁵ 2020-жылдын 11-ноябрындагы №2 "Кыргыз Республикасынын Президентин жана КРнын депутаттарын шайлоо жөнүндө" конституциялык Мыйзамга өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү жөнүндө" конституциялык Мыйзам.

КРдин президенттигине талапкер болгондордун шайлоо фондуна түшкөн акча каражаттар жана алардын чыгымдалышы (сом менен)

Инфографика 12. Акча каражаттарынын келип түшүүсү

Колдонуудагы мыйзам саясий партияларга акча каражаттарын тийиштүү саясий партия тарабынан көрсөтүлгөн талапкердин шайлоо фондуна гана которууну белгилеген так ченемдер жок экендигин белгилеп коюу зарыл. 2020-жылдын 31-декабрында БШКнын сайтында жарыяланган отчеттордон улам, бир дагы саясий партия КР Президентинин

кызматына талапкерлердин фондуна акча каражаттарын которбогондугу көрүнүп турат. Финансылык отчеттуулукту талдоо көрсөткөндөй, айрым талапкерлер шайлоо алдындагы кампанияда өз каражаттары менен чектелген, ал эми айрым талапкерлердин фондун толуктоого жеке адамдар көмөктөшкөн.

Алсак, 2020-жылдын 31-декабрына карата талапкер С.Жапаровдун шайлоо фондуна эң көп каражат – 62 049 700 сом которулганы катталган.

Жалпысынан алганда талапкер С.Жапаровдун шайлоо фондуна бардыгынан көп жеке адамдар жана юридикалык жактар каражат кошкон – 21 жеке адам жана 4 юридикалык жак. Калган талапкерлерге юридикалык жактар каражат кошкон эмес.

Инфографика 13. Шайлоо фондуна ыктыярдуу төлөмдөр

Үгүт иштери башталган күндөн тартып КР Президенттигине кызматына талапкер С.Жапаров үгүт иштерине бардыгынан көп чыгым жумшаган (жарнамалык такталарды ижаралоо, жарнамаларды жана видео роликтерди төлөө, 12 стадионду ижарага алуу, 2 имаратты ижарага алуу, үгүт материалдарын, баракчаларды жана бюллетендерди даярдоо, сувенирдик продукцияларды ж.б.у.с. жасоого төлөө) – шайлоо фондунан – 54 089 986 сом (92%).

ҮГҮТ ИШТЕРИНЕН ТАРТА ТАЛАПКЕРЛЕРДИН ШАЙЛОО ФОНДДОРУНАН ЧЫГЫМДАРДЫ БӨЛҮШТҮРҮҮ

Талапкердин шайлоо фондунун жалпы суммасынан %

ҮГҮТ ИШТЕРИНЕН ТАРТА ТАЛАПКЕРЛЕРДИН ШАЙЛОО ФОНДДОРУНАН ЧЫГЫМДАРДЫ БӨЛҮШТҮРҮҮ

Талапкердин шайлоо фондунун жалпы суммасынан %

Инфографика 14. Шайлоо фонддорунан чыгымдар

Ошону менен бирге айрым учурларда финансылык отчеттордо кызматтарга акы төлөө чагылдырылган эмес жана атайын банк эсеби аркылуу өткөрүлбөгөн. Алсак, мисалы Токмок шаарында талапкер С.Н.Жапаров менен шайлоочулардын жолугушуусу өткөрүлгөн. Шайлоочуларды ташып жеткирүүнү «Токмок ПАТП» ААК микроавтобустары камсыз кылган. Каржылоонун булактарын тактоо максатында Фонд «Токмок ПАТПга» ААК өтүнмө жөнөткөн, ага жооп берген катта балким микроавтобустардын айдоочулары менен жекече келишим жасалышы мүмкүн болгондугуна байланыштуу маалымат жок экендиги айтылган⁴⁶.

⁴⁶ «Токмок ПАТП» ААК башкармалыгынын төрагасы И.Ж.Исманкуловдун колу коюлган 11.01.2021-ж. №4 кат.

Буга чейинки 2015 жана 2017-жылдардагы шайлоо кампанияларында шайлоо күрөөсүн кайтарып берүүгө байланыштуу көп талаш-тартыштар болгондугун белгилеп коюу зарыл. Аталган талаш-тартыштарга байланыштуу 2019-жылы шайлоо жөнүндөгү мыйзамга шайлоо күрөөсүн кайтарган учурларды белгилөө бөлүгүнө өзгөртүүлөр киргизилген. Ошентип, көрсөтүлгөн ченемдерге ылайык, добуш берүүнүн жыйынтыгы боюнча шайлоого катышкан шайлоочулардын кеминде 1% добушун алган талапкерлерге шайлоо күрөөсү кайтарылып берилет. Шайлоо күрөөсүн кайтарып берүү үчүн көрсөтүлгөн талапкерлер өз учурунда финансылык отчетту берүүгө тийиш.

Бирок 2020-жылдын парламенттик шайлоонун тажрыйбасы көрсөткөндөй, мыйзам добуш берүүнүн жыйынтыктарын, шайлоонун жыйынтыктарын жокко чыгарган учурларда шайлоо күрөөсүн кайра кайтарып берүү боюнча кемчиликти камтыйт, мына ушуну жөнгө салуу зарыл.

VII БӨЛҮМ. ДОБУШ БЕРҮҮ КҮНҮ

Добуш берүү күнүнө мониторинг жүргүзүүнүн жыйынтыгы боюнча Фонд добуш берүү күнү негизинен тынч кырдаалда өткөндүгүн белгилейт.

Фонд статистикалык жактан негизделген байкоолорду пайдаланды – шайлоого мониторинг жүргүзүүнүн алдыңкы усулу шайлоо күнү шайлоо процесстери тууралуу жалпы өлкө үчүн репрезентативдүү жыйынтык чыгарууга мүмкүнчүлүк берет.

2021-жылдын 10-январында – шайлоо күнү фонд кыска мөөнөттүү 500 байкоочусун, узак мөөнөттүү 58 байкоочусун, 58 ийкемдүү команданы, башкы кеңсенин 20 кызматкерин, 8 аймактык координаторлорду жана 16 юристи шайлоо участокторунун ачылыш жол-жоболоруна, добуш берүүгө, добуштарды эсептөөгө жана өлкөнүн бардык территориясында добуш берүүнүн жыйынтыктарын чыгарууга байкоо жүргүзүүгө багыттаган. 500 көз карандысыз кыска мөөнөттүү байкоочулар өлкөнүн 500 УШКсына жөнөтүлгөн, алар кокустук, стратифицияланган, интервалдык тандоонун негизинде тандалып алынган.

Фонддун маалыматтарына ылайык КР Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоого шайлоочулардын 39,3% катышкан, айырма +/- 1,04%. БШКнын расмий маалыматтарына ылайык добуш берүүгө катышкан шайлоочулардын акыркы саны шайлоочулардын тизмесине киргизилген жалпы шайлоочулардын 39,16%ын түзгөн. 2017-жылдагы Президенттик шайлоого расмий катышкан 56,32% шайлоочуларга салыштырмалуу 16,57% азайган.

УЧАСТКАЛАРДЫН АЧЫЛЫШЫ ЖАНА ДОБУШ БЕРҮҮ

Фонддун көз карандысыз байкоосунун маалыматтары боюнча шайлоо күнү добуш берүү үчүн участкалардын ачылыш жол-жоболору, добуш берүү процесси, участкалардын жабылышы жана жыйынтыктын чыгарылышы айрым жол-жоболордун бузулушу жана олуттуу бузуулар менен коштолгон.

Өлкөнүн масштабында АЭУны киргизүү жана биометрикалык каттоо жалпысынан шайлоонун жыйынтыктарына таасир берген олуттуу бузуулардын санын азайткандыгын белгилеп коюу зарыл. Ошого карабастан мурдагыдай эле, фонддун байкоолорунун жыйынтыгынын көпчүлүк бөлүгүн жол-жоболорду бузуу жана идентификациялоочу жабдуулардын жана АЭУдын бузулушу түздү.

Фонд 2021-жылдын 10-январында, добуш берүү күнү көпчүлүк жергиликтүү жана эл аралык байкоочулар АЭУнын тийиштүү иштебегендигине байланыштуу техникалык көйгөйлөр тууралуу маалымдагандыгын белгилейт.

Добуш берүү күнү келип түшкөн сигналдарга мониторинг жүргүзүүнүн жыйынтыгы боюнча Фонд мыйзамга АЭУнын убактылуу техникалык жактан ишке жөндөмсүздүгүн жана АЭУнын бузулушун так регламенттеген түшүнүктү киргизүү зарыл деп эсептейт.

Шайлоо күнү көйгөйлөрдү кыйла азайткан добуш берүү процессин техникалык өркүндөтүүнү эске алуу менен, шайлоо участкасынан тышкары жана шайлоо алдындагы мезгилдеги бузууларга өзгөчө көңүл буруу керек.

Көпчүлүк шайлоо участкатору өз учурунда ачылды. Бирок фонддун байкоочусу болгон участкатордун бири таптакыр ачылган жок. Көпчүлүк УШКлар мыйзамга ылайык даярдык жыйындарын өткөрүшкөн. Жыйындар 11% участкатордо саат 07:00гө чейин башталды, 56%да 07:30га чейин, 07:30дан кийин – 33 участкакто башталды, 1% участкакто жыйын өткөрүлгөн жок.

Инфографика 15. Даярдык көрүү жыйындары

83% участкалык шайлоо комиссияларында ачуу жол-жоболору учурунда COVID-19 боюнча сунуштар толук сакталды, 16% шайлоо участкаторунда жол-жоболор жарым-жартылай сакталды.

Инфографика 16. Добуш берген күнү УШК ачылышы

88,8% шайлоо участкакторунда чүчүкулак кармоо мыйзамга ылайык өткөрүлдү. 97% шайлоо участкакторунда бюллетендерди кайра саноо жүргүзүлдү. 99% шайлоо участкакторунда добуш берүү үчүн бош урналар байкоочуларга көрсөтүлгөн.

Шайлоо участкактору ден-соолук мүмкүнчүлүктөрү чектелүү шайлоочулар үчүн негизинен жеткиликтүү болду: 80%, бирок 20% шайлоо участкакторунда ДМЧА үчүн тийиштүү шарттар түзүлгөн эмес. Көпчүлүк шайлоо участкактору 08:00дө ачылды – 78%, 08:00гө чейин 20% участкактор, 2% участок 08:30дан кийин ачылды.

Жогоруда көрсөтүлгөндөргө байланыштуу Фонд төмөнкү шайлоо комиссияларынын мүчөлөрүн добуш берген күнү жол-жоболоруна жана шайлоонун укуктарынын жалпы ченемдерине окутуу шайлоо мезгилинде гана эмес, туруктуу негизде жүргүзүлүүгө тийиш деп эсептейт.

1% шайлоо участкаларында жашыруун добуш берүү бузулган⁴⁷. 99% шайлоо участкаларында шайлоочуларга кысым көрсөтүү же коркутуу тууралуу маалымат келип түшкөн жок.

Жашыруун добуш берүүнү бузуунун мүмкүн болчу фактылары тууралуу арыздарды талдоо бул сыяктуу арыздарды кароо үчүн шайлоо комиссияларынын аракеттеринин бирдиктүү алгоритмин бекитүү зарылдыгын көрсөтөт, анткени бир катар жагдайларда көрсөтүлгөн фактылар комиссиялардын өздөрү тарабынан каралган, ал эми айрым учурларда укук коргоо органдарына өткөрүлүп берилген, бул көрсөтүлгөн фактыларды кароону түрдүү практикасына алып келген. Жашыруун добуш берүүнү бузгандыгы үчүн кылмыш жоопкерчилиги каралгандыгын эске алып, Фонд ушул сыяктуу иштерди иликтөөнү укук коргоо органдарына өткөрүп берүү максатка ылайыктуу деп эсептейт.

Добуш берген күндүн аралыгында 26,9% шайлоо участкакторунун сыртында узун кезек байкалган, 44,9% шайлоо участкакторунда кезектер анда-санда гана байкалган.

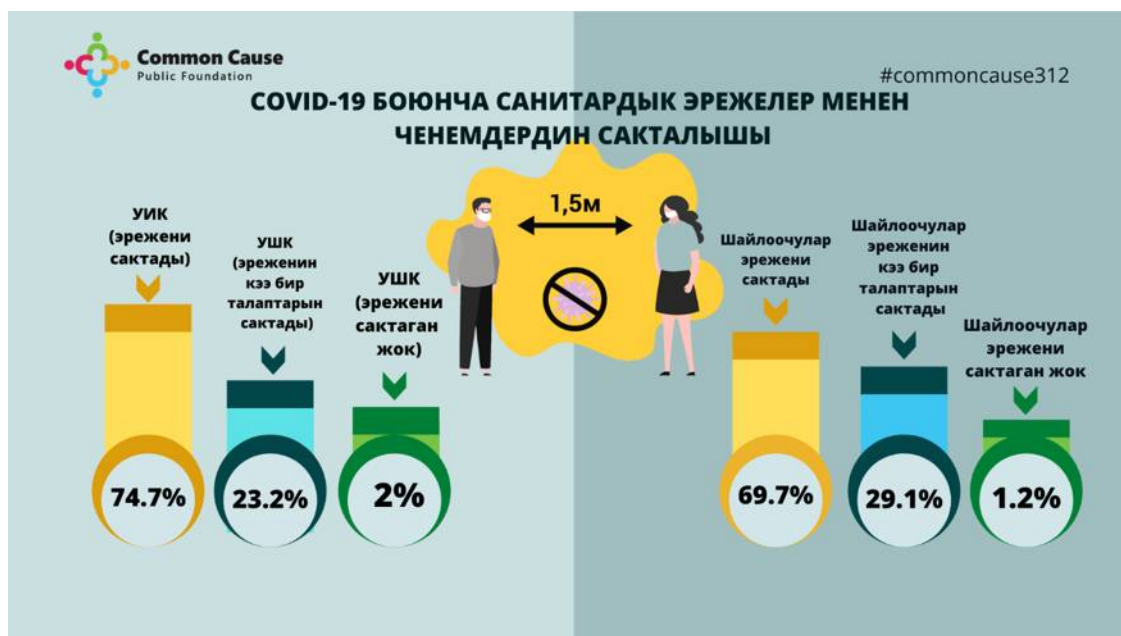
Ошондой эле добуш берүү процессинде шайлоо күнү шайлоочуларды идентификациялоого жана автоматтык түрдө эсептеген жабдууларга (АЭУ) байланыштуу олуттуу техникалык

⁴⁷ Бул маалымат сигналдары БШКнын ЫРККТна жөнөтүлдү.

көйгөйлөр чыгып жатты. АЭУга байланыштуу техникалык көйгөйлөр 29,1% шайлоо участкалорунда байкалды, 10% көйгөйлөр идентификациялоочу жабдууларга байланыштуу болду. АЭУнын бузулгандыгынан улам 4% шайлоо участкалорунда аларды добуш берүү үчүн стационардык урналар менен алмаштырышты.

Көпчүлүк УШК (74,7%) добуш берүүнүн жүрүшүндө COVID-19 жол-жоболоруна байланыштуу сунуштарды сактады. Бирок 23,3% ал талаптарды жарым-жартылай гана сактады, ал эми 2% таптакыр сактаган жок. COVID-19 боюнча жол-жоболор негизинен шайлоочулар тарабынан сакталды (67,7%), 29,1% шайлоочулар жарым-жартылай сактады, 1,2% шайлоочулар таптакыр сактаган жок.

Инфографика 17. Санитардык эрежелерди сактоо

Мындан тышкары көпчүлүк шайлоо участкалорунда шайлоо күнү шайлоочулардын тизмесине байланыштуу көйгөйлөр чыгып жатты. 12,2% шайлоо участкалорунда 6-10го чейин шайлоочулар инсандыгын ырастаган тийиштүү документтери болгондугуна карабастан шайлоочулардын тизмесинен өздөрүнүн фамилиясын таба алышкан жок, ал эми 15,6% шайлоо участкалорунда бул сан 10дон ашык адамды түздү.

Көпчүлүк шайлоо участкалору өз учурунда жабылды. 2,2% шайлоо участкалору 20:00гө чейин жабылды жана 99,6% – мыйзамга ылайык 20:00дө жабылды.

75% участкалордо жабылган учурда имараттын ичинде шайлоочулар болгон эмес. 25% участкалордо жабылган учурда имараттардын ичинде шайлоочулар болгон, алардын бардыгына добуш берүүгө мүмкүнчүлүк берилген.

Инфографика 18. УШК жабылышы

Добуш берүүнүн жүрүшүндө Фонддун бир катар байкоочулары белгилүү бир учурга карата шайлоочулардын катышуу пайызы тууралуу маалыматты алуу боюнча кыйынчылыктарга туш келишти. Ошол эле учурда байкоочулар түрдүү шайлоо участкторунда шайлоочулардын катышуусун каттоонун бирдиктүү стандарттары жок экендигин белгилешти. Бул маселени чечүү үчүн БШК шайлоочулардын катышуусун так каттоону бирдей тартипте жүргүзүү мүмкүнчүлүгүн жана шайлоочулардын катышуусун каттаган протокол жүргүзүү мүмкүнчүлүгүн кароосу зарыл, анткени АЭУнын бузулушуна байланыштуу бир катар аймактарда Фонддун байкоочуларына берилген катышуу тууралуу маалыматтар менен участкалык комиссияларынын маалыматтары дайыма эле бири-бирине дал келбей жатты.

Инфографика 19. Ийкемдүү командаларды талдоо

Ийкемдүү командалардын сырттан байкоо жүргүзүүсүнүн жыйынтыгы боюнча 535 участокто кырдаал оор катары бааланган, 11 участокто тынч катары, 507 участокто жана 17 учурларда байкоочулар баа берүүгө батынышкан жок. Андан тышкары 61 участокто COVID-19га байланыштуу сактануу чараларын колдонуудан улам кезектер байкалды, 12 участокто шайлоочуларды ташып келүү байкалды⁴⁸ жана 3 учурда коомдук тартипти бузган адамдар катталды.

Жалпысынан участктордун ачылыш жол-жоболорун жана добуш берүүнүн жүрүшүн баалап келип, Фонд төмөндөгү учурларга көңүл буруу зарыл деп эсептейт:

- жумшалган күч-аракеттерге карабастан, бир катар участкалык шайлоо комиссия мүчөлөрүнүн компетенттүүлүк деңгээли төмөн боюнча калууда. Көрсөтүлгөн жагдайларга байланыштуу БШКга баш ийген шайлоо комиссияларынын мүчөлөрүн шайлоо мыйзамдарынын ченемдерине такай окутуу боюнча чара көрүүгө тийиш;
- КР Өкмөтү БШК менен бирдикте комиссия мүчөлөрүнө төлөнчү сый акыларды жогорулатуу максатында, ага ылайык аларга жүктөлгөн милдеттерди натыйжалуу аткарууну өбөлгөлөө максатында УШК жана ТШК мүчөлөрүнүн айлык фондун оптимизациялоо мүмкүнчүлүгүн кароосу зарыл.

⁴⁸ Бул фактылар боюнча сигналдар ЫРККТна жөнөтүлдү.

Фонд имараттан тышкары добуш берүүгө мониторинг жүргүзбөгөн жагдайга карабастан, узак мөөнөттүү байкоочулардын маалыматтарынын жыйынтыктары боюнча имараттан тышкары добуш бергендиги боюнча арыздардын саны өскөндүгү тууралуу маалыматтардын негизинде Фонд Бишкек шаарында жана Ош областында башка аймактарга салыштырмалуу бир катар участкакторго тандамал мониторинг жүргүздү. Жыйынтыгында Фонд БШКга имараттан тышкары добуш берүүнүн жүрүшүндө орун алган бузуулар тууралуу арыз берди. Фонддун арызын кароонун жыйынтыгы боюнча Ош шаарынын 4 УШКсында имараттан тышкары добуш берүүнүн жыйынтыктары жокко чыгарылды.

Добуш берүү күнү имараттан тышкары добуш берүүдөгү бузууларды талдоонун жыйынтыгы боюнча Фонд имараттан тышкары добуш берүү тууралуу арыз берүү үчүн так критерийлерди белгилеп жана имараттан тышкары добуш берүүнүн жыйынтыктарын жокко чыгаруунун жол-жобосун бекитүү зарыл деп эсептейт.

ДОБУШТАРДЫ ЭСЕПТӨӨ

Мониторинг жүргүзүлгөн дээрлик бардык шайлоо участкакторунда добуштарды эсептөө жол-жоболору сакталган. Кийинки жол-жоболор шайлоочулардын тизмелерин пайдаланууну камтыган, пайдаланылбаган бюллетендер салыштырылган жана жараксыз деп табылган, ал эми кол менен эсептөө мыйзамга ылайык жүргүзүлдү. Фонддун байкоочулары жабылуу жана добуштарды эсептөө процессинде майда-барат жол-жоболор бузулгандыгы туурасында маалымдашты. Мисалы «Общее дело» коомдук фонддун байкоочулары жыйынтыктоочу протоколдордун ырасталган көчүрмөлөрүн ала алышкан эмес. Аталган «Жалпы иш» КФ 92% байкоочулары шайлоо күнү башка кызыктар тараптар шайлоо участкакторунда даттануу бербегендигин билдиришти, ал эми 7% байкоочулар 1ден 5 чейин даттануу бергендигин кабарлашты.

69 % УШК жабылуу жана добуштарды эсептөө процесстеринде сактануу чаралары сакталган, 29% участкактордо жарым-жартылай сакталган 2% участкактордо бул чаралар сакталган эмес. Добуштарды эсептөө учурунда 1% участкактордон жабылуу жана добуштарды эсептөө процесстерине байкоо жүргүзгөндө укуктар кысмакка алынгандыгы туурасында маалымат алынган.

ДОБУШ БЕРҮҮ КҮНҮ ТШКДА БАЙКОО ЖҮРГҮЗҮҮ

Участоктор жабылгандан кийин 20:00 территориалдык шайлоо комиссиялары маалыматтарды жыйноого жана талдоого, ошондой эле келип түшкөн даттанууларды кароого киришишти. Фонддун узак мөөнөттүү байкоочуларынын (УМБ) отчетторуна ылайык шайлоо учурунда бардык 58 УМБ ТШК байкоо жүргүзүүгө мүмкүнчүлүгү болгон. Добуш берген күнү бардык ТШКда жумуштар ачык жүргүзүлгөн. ТШК теңи гана COVID-19 байланыштуу сактануу чараларын сактаган.

УШК жана ТШКда добуш берүүнүн жыйынтыктоочу протоколдорунун биринчи нускаларын өткөрүп берүү актылары бардык 54 райондо тең өткөрүлгөн. 50 райондо протоколдор шайлоодон кийин дароо (2021-жылдын 11-12-январында ала алышты), 4 райондо пртоколдорду 2021-жылдын 17-январынан кийин гана ала алышты. УШК ТШК бардык документацияларды өткөрүп берүү процесси жалпысынан жакшы деп бааланды.

Инфографика 20. Добуш берүү күнү ТШКдагы иштер

Тийиштүү территорияда жыйынтык чыгаруу үчүн добуш берүүнүн жыйынтыктары тууралуу протоколдорду алдын-ала текшерүү 53 райондо өткөрүлдү, 1 райондо жарым-жартылай өткөрүлдү (Жалал-Абад областындагы бир УШК протоколу текшерилген жок).

Инфографика 21. Добуш берүү күнү ТШКдагы иштер

УМБ отчетторунун жыйынтыктары боюнча УШКдан ТШКга документацияларды өткөрүп берүү процесси төмөндөгүдөй абалды көрсөттү.

Шайлоого шайлоочулардын катышуусу төмөн болгондугунун себептерин өзүнчө талдоо зарыл, анткени 2017-жылдагы президенттик шайлоодо шайлоочулардын тизмесине киргизилген шайлоочулардын катышуусу 56,32% түзгөн.

Фонд шайлоочулардын катышуусунун төмөн болгондугунун себептеринин бири – шайлоого жана алардын жыйынтыктарына шайлоочулар тарабынан кызыгуунун жоктугу, жарандар өздөрүнүн шайлоо укуктарын ишке ашыруунун альтернативалуу механизмдери жок экендиги, ошондой эле №2-Форманын жокко чыгарылышы болду деп эсептейт.

VIII БӨЛҮМ. ШАЙЛООНУН ЖЫЙЫНТЫКТАРЫ

2021-жылдын 21-январында БШК 2021-жылдын 10-январына дайындалган Кыргыз Республикасынын Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоонун жыйынтыктарын аныктоо тууралуу токтом кабыл алды. Мында 2474 шайлоо участокторунун ичинен добуш берүүнүн жыйынтыктары 8 шайлоо участогунда жараксыз деп табылды⁴⁹, анын ичинде бир участокто Фонддун арызынын негизинде жараксыз деп табылган.

2021-жылдын 21-январындагы БШКнын токтомуна ылайык, КР Президентти шайлоо жарактуу деп табылып, Жапаров Садыр Нургожоевич Кыргыз Республикасынын шайланган Президенти болуп таанылды. Ал шайлоочулардын 1 105 248 добушун алган, бул 79,20%, башкача айтканда шайлоого катышкан бардык шайлоочулардын теңинен көбү. Бул токтомго БШКнын 12 мүчөсүнүн 10 мүчөсү добуш берди, БШКнын 2 мүчөсү – Г.Джурабаева менен А. Сатыгулов өткөрүлгөн шайлоо добуш берүүгө катышкан шайлоочулардын өз эркин билдирүүсүнүн жыйынтыктарын ишенимдүүлүк менен аныктоого мүмкүнчүлүк бергендигине жалпысынан макул болуп, өзгөчө пикирин билдиришти, шайлоону уюштурууда жана өткөрүүдө бузуулар орун алгандыгын, ал бузуулар 2021-жылдын 10-январына дайындалган Кыргыз Республикасынын Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоонун жыйынтыктарынын легитимдүүлүгүнө таасир бергендигин белгилешти.

Г.Джурабаева менен А. Сатыгулов өздөрүнүн өзгөчө пикирлеринин негизи катары төмөндөгү жагдайларды көрсөтүштү:

1. С.Н. Жапаров КР Президентинин милдетин аткаруучуга каралган чектөөлөргө, Кыргыз Республикасынын Президентинин милдеттерин аткаруу ыйгарым укуктарын өткөрүп бергендиги тууралуу документтерди өткөрбөгөндүгүнө байланыштуу талапкер катары катталууга тийиш эмес эле.
2. С.Н.Жапаровдун шайлоо фондуна салымдардын ачык эместиги, тиешелүү түрдө камсыз болбогондугу дагы БШК мүчөлөрүндө шек туудурду. Талапкердин фондко кошкон 15 млн.сом – шайлоочу-пензионерлердин акчасы экендиги тууралуу ырастоосу документ түрүндө же башка жол менен далилденген эмес. Куру дегенде финансылык операциянын бул бөлүгү банк эсептери аркылуу өткөрүлгөн эмес, бул мыйзамдын талаптарынын бузулушу болуп эсептелет.
3. Шайлоодогу үгүт кампаниясы. Финансылык мүнөздөгү артыкчылыктан жана административдик ресурсту пайдалануудан улам үгүт кампаниясын өткөрүүнүн шарттары бирдей болушу мүмкүн эмес эле. Социалдык тармактарда жана мессенджерлерде видео жана аудиоматериалдар жайгаштырылган, БШКга аймактардагы айрым жетекчилер (Токмок, Кара-Суу, Каракол шаарларында) үгүт иштерине өз кызматкерлерин мажбурлап жаткандыгы тууралуу даттануулар келип түшкөн. Бул материалдар укук коргоо органдарына жөнөтүлгөн жана тиешелүү түрдө иликтенген эмес, бул талапкерлердин бирине административдик ресурсту пайдалануунун кошумча артыкчылыгы катары бааланышы мүмкүн.
4. КТРК коомдук телеканалдагы дебаттар анын уюштуруучуларынын кесипкөй эместигин жана айрым талапкерлерге карата алдын ала даярдалгандыгын көрсөттү. Мындай жүрүм-турум калыстыктын базалык принциптеринин бузулушун ырастап гана тим болбостон, бул талапкерлерге карата шайлоочулардын пикирине терс таасирин тийгизбей койбойт.

⁴⁹https://shailoo.gov.kg/ru/npacik/Postanovleniya_CIK_KR-BShKnyn_toktomdoru/20012021-26-ob-opredelenii-rezultatov-dosrochnyh-vyborov-prezidenta-kyrgyzskoj-respubliki-10-yanvarya-2021-goda/

Шайлоо жөнүндө мыйзамга ылайык шайлоонун жыйынтыктарын жыйынтыктарды аныктаган учурдан тартып 3 календардык күндө аныктоо тууралуу БШКнын токтому талапкерлер, алардын өкүлдөрү жана байкоочулары тарабынан Бишкек шаарынын Административдик сотуна даттанылышы мүмкүн. Административдик соттун чечими 3 календардык күндө КР Жогорку сотуна даттанылышы мүмкүн. КР Жогорку соттун чечими акыркы жана даттанууга жатпайт.

КР Президенттигине талапкер К.С.Сооронкулова Бишкек шаарынын Административдик сотуна БШКнын «2021-жылдын 10-январына дайындалган Кыргыз Республикасынын Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоонун жыйынтыктарын аныктоо жөнүндө» 2021-жылдын 20-январындагы №26 токтомун мыйзамсыз деп табуу тууралуу доо арыз менен кайрылган. Бишкек шаарынын Административдик сотунун 2021-жылдын 23-январындагы чечими менен административдик доо арыз канааттандырылган жок. Андан кийин КР Жогорку сотуна даттануу берилген эмес.

УМБ отчетторуна ылайык жалпысынан шайлоодон кийин коомдук-саясий кырдаал тынч катары бааланат, Бишкек шаарында гана коомчулук коомдук транспортто жүрүү тарифи жогорулашы тууралуу маселе талкууланышына байланыштуу кырдаал кыйла чыңалып турду.

Шайлоонун жыйынтыктарына нааразычылыктар 10 райондо катталган, 38 райондо абал тынч катары белгиленген, 6 райондо шайлоонун жыйынтыктарына кайдыгерлик катталган.

IX БӨЛҮМ. БУЗУУЛАР ЖАНА ДАТТАНУУЛАР

Аныкталган бузууларга Фонд тарабынан жүргүзүлгөн талдоо негизинен алар үгүт иштерин мөөнөтүнөн мурда баштоо фактыларына, үгүт жүргүзүү тартибин бузууга, шайлоочулардын добушун сатып алууга, административдик ресурстарды пайдаланууга байланыштуу экендигин көрсөттү. Отчеттук мезгилдин аралыгында бардыгы болуп Фонддун байкоочулары шайлоо мыйзамын бузуулардын 179 фактысын аныктаган, анын 86 фактысы боюнча шайлоо алдындагы мезгилде байкоочулардын инциденттик формасын толтуруунун негизинде келип түшкөн, 4 даттануу шайлоо алдындагы мезгилде шайлоо алдындагы үгүт жүргүзүү тартибин бузуу маселелери боюнча жазылган, 8 шайлоо күнү имараттан тышкары добуш берүүдө жана 81 даттануу – добуш берген күнү катталган.

Шайлоо процессине жаңы технологияларды – биометрикалык маалыматтар боюнча шайлоочуларды идентификациялоону жана кол менен эсептөөнү көзөмөлдөөнүн каражаты катары автоматтык түрдө эсептеген урналарды (АЭУ) киргизүү, ошондой эле добуш берүүнүн жана добуш берүүнүн жыйынтыктарын чыгаруунун жүрүшүндө бир катар негизги жол-жоболорду регламенттөө бир катар проблемаларды чечүүгө, атап айтканда добуш берүүнү фальсификациялоо ыкмаларын – массалуу түрдө бюллетендерди урнага таштоону жана «айланкөчөктү» дээрлик жоюуга мүмкүнчүлүк берди. Шайлоолордун жыйынтыгы БШКнын ачык маалыматтарынан 95 % аныктыгы менен добуш берүү аяктагандан кийин эки сааттын аралыгында белгилүү болду. Бирок ошону менен бирге 2015-жылдан бери шайлоочулардын эркин билдирүүгө таасир эткен добуштарды сатып алуу, административдик ресурстарды пайдалануу, шайлоочуларды коркутуу жана кысым көрсөтүү сыяктуу факторлордун өсүшү байкалууда.

2017-жылдагы КР Президентин шайлоого мониторинг жүргүзүүнүн жыйынтыгы боюнча ЕККУ АУДИБ Миссиясы өзүнүн жыйынтыктоочу отчетунда мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын кызматкерлерине кысым көрсөтүү, шайлоочулардын добуштарын сатып алуу факторлоруна өзгөчө басым

жасаган, Кыргыз Республикасын бул проблемаларды чечүүгө багытталган натыйжалуу чаралардын комплексин кабыл алууга чакырган⁵⁰.

Өз кезегинде Фонд аталган сунуштамалар белгилүү деңгээлде эске алынгандыгын белгилейт. Алсак, 2019-жылдын августунда шайлоо жөнүндө мыйзамга өзгөртүүлөр киргизилген, ага ылайык «административдик ресурсту кыянат пайдалануу» түшүнүгү киргизилген, ошондой эле алардын түрлөрү аныкталган. 2020-жылы Кыргыз Республикасынын жоруктар жөнүндө кодексине өзгөртүү киргизилип, анда административдик ресурсту кыянат пайдалангандыгы үчүн жоопкерчилик белгиленген. Андан тышкары Кыргыз Республикасынын бузуулар жөнүндө кодексине өзгөртүүлөр киргизилип, бул же тигил талапкердин же саясий партиянын пайдасына активдүү шайлоо укугун ишке ашыргандыгы үчүн материалдык сыйаке алган адам үчүн жоопкерчилик белгиленген.

Шайлоо участкакторунда бузуулардын келип чыгышын дээрлик азайткан шарттардын түзүлгөндүгүн эске алуу менен, буга чейинки бир катар жергиликтүү жана эл аралык мониторинг жүргүзүү миссияларынан айырмаланып, Фонд КР Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоого мониторинг жүргүзүүдө мүмкүн болчу административдик ресурсту кыянат пайдалануу, шайлоочулардын добуштарын сатып алуу, кысым көрсөтүү фактыларына басым жасоону чечкен.

ШАЙЛОО АЛДЫНДАГЫ МЕЗГИЛДЕ АНЫКТАЛГАН БУЗУУЛАР

Шайлоо алдындагы мезгилде Фонддун байкоочулары бузуулардын 86 аныкталган фактысы жөнүндө маалыматты жөнөтүшкөн, анын ичинен 53ү – административдик ресурсту колдонуу жөнүндө, 17си – добуш сатып алуу учурлары жөнүндө, 16сы – кысым көрсөтүү, коркутуу жана зомбулук учурлары жөнүндө. Бузуулардын 22 фактысы боюнча маалымат БШКда түзүлгөн ОККТга берилген.

Инфографика 22. Шайлоо алдындагы мезгилдеги бузуулар

⁵⁰ 2017-жылдагы КР Президентин шайлоого мониторинг жүргүзүүнүн жыйынтыгы боюнча ЕККУ АУДИБ Миссиясынын жыйыныктыктоочу отчетун караңыз.

Түшкөн билдирүүлөрдү талапкерлер жана региондор боюнча бөлүштүргөндө төмөнкүдөй болуп чыккан:

1) Талапкерлер тарабынан административдик ресурстарды укукка жат пайдалануунун 53 катталган фактысынан: С.Жапаров жана анын тарапташтары тарабынан – 44; А.Мадумаров тарабынан – 3; А.Сегизбаев тарабынан – 1; аныкталбаган адамдар тарабынан – 5 билдирүү түшкөн.

Билдирүүлөрдүн негизги түрлөрү өзүнө талапкердин шайланышына өбөлгө түзүү үчүн баш ийүүдө же башка кызматтык көз карандылыкта турган адамдарды тартууну, мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлер тарабынан үгүттөөнү, ММКларга артыкчылыктуу жеткиликтүүлүктү камтыган.

2) Мүмкүн болуучу сатып алуу фактылары боюнча талапкер С.Жапаров жана анын тарапкерлери тарабынан 12 билдирүү; А.Мадумаров тарабынан – 1; И.Ташов тарабынан – 2; Б.Төлбаев тарабынан - 1; белгисиз адамдар тарабынан – 1 билдирүү түшкөн.

Түшкөн билдирүүлөр бир талапкер менен жолугушууга шайлоочулар үчүн акысыз транспорт уюштуруу, шайлоочулардан акчалай сыйакыга паспорттук маалыматтарын жыйноо, кредиттер боюнча пайыздык коюмдарды төмөндөтүү, шайлоочулардын добушунун ордуна жергиликтүү аялдар кеңештеринин башчыларына акча каражаттарын бөлүү, акысыз дасторкон уюштуруу ж.б. жөнүндө маалыматтарды камтыган.

3) Кысым көрсөтүүнүн, коркутуунун жана зомбулуктун катталган 16 фактысынан талапкер С.Жапаров жана анын тарапташтары боюнча – 12 билдирүү; Б.Төлбаев жана анын тарапташтары боюнча – 1; кайсы кандидаттар боюнча экени белгисиз – 3 билдирүү. Региондор боюнча: Бишкек шаарынан – 2; Ош шаарынан – 5; Ош областынан – 6; Чүй областынан – 3 билдирүү.

Инфографика 23. Шайлоо алдындагы мезгилдеги бузуулар аймактар боюнча

Билдирүүлөрдө алдыдагы шайлоодо белгилүү бир талапкерге колдоо көрсөтүү максатында мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлерге кысым көрсөтүү, башка талапкерлердин шайлоо фондуларына акча каражаттарын ыктыярдуу салуучуларга кысым көрсөтүү, мугалимдерге жана университеттердин окутуучуларына иштен бошотуу коркунучу

астында кысым көрсөтүү, белгилүү бир талапкердин пайдасына добуш бердирүү максатында финансы мекемелеринин кызматкерлерине коркутуу жана кысым көрсөтүү жөнүндө фактылар келтирилген.

Жогоруда көрсөтүлгөн бузуулардын 3 инциденттик формаларынан тышкары, Фонддун байкоочулары жана юристтери тарабынан ТШКларга жогоруда көрсөтүлгөн формаларга кирбеген, шайлоо алдындагы үгүт жүргүзүү эрежелерин бузуу маселелери боюнча 4 даттануу берилген.

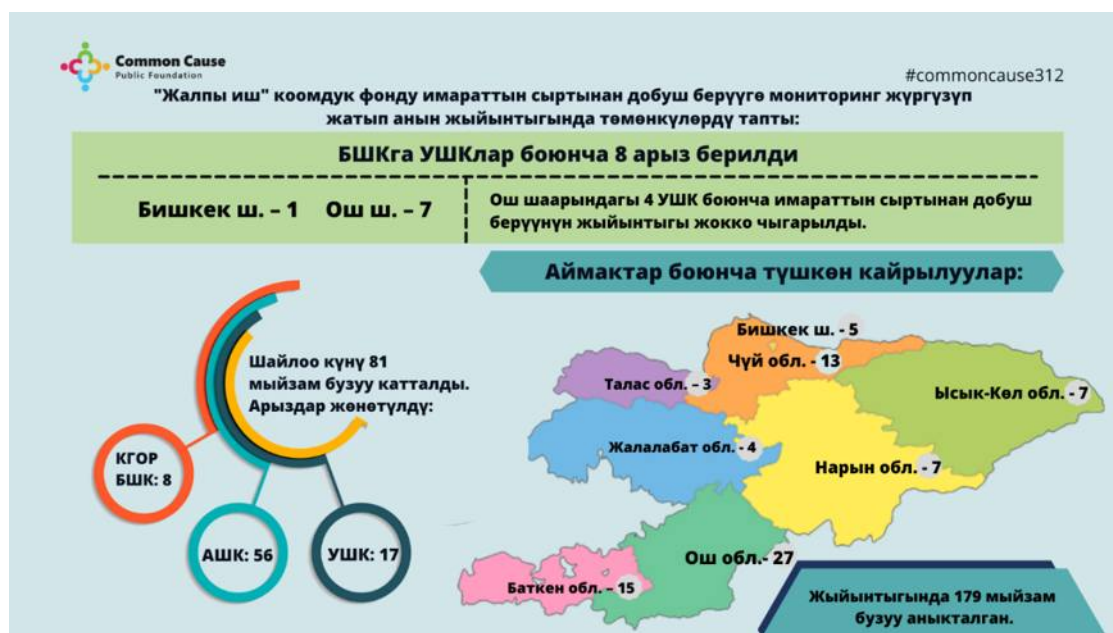
ИМАРАТТАН ТЫШКАРЫ ДОБУШ БЕРҮҮ КҮНҮНДӨГҮ БУЗУУЛАР

Фонд имараттан тышкары добуш берүүгө мониторинг жүргүзбөгөнүнө карабастан, узак мөөнөттүү байкоочулардын билдирүүлөрүнүн натыйжалары боюнча алынган маалыматтардын негизинде Фонд тараптан БШКга 8 УШКда добуш берүүнүн жүрүшүндө орун алган бузуулар жөнүндө арыз берилген: 7 факт Ош шаарында жана 1 - Бишкек шаарында. Фонддун арызынын негизинде Ош шаарындагы 4 УШКда имараттан тышкары добуш берүүнүн натыйжалары алынып салынган.

ДОБУШ БЕРҮҮ КҮНҮНДӨГҮ БУЗУУЛАР

Жалпысынан добуш берүү күнүндө Фонддун байкоочулары тарабынан 81 бузуу катталган: 8 факт боюнча билдирүү БШКнын ОККТсына жөнөтүлгөн, 56 факт боюнча тийиштүү кайрылуулар АШКлардын төрагаларына берилген. Актылар түзүлүп жана УШКлардын төрагаларына 17 кайрылуу берилген. Региондор өңүтүнөн келип түшкөн кайрылуулардын саны: Бишкек шаары – 5, Ош областы – 27; Чүй областы – 13, Баткен областы – 15, Ысык-Көл областы – 7, Нарын областы – 7, Жалал-Абад областы – 4 жана Талас областы – 3.

Ошентип, КРнын Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоону уюштуруу жана өткөрүү убагында Фонд тарабынан 179 бузуу аныкталган.

Инфографика 24. Имараттан тышкары добуш берүү күнүндөгү бузуулар

Анын ичинен ОККТга – 30, ТШКга – 68 жана УШКга – 17 даттануу берилген. Бир даттануу БШКнын Жумушчу тобу тарабынан каралган. Добуш берүү күнүндө Фонд тарабынан берилген даттанууларды кароонун жыйынтыгы боюнча төмөнкү чечимдер кабыл алынган:

Инфографика 25. Даттанууларды кароонун жыйынтыгы боюнча чечимдер

Добуш берүүнүн натыйжасын жокко чыгаруу – 1 (№ 8004 УШК).

2. Имараттан тышкары добуш берүүнүн жыйынтыгы жокко чыгарылган – 4 (№№ 5295, 5308, 5327, 5329 УШК).

3. УШКлардын ээлеген кызматынан бошотулган төрагалары – 2 (№№ 3015, 8169 УШК).

4. Сөгүш түрүндө катуу тартип жазасы берилген – 1 (№ 8019 УШК) жана УШКнын бардык мүчөлөрүнө – 1 (№ 4149 УШК).

5. Сөгүш түрүндө тартип жазасы берилген – 1 (№ 8198 УШК)

6. Эскертүү түрүндө тартип жазасы берилген – 15 (№№ 1104, 1114, 1143, 7284, 3222, 4016, 4047, 4065, 4149, 5119, 5439, 5480, 5129, 5316, 5280 УШК).

Түшкөн даттануулардын Фонд тарабынан жүргүзүлгөн талдоо шайлоо алдындагы мезгилде алар негизинен административдик ресурстан ашыкча пайдаланууну көрсөтөт. Ошондой эле шайлоо алдындагы үгүт жүргүзүү боюнча бузуулар да орун алган.

ОККТ тарабынан Фонддун 22 даттануусу укук коргоо органдарынын кароосуна жөнөтүлгөн. Бардык кайрылуулар боюнча укук коргоо органдарынан иликтөөнүн натыйжасы боюнча кайрылууларда көрсөтүлгөн фактылар тастыкталбаганы жөнүндө маалымат менен жооптор келген.

Добуш берүү күнү бузуулардын чоң саны УШКлардын ишиндеги жол-жоболорун жүргүзүү тартибин бузуулар, добуш берүүнүн жашырындуулугун бузуулар, шайлоочуларды ташып келүүлөр жана шайлоо күнү үгүт жүргүзүү аракетин фактылары боюнча катталган.

Жалпысынан отчеттук мезгилде, Даттануулар жана бузуулар реестрине ылайык, БШКга 173 даттануу түшкөн. Анын ичинен ОККТга 133 сигнал түшкөн, калгандары Шайлоочулардын жана шайлоо процессинин башка субъектилеринин арыздарын жана даттанууларын кароо боюнча жумушчу топтун жана Шайлоочуларды жана шайлоо процессинин башка субъектилерин маалымдоо маселелери жана үгүт эрежелери боюнча жумушчу топтун кароосуна түшкөн. ОККТ жана Даттануулар боюнча жумушчу топ тарабынан биргеликте 9 даттануу каралган, ОККТ жана Үгүт боюнча жумушчу топ тарабынан 2 даттануу, Даттануулар боюнча жумушчу топ жана Үгүт боюнча жумушчу топ тарабынан 1 даттануу каралган.

Жалпысынан отчеттук мезгилде 5 административдик доо берилген.

Таблица 1. Административдик дооматтар

№	Административдик доогер	Административдик доонун мазмуну	Бишкек шаарынын административдик сотунун чечими (аныктамасы)
1	«Актив» саясий партиясынын төрагасы Иманалиев К.Б.	КР БШКнын 2020-жылдын 24-октябрындагы №263 (2020-жылдын 24-октябрындагы «Кыргыз Республикасынын Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоону 2021-жылдын 10-январына дайындоо жөнүндө» №263 чечимин жокко чыгаруу жөнүндө административдик дооматтар	Бишкек шаарынын административдик сотунун 2020-жылдын 27-октябрындагы чечими менен административдик доону канааттандыруудан баш тартылган
2	КР Президенти кызматына талапкер Чороев К.А.	КР БШКнын 2020-жылдын 7-декабрындагы №287 («Кыргыз Республикасынын Президентин кызматына талапкер Чороев Кубан Аманбековичтин кол коюу барактарын даярдоого шайлоо фондунун каражаттарынан төлөө күнүнө чейин даярдалган кол коюу барактарын жараксыз деп табуу жөнүндө») чечимин мыйзамсыз деп табуу жана жокко чыгаруу жөнүндө административдик доо	Бишкек шаарынын административдик сотунун 2020-жылдын 12-декабрындагы чечими менен административдик доону канааттандыруудан баш тартылган
3	КР Президенти кызматына талапкер Чороев К.А.	КР БШКнын 2020-жылдын 14-декабрындагы №468 токтомун («Чороев Кубан Аманбековичтин Кыргыз Республикасынын Президентин кызматына талапкер катары каттоодон баш тартуу жөнүндө») мыйзамсыз деп табуу жана жокко чыгаруу жөнүндө административдик доо	Бишкек шаарынын административдик сотунун 2020-жылдын 18-декабрындагы чечими менен административдик доону канааттандыруудан баш тартылган
4	КР Президенти кызматына талапкер Сооронкулова К.С.	КР БШКнын 2020-жылдын 12-декабрындагы №463 токтомун («Жапаров Садыр Нургожоевичтин Кыргыз Республикасынын Президентин кызматына талапкер катары каттоо жөнүндө») мыйзамсыз деп табуу жөнүндө административдик доо	Бишкек шаарынын административдик сотунун 2020-жылдын 18-декабрындагы чечими менен административдик доону канааттандыруудан баш тартылган
5	КР Президенти кызматына талапкер Сооронкулова К.С.	КР БШКнын 2021-жылдын 20-февралындагы №26 токтомун («2021-жылдын 10-январына дайындалган Кыргыз Республикасынын Президентин мөөнөтүнөн мурда шайлоонун натыйжаларын аныктоо жөнүндө») мыйзамсыз деп табуу жана жөнүндө административдик доо	Бишкек шаарынын административдик сотунун 2021-жылдын 23-январындагы чечими менен административдик доону канааттандыруудан баш тартылган

Шайлоо талаштарын кароочу органдардын ишмердүүлүгүнө мониторинг жүргүзүүнүн жүрүшүндө Фонд чечүүнү талап кылган бир катар проблемаларды белгиледи. Атап айтканда, бул БШК караштуу шайлоо комиссиялары (ТШК жана УШК) тарабынан түшкөн даттанууларды жана арыздарды кароо мөөнөттөрүн сактабоого тийиштүү. Ошол эле учурда

укук коргоо органдарынын каралган сигналдардын натыйжалары боюнча жоопторунда көп учурда кабыл алынган чечимдерди негиздөө камтылбаган.

Талапкерлердин штабдары менен жолугушууларда штабдардын өкүлдөрү шайлоо мыйзамдарын айрым бузуулар боюнча даттануулар боюнча БШК жана укук коргоо органдары тарабынан кароонун объективдүү эместиги жөнүндө билдиришкенин белгилеп коюу керек.

Баяндалганды эске алуу менен Фонд түшкөн арыздарды (кайрылууларды, даттанууларды ж.б.) толук жана өз убагында каралышы үчүн жоопкерчиликти белгилөө мүмкүндүгүн кароо зарыл деп эсептейт. Мында тигил же бул санкцияны кабыл алуу үчүн алар боюнча бузууларды баалоо тийиш болгон индикаторлорду жана аракеттердин алгоритмин иштеп чыгуу керек. БШК талапкерлерге жана алардын штабдарына Кыргыз Республикасынын шайлоо мыйзамдарына ылайык шайлоо алдындагы үгүт жүргүзүү эрежелерин сактоосу боюнча контролду күчөтүү керек. Жалпысынан Фонд укук коргоо органдары коомдук байкоочуларга алардын ишмердигин мониторингдөө мүмкүндүгүн берүү менен түшкөн даттанууларды жана арыздарды кароо боюнча ишин активдештирүүнү улантууга тийиш деп белгилейт.

X БӨЛҮМ. НЕГИЗГИ СУНУШТАМАЛАР

Президентти мөөнөтүнөн мурда шайлоого байкоонун натыйжалары боюнча «Жалпы иш» коомдук фонду төмөнкү сунуштамаларды киргизет:

1. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешине шайлоо укук мамилелерин жөнгө салуучу ченемдик укуктук актыларга өзгөртүүлөрдү киргизүү боюнча:

1) Шайлоо жөнүндө конституциялык мыйзамдын 15-беренесине шайлоочу тарабынан шайлоо дарегин алмаштыруу зарылдыгы жөнүндө тастыктоочу документ берилген шартта шайлоо дарегин алмаштырууга мүмкүндүк берген ченемди кайра кайтаруу, бир областтын чегинде шайлоо дарегин өзгөртүүгө укугун чектөө, арыздарды карап чыгуу мөөнөтүн узартуу, же каттоого туруу (катталуу) ордуна карабастан жарандардын активдүү шайлоо укугун жүзөгө ашырууну камсыздоочу альтернативалуу механизмди кароо.

2) КР Президенттик кызматына шайлоого катышууга документтерди берүүдө шайлоо тоскоолдуктарынын санын кайра кароо. Шайлоо күрөөсүн алып салуу жана шайлоочулардын 30 миңден кем эмес колун калтыруу сунушу берилет. Мында убактылуу атайын чаралар катарында КР Президенти кызматына коюп жаткан аялдар үчүн колдордун аныктыгынын санын төмөндөтүү мүмкүнчүлүгүн кароо.

3) КР Президентин кыскартылган мөөнөттө шайлоону өткөргөн учурда мыйзамдарда талапкерди каттоо үчүн зарыл болгон шайлоочулардын анык колдорунун санын төмөндөтүү мүмкүндүгүн кароо.

4) Шайлоо участогунда бир эле убакта болгон коомдук байкоочулардын саны жөнүндө талапты кайра кароо.

5) Коомдук байкоочуларга шайлоо комиссияларынын чечимдерине жана (же) аракетин (аракетсиздигин), анын ичинде добуш берүүнүн жыйынтыктарын аныктоо жөнүндө жана шайлоонун жыйынтыктарын аныктоо жөнүндө чечимдерине да даттанууга укук берүү.

- 6) Түшкөн арыздарды (кайрылуулардын, даттануулардын ж.б.) шайлоо талаштарын ыйгарым укуктуу адамдар, субъектилер тарабынан кароого чектелген мөөнөттү сактабагандыгы үчүн жоопкерчилик белгилөө.
- 7) Кылмыш-жаза мыйзамдарына административдик ресурстан ашкере пайдалануу тууралуу иштер боюнча ачык айыптоону белгилөөчү өзгөртүүнү киргизүү.
- 8) Шайлоо фондорунун дагы чоң ачыктыгын камсыздоо максатында мыйзамда шайлоо мыйзамында аныкталган суммадан жогору төлөмдү төлөгөн учурда төлөөчүлөрдүн акча каражаттарынын келип чыгышынын булактарын ачыктоо тууралуу талапты белгилөө. Ошондой эле талапкерлер жана жеке адамдар тарабынан фонддорго төлөнүүчү каражаттардын чектүү өлчөмдөрүн кароо.
- 9) БШКнын курамына жарандык коомдун өкүлдөрүн кошуу мүмкүндүгүн кароо жана БШКнын мүчөлөрүнүн жуп эмес санын кароо.
- 10) Жасаган кылмышынын оордугуна жараша, соттун мыйзамдуу күчүнө кирген өкүмү боюнча эркинен ажыратылгандар кармалуучу жайларда болгон адамдардын активдүү шайлоо укугунан ажыратуу жөнүндө ченемди кайра кароо.
- 11) Мыйзамга аял талапкерлердин президенттик шайлоого активдүү катышуусун кубаттоого багытталган убактылуу чараларды (кошумча акысыз эфир убактысын берүү, талапкер катарында каттоо үчүн шайлоочулардын анык колдорунун санын төмөндөтүү ж.б.) киргизүү.
- 12) Шайлоо жөнүндө мыйзамга тигил же бул талапкерге (талапкерлерге) «Макул» жана «Каршы» деп шайлоо алдындагы үгүт жүргүзүү эрежелерин так жөнгө салуу каралган өзгөртүүлөрдү киргизүү.
- 13) Талапкерлердин дебаттарын телеберүүнү альтернативдүү каналдарында жүргүзүү мүмкүндүгүн мыйзам жолу менен жөнгө салуу.
- 14) Добуш берүүнүн жыйынтыктары, шайлоонун натыйжалары жараксыз деп жарыяланган учурда шайлоо күрөөсүн кайтаруу учурларын белгилөө.
- 15) Шайлоо жөнүндө мыйзамга имараттан тышкары добуш берүү тууралуу арыз менен кайрылуу үчүн ченемдерди караган жана имараттан тышкары добуш берүүнүн жыйынтыгын алып салуу жол-жоболорун белгилөөчү негиздердин так тизмесин киргизүү.
- 16) Шайлоо мыйзамдарына АБСнын убактылуу техникалык ишке жөндөмсүздүгүн жана АБСнын үзгүлтүгүн жөнгө салуучу түшүнүктөрдү киргизүү.

2. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө:

- 1) Жарандык сектордун сунуштарын мыйзамдык демилге аркылуу ишке ашыруу.
- 2) Укук коргоо органдарынын түшкөн даттанууларды жана арыздарды өз убагында жана толук кароо боюнча, ошондой эле алдын алуу чараларын кошо алганда, коомдук коопсуздукту камсыздоо боюнча ишин күчөтүү.

3) БШК менен биргеликте Кыргыз Республикасынын жарандарын шайлоолорду өткөрүү убагында эле эмес, шайлоолор ортосундагы убакытта да шайлоо укуктарынын ченемдери жана жол-жоболорун тууралуу маалымдоо боюнча иш жүргүзүү.

4) Коомдук байкоочулар үчүн укук коргоо органдарынын ишмердүүлүгүн мониторингдөөнүн натыйжалуу механизмдерин кароо.

5) БШК менен биргеликте комиссиялардын мүчөлөрүнө төлөнүүчү сыйакыларды көбөйтүү жана, демек, алардын жүктөлгөн милдеттерди натыйжалуу аткарышын колдоо максатында УШК жана АШК мүчөлөрү үчүн эмгек акы фондунун оптималдаштыруу мүмкүндүгүн кароо.

6) БШК менен биргеликте шайлоо укугунун ченемдерин камтыган ченемдик укуктук актыларды инвентарлаштырууну жана шайкеш келтирүүнү жүргүзүү.

7) БШК жана башка ыйгарымдуу мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары менен биргеликте шайлоочуларды сапаттуу жана үзгүлтүксүз эсепке алуу жана каттоо боюнча чараларды көрүү.

3. Кыргыз Республикасынын Шайлоолорду жана референдумдарды өткөрүү боюнча борбордук комиссиясына:

1) Борбордук шайлоо комиссиясынын чечимдеринин шайлоо процессинин бардык катышуучуларына өз убагында тапшырылышын камсыздоо.

2) Борбордук шайлоо комиссиясынын сайтына аракеттеги ченемдик укуктук актыларга өзгөртүүлөр киргизилгенде Борбордук шайлоо комиссиясынын ченемдик укуктук актыларын өз убагында жайгаштыруу.

3) Шайлоо мыйзамдарын бузуулардын тигил же бул түрү үчүн жоопкерчиликке тартуунун бирдей түрдөгү практикасын иштеп чыгуу.

4) Талапкерлер жана алардын штабдары тарабынан шайлоо алдындагы үгүт жүргүзүү эрежелерин Кыргыз Республикасынын шайлоо мыйзамдарына ылайык жүргүзүүсүнө контролду күчөтүү.

5) УШК мүчөлөрүн жабдуу менен иштөөгө, добуштарды эсептөөгө жана добуш берүүнүн жыйынтыктары жөнүндө протоколдорду толтурууга өзгөчө көңүл буруу менен даярдоону күчөтүү мүмкүнчүлүгүн кароо.

6) Шайлоочулардын келүүсүн белгилөөнүн атайын кагаз протоколдорун иштеп чыгуу, себеби бир катар аймактардагы АБУлардын үзгүлтүгүнө байланыштуу, катышуу тууралуу Фонддун байкоочулары берген маалыматтар менен участкадук комиссиялардыкы дайыма эле дал келген жок.

7) Талапкерлердин контрагенттеринин толук маалыматтары көрсөтүлүү менен шайлануучу кызматтарга талапкерлер үчүн финансылык отчеттуулуктун атайын деталдаштырылган формаларын иштеп чыгуу. Көрсөтүлгөн отчетторду машина окуучу түрүндө Word/ Excelге көчүрүп алуу мүмкүндүгү менен жарыя жайгаштыруу мүмкүндүгүн алдын-ала кароо.

8) Шайлоо кампаниясынын жүрүшүндө талапкерлердин бирдей укуктарын камсыздоо боюнча ишти күчөтүү.

9) Шайлоо участокторунун Кыргыз Республикасынын чет өлкөлөрдөгү жарандары, ошондой эле ден-соолук мүмкүнчүлүктөрү чектелгендер жана жарандар үчүн жеткиликтүүлүгү, алардын активдүү шайлоо укугун жүзөгө ашыруусун камсыздоо максатында башка мамлекеттик органдар менен биргеликте ишти улантуу.

10) Жарандарды шайлоо убагында эле эмес, шайлоолор аралыгындагы мезгилде да маалымдоо боюнча ишти жүргүзүү.

4. Шайлоо талаштарын кароо боюнча органдарга:

1) Ички иштер жана прокуратура органдарына түшкөн арыздарды (кайрылууларды) кароодо кабыл алынган чечимдерди жүйөөлөнгөн негиздөөнү баяндоо менен шайлоо мыйзамдарында каралган кароо мөөнөттөрүн кыйшаюусуз сактоо.

2) Укук коргоо органдары бузуулар жөнүндө түшкөн сигналдарды ар тараптуу жана өз убагында кароо жана коомчулукту кабыл алынган чаралар жөнүндө маалымдоо боюнча андан-аркы аракеттерди көрүү.

3) Прокуратура органдары шайлоо талаштары боюнча даттанууларды жана арыздарды ички иштер органдары тарабынан каралуу мөөнөттөрүнүн сакталышына көзөмөлдү ишке ашыруу.

4) БШК укук коргоо органдары менен биргеликте шайлоо мыйзамдарын бузууларга каршы аракеттенүүнүн натыйжалуу чараларын иштеп чыгуусу.

5) БШК жана укук коргоо органдары бузуулар жөнүндө арыздарды мыйзамдар тарабынан белгиленген компетенцияларды ажырымдоого ылайык кароосу.

6) БШК, соттор жана укук коргоо органдары аларга карата баш коргоо чаралары (үй камагы, камакта кармоо) колдонулган талапкерлердин укуктарынын жүзөгө ашырылуусунун кепилдигинин натыйжалуу механизмдерин иштеп чыгуусу.

5. Кыргыз Республикасынын Президенти кызматына талапкерлерге:

1) Шайлоо кампаниясын мыйзамдын үстөмдүгү, ачыктык, жарандардын кызыкчылыктарынын жана укуктарынын артыкчылыгы, ошондой эле талапкерлер ортосундагы өз ара урматтоо принциптеринде жүргүзүү.

2) Финансы фондларынын, анын ичинде социалдык тармактардагы жарнамага жумшалган чыгымдардын өтө ачыктыгын, ошондой эле кое берилип жаткан жарнаманын финансылуу булагын көрсөтүү менен саясий катарында белгиленишин камсыздоо. Көрсөтүлгөн чаралар жарнамалык постто дисклеймердин жоктугу себеби боюнча Facebook платформасынан токтотулушунан жана алынып салышынан качуу үчүн зарыл.

